

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Diplomová práce

rok 2009

Hana Hlubučková

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav dálného východu

Diplomová práce

Hana Hlubučková

Název práce:

Zhang Xianliangův román Fannao jiu shi zhihui: Využití jazyka
totalitní ideologie v antitotalitárním románu

Zhang Xianliang's novel Fannao jiu shi zhihui: Use of Totalitarian
Language in Anti-totalitarian Novel

Praha 2009

vedoucí práce: Dušan Andrš, Ph.D.

Poděkování

*V úvodu této práce bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce **Dušanu Andršovi, Ph.D.** za jeho odborné konzultace, připomínky, námět k diplomové práci a jeho neutuchající trpělivost.*

V Praze dne 18.9.2009

Hana Hlubučková

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V ...dne...

17.12.2009

podpis

Stane

Obsah

Úvod

Kapitola I: Zhang Xianliang - život a dílo.....	9
Kapitola II: Historické a literární souvislosti	
II.1 Stručný nástin historického pozadí.....	18
II.2 Literárně-historický kontext.....	32
Kapitola III. Představení díla, které je předmětem studia	
III.1 Název románu.....	40
III.2 Analýza specifické formy - román ve formě deníku.....	42
III.3 Okolnosti vzniku původního deníku jako výchozího textu	46
III.4 Distribuce témat.....	49
Kapitola IV. Převýchova prací.....	52
Kapitola V. Jazyk komunistické totalitní moci jako téma Zhang Xianliangova románu	
V.1 Jídlo a jeho pojmenování v jazyce jako nástroje kontroly a ovládní člověka.....	60
V.2 Ovládní člověka pomocí výraziva (jazyka) totalitní moci a jazyka ideologické převýchovy.....	73
Kapitola VI. Dehumanizace člověka.....	87
Závěr.....	94
Bibliografie.....	96

Úvod

Předmětem této diplomové práce je Zhang Xianliangův román „*Moudrost získaná utrpením*“ (Fannaο jiushi zhihui 烦恼就是智慧). Ačkoli je Zhang Xianliang autorem známým nejen v Číně, ale i v zahraničí, byla prozkoumána a kriticky zhodnocena jen část jeho tvorby. Největšího ohlasu v Číně a pozornosti zahraniční akademické veřejnosti se dostalo zejména Zhang Xianliangově první novele „Tělo a duše,“ a jeho kontroverzním románům z prostředí čínského pracovního tábora *Mimóza*, *Polovina muže je žena* a *Zvykání si na smrt*. Románu *Moudrost získaná utrpením* byla dosud věnována pozornost pouze okrajová, navíc většina badatelů k němu přistupuje jako k literatuře faktu – tj. autentickému deníku, který zaznamenává autorovy osobní vzpomínky na každodenní život v pracovním táboře. Tato práce přistupuje k románu jinak, jako ke komplexnímu literárnímu dílu, které je uměleckým vyjádřením a obžalobou své doby. Cílem práce je ukázat, že román *Moudrost získaná utrpením* není prvoplánovým deníkem, ale sofistickou výpovědí o povaze totalitní moci v Číně, tak jak ji v 60. let Zhang Xianliang a jiní zažili. K tomu, abychom dosáhli stanoveného cíle, je třeba analyzovat, jakými prostředky je román vystavěn a jak autor nakládá s jazykem románu. Co se týče formy a struktury románu, tvoří ji „autentický deník“ psaný v pracovním táboře v 60. letech a „beletrizovaný komentář“ doplněný více než o dvacet let později. Budeme porovnávat interakci těchto dvou vrstev románu, aby vyplynuly na povrch na první pohled skryté leitmotivy díla. Druhou zásadní metodou bude analýza jazyka románu, zejména jak Zhang Xianliang využívá v románu jazyka čínské totalitní moci a co tím vyjevuje o její povaze a motivaci. Tato práce neusiluje jen o to být příspěvkem ke studiu díla určitého žánru, ale je i příspěvkem k poznání, jak obecně fungují a o co se opírají totalitní režimy 20. století.

V úvodní části práce budou představeny Zhang Xianliangovy životními osudy a ukázán, jak velký vliv měl na jeho život nesprávný třídní původ a následovné pronásledování čínským totalitním režimem. Zároveň bude proveden průřez jeho literární kariérou a přehled a vývoj jeho literární tvorby. Upozorníme na Zhang Xianliangova nejvýznamnější díla a budeme je stručně charakterizovat. V této části jsem pracovala se sekundárními zdroji, které obecně pojednávají o Zhang Xianliangovy a jeho tvorbě (např. studii C.T. Hsia) a zároveň využila příručky moderních dějin I. Bakešové *Čína ve XX. století*.

Jelikož jedním z cílů této práce je ukázat, jak Zhang Xianliangův román *Moudrost získaná utrpením* odráží dobovou realitu a vliv totalitní moci na čínskou společnost, v druhé kapitole bude charakterizován vývoj Číny po roce 1949, kdy převzala vládu komunistická strana. Budeme se soustředit především na klíčové změny v organizaci společnosti a politicky motivované reformy, které krok po kroku přetvářely a hlavně znevolňovaly celou čínskou společnost. V této části práce jsem se opírala zejména o sekundární zdroje pojednávající o moderních dějinách Číny, nápomocný byl zejména svazek XXIV. *The Cambridge History of China a China, the People's Republic, 1949-1976* Jeana Chesneauxe.

Druhá část kapitoly zasazuje Zhang Xianliangovo dílo a analyzovaný román *Moudrost získaná utrpením* do kontextu čínské moderní literatury. Proto uvádíme nejen stručný přehled nejdůležitějších literárních směrů 80. let, ale v podkapitole „Literatura vysokých zdí“ také upozorňujeme na podobná díla z prostředí pracovních táborů či s jejich tematikou. Vycházela jsem přitom nejvíce ze sekundární literatury, která se věnuje čínské moderní literatuře, např. *Chinese Literature in the Second Half of a Modern Century* a *The Literature of China in the Twentieth Century*. Pro studium literatury z prostředí čínských pracovních táborů jsem využila zejména studie P. Williamse a Jenny Wu *The Great Wall of Confinement a Remolding and Resistance among Writers of the Chinese Prison Camp*.

Třetí kapitola se zabývá vnitřní strukturou románu a představuje jej z teoretického hlediska. Rozebírá název románu, který v sobě obsahuje část buddhistického citátu a zkoumá jeho vztah a význam pro interpretaci díla. Hlavní částí této kapitoly je analýza specifické formy – románu ve formě deníku. Tato analýza se soustředí zejména na vztah mezi původním deníkem a jeho beletrizovaným komentářem. Zároveň tato kapitola upozorňuje na možné tradiční inspirační zdroje románu. Součástí této teoretické kapitoly jsou i okolnosti vzniku původního deníku a stručný přehled hlavních motivů a témat zkoumaného románu. Při psaní této části práce jsem se opírala o studii „Remembering a Bitter Past: The Trauma of China’s Labor Camps, 1949-1978“ Klause Mühlhahna a „Disjointed Time, Split Voices: Retrieving Historical Experience in Scar Literature“ Braester Yomi.

Stěžejní částí práce jsou analytické kapitoly IV., V. a VI., které se snaží postupně postihnout hlavní motivy a témata románu. Jelikož cílem této práce je znázornit, jak Zhang Xianliangův román *Moudrost získaná utrpením* znázorňuje a reflektuje metody a způsoby, jakými totalitní moc ovládá a ochromuje člověka, byly vyčleněny podle toho tři klíčové okruhy: převýchova prací, jazyk komunistické totalitní moci a dehumanizace člověka. V těchto kapitolách pracuji zejména se samotným originálem textu románu, z něhož překládám a uvádím relevantní citace, podporujícím můj výklad. Nápomocná byla i teoretická literatura pojednávající o obecných principech, jak totalitní režimy nakládají a manipulují s jazykem (například studie Petra Fidelia „Řeč komunistické moci“ nebo „Rhetoric of the Chinese Cultural Revolution,“ ve které Xing Lu analyzuje přímo jazyk čínské totalitní moci).

Kapitola I. Život a dílo

Pro pochopení Zhang Xianliangova díla obecně a zejména pak románu *Moudrost získaná utrpením*, jež je předmětem této práce, je důležité se seznámit s autorovým rodinným původem a jeho pohnutými životními osudy. Zhang Xianliang se narodil v Nankingu v prosinci roku 1936 do privilegované vzdělanecké rodiny. Zhangovi předci po generace zastávali významné úřednické posty a jako čínští intelektuálové se těšili vážnosti a cítili potřebu podílet se na chodu společnosti. Podle jedné legendy vyhrál Zhang Xianliangův dědeček slavnou nankingskou zahradu, známou pod jménem „Vila švestkového potůčku“ v madžongu se severním militaristou Zhang Xunem. Zhang Xianliangův otec byl úředníkem Kuomintangu a zároveň spravoval rozsáhlé impérium podniků včetně lodní společnosti. V „Tělu a duši“ Zhang Xianliang vzpomíná, jak jeho otec sezval všechny průmyslové magnáty ze Šanghaje do Nankingu na oslavu narození syna. (Hsia, 2006 str. 15) Vzhledem k tomu, že po celý život byl Zhang Xianliangovi vytýkán jeho buržoazní původ, mluví o svém otci vyhýbavě jen jako o továrníkovi. (Nieh, 1981 str. 566) Narodit se do literátské rodiny, je velkou výhodou pro budoucího spisovatele. Předtím než do Zhang Xianliangova života zasáhla politika, se měl možnost seznámit s jak základními klasickými díly čínské filozofie a historie, jako je například *Mencius* a *Kniha písní*, tak i tradiční čínskou poezií. Nejvíce si považuje tchangských a sungských básní *shi* a *ci* a paralelní prózy Šesti dynastií. Na střední škole se pak ještě dychtivěji věnoval četbě významných děl západní literatury a zorientoval se ve světě hudby a umění. Studium velikánů literatury na něj udělalo takový dojem, že ani 22 let kulturní pouště, kdy mohl číst pouze Marxe, Engelse a Mao Zedongovi spisy, z něj nic nezapomněl. A tak například v *Mimóze* autobiografický hrdina Zhang Yonglin cituje nejen verše sungských a tangských básníků, z Zhuangzi, Shakespeara, Goetheho, Byrona, Puškina a Whitmana, ale

vybavuje si úryvky a postavy z Puškinova *Oněgina*, Hugových *Bídníků*, Tolstého *Vzkříšení* či *Obraz Doriána Graye* Oscara Wilda. (Hsia, 2006 str. 17)

Když v roce 1949 padla kuomintangská vláda a byla vyhlášena Čínská lidová republika, bylo Zhang Xianliangovo bezstarostné dětství u konce. Se změnou režimu přišel i velký obrat v osudu rodiny Zhang. Podle Mao Zedongovy teorie nové demokracie byli ve městě pod pojem „lid“ zahrnuti dělníci, řemeslníci a tzv. drobná a národní buržoazie. Rodina Zhang zařazená do „úřednicko-buržoazní třídy“ (Guanliao zichan jieji 官僚资产阶级), jenž údajně „zbohatla díky spolupráci se zahraničním kapitálem a podílela se na politické moci předcházejících režimů“ (Bakešová, 2003 str. 10), byla oficiálně z „lidu“ vyloučena. V té době (od srpna 1949 do srpna 1951) ještě Zhang Xianliang navštěvoval střední školu v Nankingu, kde i publikoval své první literární pokusy – básně v deníku „Nová Čína“ (Xinhua 新华)¹. Na střední škole se také poprvé seznámil s ideologií nového společenského systému a na vlastní kůži pocítil, co znamená mít nežádoucí „třídní původ“ (Link, 1991 str. 79). V roce 1952 byl Zhang Xianliangův otec komunistickou vládou obviněn ze špionáže a zatčen. Zemřel neznámo kdy ve vězení. Zbytek rodiny se po této tragédii uchýlil do Pekingu a mladý Zhang Xianliang pokračoval dále ve svém vzdělání na Pekingské střední škole č. 39, kde i v roce 1955 odmaturoval. I přes prokazatelné literární nadání a vzdělanost, nebyl přijat na vysokou školu pro údajné výtržnictví na střední škole. (Hsia, 2006 str. 15) Ve stejném roce se tedy s matkou a sestrou přestěhovali na severozápad Číny do autonomní provincie Ningxia, kde Zhang Xianliang začal působit jako státní úředník. Ve svém volném času rovněž psal a vzrůstající spisovatelský věhlas mu pomohl získat lepší místo učitele v provincii Gansu ve škole pro komunistické kádry (Ganbu wenhua xuexiao 干部文化学校).

---

¹ Die Zhonguo da baike quanshu: Zhonguo wenxue II. (s.1089) existovaly noviny Xinhua ribao, vycházely však jen mezi lety 1938 - 1947

C.T. Hsia řadí Zhang Xianlianga, spolu s Liu Binyanem (刘宾雁, *1925) a Wang Mengem (王蒙, *1934), ke generaci spisovatelů, kteří krátce zazářili v letech 1956 – 1957 během hnutí „Sto květů“ (bai hua qi fang, bai jia zheng ming 百花齐放, 百家争鸣)², aby byli následně obviněni z „pravičáctví“ a „revizionismu“ a na dlouhou dobu uvězněni. (Hsia, 2006 str. 14). V roce 1957 se Zhang Xianliang ve svých 21-ti letech vážně věnoval literatuře. Výsledkem jeho úsilí bylo asi 60 krátkých básní otisknutých v periodikách „Řeka Yan“ (Yanhe 延河) a „Činském mládí“ (Zhongguo qingnian bao 中国青年报). (Li, 1991 str. 328). Tyto básně na jednu stranu vyjadřovaly nadšení ze společenských a hospodářských změn tehdejší Číny, ale zároveň se ani nevyhýbaly kritice poměrů, což se stalo Zhang Xianliangovi osudným. Ani ne měsíc po uveřejnění veršů „Ódy na vítr“ (Da feng ge 大风歌) byl Zhang Xianliang autoritami označen za „pravičáka“ a jeho báseň za proti-socialistickou.³ „Óda na vítr“ mohla jen sotva způsobit celostátní rozruch, když byla uveřejněna a posléze kritizována pouze v regionálním časopisu „Řeka Yan“ (Hsia, 2006 str. 14). Problém byl Zhang Xianliangův „třídní původ“ a skepse vůči Mao Zedongovým reformám, kterou neobezřetně projevoval při rozhovorech s přáteli.⁴ Zhang Xianliang byl v rámci dohry rozsáhlé kampaně „hnutí za nápravu stylu práce“ (Zhengfeng yundong 正风运动) a její druhé

---

²Kampaň KSC nazvaná podle sloganu „ať rozkvétá sto květů, ať spolu soupeří sto škol,“ měla podporovat rozvoj vědy a umění. V rámci kampaně vyzval Mao Zedong intelektuály k veřejné kritice partajních kádřů. Mao Zedong očekával pouze kritiku „konstruktivní“, neboť si byl jistý loajalitou intelektuálů ke straně. V květnu 1957 čínští intelektuálové začali ostře kritizovat režim KS Číny – základní premisy strany, způsob práce, doktríny a praktiky (Fairbank, 407)

³ Perry Link uvádí, že během rozsáhlé kampaně „boje proti pravičákům“ byl Zhang Xianliang označen za „pravičáka“ školními autoritami v Ningxia. V jejich snaze vyhovět nařízení a dodržet 5% kvótu, využili Zhang Xianliangova kapitalistického původu. (Link, 79) C.T.Hsia viní redakci periodika, 14

⁴ Podle Yamada Keizo po té, co byl Zhang Xianliang označen za pravičáka, jeho situaci nejvíce přitížil článek zabývající se jeho rodinným původem. Článek byl otisknutý v časopise „Řeka Yan“ a napsali jeho režimem zcela zstrašení přátelé Chai Shishi a Yang Qingnan. Nejvíce inkriminující pak byly informace o někdejší práci jeho dědečka Zhang Minga jakožto velvyslance v Nepálu a Indonésii, a informace o jeho otci Zhang Younonguvi, který byl jak úředník KMT, tak i předsedou několika společností (Williams, 10)

fáze „boji proti pravičákům“ (Fanhou paimen zheng 反后派们正)⁵ zbaven svého místa a jako mnoho jiných nevinných lidí poslán do nejdlejších oblastí Ningxia, aby se „zbavil nežádoucích myšlenek při vyčerpávající fyzické práci“. (Bakešová, 2003 str. 59)

Pro Zhang Xianlianga to znamenalo počátek 22. let utrpení, dřiny, hladu a těžké práce v různých nápravných zařízeních (pracovních táborech, státních statcích a věznicích). I když byl zbaven základních práv a přinucen žít v nelidských podmínkách, nikdy se nenechal zlomit a neztratil víru v lepší budoucnost. Jak hořce dodává, tato trpká zkušenost ho přinejmenším jako spisovatele vybavila nevyčerpateľnou zásobou témat. Někteří čínští badatelé tuto etapu Zhang Xianliangova života zpětně poněkud idealizují. Tak například podle Li Juna se Zhang Xianliangovi podařilo „obrátit ránu osudu ve svůj prospěch“ a utužit se jak psychicky tak i fyzicky. Prý „nacházel potěšení ve fyzické práci, ke které měl na farmě nemálo příležitostí,“ a ještě si našel čas na čtení klasiků marxistické literatury.⁶

Zhang Xianliang byl propuštěn na svobodu v roce 1976, kdy po smrti Mao Zedonga, a poté co byla zatčena extrémně levicová „banda čtyř“ (Si ren bang 四人帮) skončila „kulturní revoluce.“ (Bakešová, 2003 str. 111) Ovšem jako bývalý vězeň měl problém najít pracovní jednotku, která by mu byla ochotná přidělit práci.⁷ I když se mu podařilo získat místo učitele, bez oficiálního

---

5 Počátkem hnutí byl projev Mao Zedonga nazvaný O správném řešení rozporů uvnitř lidu, přednesený 27.2.1957 na zasedání Státní rady ČLR. S militantní rozhodností tvrdil, že v Číně dosud existují kontrarevoluční živly a jejich projevy musí být v zárodku potlačeny. Více Bakešová, 58-60

6 Li Jun 328, Li Jun si zde zřejmě popletl skutečného Zhang Xianlianga, s hrdinou novely Lu Hua Shu Zhang Yonglinem

7 Čínská společnost má všeobecně negativní náhled na bývalé vězně, kteří jsou přezíravě označováni jako „trestanci, kteří si odpykali svůj trest“ (刑满犯人 xingman fangren) či „propuštění vězni pracovního tábora“ (laogai shifang fan 劳改释放犯). Jako takoví, jsou považováni za spodinu společnosti, a jsou nejen pod kontrolou

„zproštění viny“ (pingfan 平反) měl stále omezující status podobný „povinnému pracovnímu umístění“ (jiuye renyuan 就业人员)⁸ a zůstal nadále v blízkosti pracovního tábora, kde byl předtím internován. Ačkoliv se KS Číny v roce 1978 rozhodla „rehabilitovat inteligenci jako společenskou třídu“⁹, Zhang Xianliang musel ještě dlouho a tvrdě bojovat než se mu podařilo očistit své jméno. Nakonec se mu přeci jen podařilo vzbudit zájem místního stranického vedení v Ningxia, poté co napsal sérii povídek otištěných v tamním předním literárním magazínu „Sever“ (Shuofang 朔方). (Williams, 152). Tyto povídky začal psát počínaje rokem 1979, tematicky se navracely k tragickým událostem „kulturní revoluce“ a okamžitě vzbudily velký čtenářský zájem. (Li,329)

Ve stejném roce byl jeho případ znovu přezkoumán, dostalo se mu kýžené „formální rehabilitace“ jako projev uznání jeho literárního talentu a otevřely se mu dveře do literárního světa. (Williams, 152).

V roce 1980 získal místo editora zmiňovaného místního literárního periodika „Sever“, stal se členem „Svaz čínských spisovatelů“ (Zhongguo zuojia xiehui 中国作家协会)¹⁰ a stal se profesionální spisovatelem. V roce 1984 vstoupil do komunistické strany Číny. Zdánlivě usmířen s komunistickou ideologií a čínskou vládou, se stal vydávaným a uznávaným autorem.

---

bezpečnostních orgánů, ale vůbec s nimi celá společnost zachází jako s občany druhé kategorie (Williams, 149-150)

8 Zkratka pro „povinné pracovní umístění v blízkosti tábora po uplynutí trestu a propuštění“ (xing man shifang qiangzhixing liuchang jiuye 刑满释放强制性流场就业). Vládní opatření, které mělo za cíl využít bývalé vězně k tomu, aby permanentně osídlili odlehlé oblasti, kam byly pracovní tábory umístěny, a aby zůstali daleko od měst, kde by mohly jejich protirevoluční myšlenky a proti-společenské tendence infikovat zbytek obyvatelstva (Williams, 58-59)

9 Jedno z prvních opatření Deng Xiaopinga po návratu do Pekingu. V březnu 1978 uspořádal celostátní vědeckou konferenci, na které byla inteligence proklamativně vyňata z třídy „buržoazie“ a kooptována do třídy „proletariát.“ (Bakešová, 147)

10 Organizace sdružující čínské spisovatele. Čínská vláda finančně podporuje elitní čínské spisovatele.

Obecně lze tvrdit, že Zhang Xianliangovo dílo je pevně spjata s dobou a vychází převážně z událostí autorova života. Podle Wu Daminga lze Zhang Xianliangovo dílo po roce 1979 dělit do několika kategorií podle etap vývoje. (Wu, 1995 str. 1) První skupina spadá tématicky do „Literatury jizev“¹¹ (Shanghen wenxue 伤痕文学). Sem patří například „Příběh starce Xinga a jeho psa“ (Xing laohan he goude gushi 邢老汉和狗的故事), „Tělo a duše“ (ling yu rou 灵与肉), „Krásný žalář – modlitba lhostejného“ (Tuolao qinghua – yige gouhuozhe de qidao 土牢清华——一个苟活者的祈祷), „Potomkové řeky“ (He de zisun 河的子孙) a „Xiaoerbulake – příběh řidiče náklad'áku“ (Xiaoerbulake – yige qiche siji de gushi 肖尔布拉克——一个汽车司机的故事). Zhang Xianliangovo dílo nicméně typickou „literaturu jizev“ převyšuje. Zhangovy popisy netrpí obvyklou nepropracovaností, naopak sledují „nejvnitřnější záchvěvy zraněné duše“ a autor rovněž neviní z chaosu a utrpení pouze politické vedení, ale uvědomuje si problém mnohem komplexněji. (Wu, 1995 str. 2) Na druhou stranu mu kritika vytýkala naivní patriotismus a sentimentalitu. Nejznámějším dílem z tohoto období Zhang Xianliangovy tvorby je „Tělo a duše“, která v roce 1980 získala cenu za nejlepší povídku roku a díky níž se Zhang Xianliang v Číně proslavil. „Tělu a duši“ se rovněž dostalo i úspěšného filmového zpracování.¹²

Koncem roku 1981 se Zhang Xianliang pustil do cyklu románů, které pojednávají o čínském reformním úsilí tehdejší doby. Do „reformní literatury“ (gaige wenxue 改革文学) lze řadit práce jako „Long Zhong – potomek draka“ (Long Zhong 龙种), „Mužský styl“ (Nanren de fengge 男人的

---

11 Termín „Literatura jizev“ (伤痕文学 Shanghen wenxue) – vznikl v Číně v r.1978 podle díla „Jizva“ (shangshen, 1978) mladého autora Lu Xinhua, který srdceryvně líčí rodinnou tragédii za Kulturní revoluce. Jeho následovníci charakteristicky popisují události Kulturní revoluce jako léta chaosu a utrpení. Příběhy jsou často příliš schématické, povrchní a mají sklon k melodramatu. (Chi, 2000 str. 53)

12 Film: „Příběh pastevce“ (Mu ma ren 牧马人) 1982, prod. Shanghai Film Studios, dir. by Jin Xie

风格) a „Černý romantický kanón“ (Langmande heipao 浪漫的黑炮). (Wu, 1995 str. 2) V této fázi počíná Zhang Xianliangovu tvorbu ovlivňovat tradiční čínská představa, že čínský intelektuál nese zodpovědnost za vývoj své země a má se aktivně účastnit společenských reforem a politické revoluce. Zhang Xianliang se zde řídí šablonovitým vzorem typické „reformní literatury“, kdy revoluční protagonista příběhu se snaží prosadit nějakou změnu. Nejdříve je nepochopen a odmítán, ale po mnoha strastech se mu s pomocí shora podaří reformu prosadit. (Wu, 1995 str. 3) Zhang Xianliang si však záhy uvědomil, že jeho umění se takto stává nástrojem politické propagandy, a jeho tvorba se začala vyvíjet jiným směrem.

Třetím ústředním tématem Zhang Xianliangovy tvorby je „ideologická převýchova čínského intelektuála.“ (Wu, 1995 str. 3) V roce 1984 začal Zhang Xianliang pracovat na cyklu pod jménem „Zjevení materialisty“ (Wei wulunzhe de qishilu 唯物论者的启示录). Děj se odehrává v prostředí pracovních táborů v zemědělských farmách. Protagonistou románů je částečně autobiografický básník, Zhang Yonglin 张永璘¹³, který se vědomě snaží o ideologický přerod z příslušníka buržoazie na marxistu. Navenek bojuje proti útlaku, hladu a zimě, uvnitř s problémy identity – ideologické, společenské a sexuální.“ (Link, 1991 str. 80) Cyklus mělo původně tvořit celkem devět knih, z toho pět jich mělo být zasvěceno životu protagonisty před rokem 1979 (bod zlomu v autorově životě) a čtyři po jeho rehabilitaci. (Li, 1991 str. 331) Zhang Xianliang dosud realizoval pouze dva romány v tomto duchu: kratší novelu „Mimóza“ (Lühua shu 录花束, 1984) a její pokračování „Polovina muže je žena“ (Nanrende yiban shi nüren 男人的一半是女人, 1985). Děj „Mimózy“ se odehrává během 2 měsíců zimy roku 1961 (ke konci katastrofálního hladomoru). Zubožený a hladovějící Zhang Yonglin je po propuštění z pracovního tábora poslán na nedalekou státní farmu, kde má začít tzv. „nový život“ převychovaného pravičáka. Pokračování „Mimózy“, „Polovina muže je žena“ se odehrává na dvou místech a ve dvou

---

13 Shodné příjmení s autorem

časových rovinách: v pracovním táboře léta roku 1967 a na státním statku na jaře roku 1975. Starší a cyničtější Zhang Yonglin se ožení se ženou, kterou před osmi lety potkal v pracovním táboře, ale o svatební noci zjistí, že léta strádání mu způsobila impotenci. Spojením témat politické represe a sexuální impotence se Zhang Xianliangovi podařilo v Číně vyvolat senzaci a rozproudit vlnu vášnivých debat. (McDougall, 1997 str. 383) „Polovina muže“ je taktéž asi nejznámějším a nejdiskutovanějším Zhang Xianliangovým dílem v zahraničí.

V roce 1983 se po období politického oteplení v Číně a poměrně příznivých podmínek pro spisovatele, kdy vychází i neoficiální periodika a vznikají intelektuální dílny, se Deng Xiaoping opět pokouší usměrnit příliš radikální názory pomocí různých kampaní. Například kampaň proti „duchovnímu znečištění“¹⁴ namířená proti spisovatelům a kulturním institucím volajících po demokratizaci a ideologickém uvolnění a kampaň proti „buržoazní liberalizaci“¹⁵ namířená proti intelektuálům, kteří údajně vyprovokovávají studentské demonstrace. Není divu, že v tomto opět zjitřeném klimatu Zhang Xianliang svůj marxistický projekt opouští. Kontroverzní povaha jeho dalších prací sice vyvolává ohlas čtenářského publika, ale nelibost oficiálních autorit. Například román „Dobré ráno, přáteli!“ (Zao'an pengyou! 早安朋友! , 1987) byl okamžitě po zveřejnění v literárním časopisu *Shuofang* v Ningxia zakázán¹⁶, neboť se otevřeně zabývá problematikou sexuálního probouzení středoškolské mládeže. (Link, 1991 str. 80). Podobný osud stihl i román „Zvykání si na smrt“ (Xiguan siwang 习惯死亡, 1989) . V příběhu se prolínají dvě časové roviny. Jedna rovina sleduje čínského spisovatele na přednáškovém turné po USA, které si zpestřuje milostnými dobrodružstvími se zámořskými Číňankami,

---

14 Namířená proti spisovatelům, kteří se snaží diskreditovat socialismus a staví do protikladu demokracii a vedoucí úlohu strany atd. viz Bakešová str.177

15 KSČ jim klade za vinu, že zanáší do Číny cizí mravy, odmítají vedoucí úlohu strany a podkopávají její autoritu, znevažují učení marxismu-leninismu apod. (Bakešová, 2003 str. 185)

16 ale vyšel knižně na Taiwanu, (Hsia, 2006 str. 16)

zatímco v děsivých vzpomínkách si vybavuje smrt a utrpení prožité v čínských koncentračních táborech. Následující dvě díla „*Moudrost získaná utrpením*“ (Fannaο jiushi zhihui 烦恼就是智慧), jež je předmětem této diplomové práce, a její pokračování „*Strom osvícení*“ (Wode putishu 我的菩提树) se asi dosud nejpřímochařeji, z Zhang Xianliangových literárních prací, zabývají problematikou pracovních táborů, politické represe, fyzického a psychického utrpení.

V červnu roku 1993 byl Zhang Xianliang opět zatčen a obviněn z „navádění k nepokojům,“ když chtěl ke 4. výročí masakru na náměstí Tiananmen uspořádat s přáteli pamětní shromáždění. Šanghajským městským výborem byl pak v srpnu bez soudního procesu odsouzen na tři roky k „pracovní převýchově“ v pracovním táboře v Dafu v provincii Anhui. Zhang Xianliang byl po mnoha apelacích ze strany Amnesty International a jeho přátel propuštěn v červnu 1996. V současné době Zhang Xianliang provozuje „Západní filmové studio“ (Xibu yingcheng 西部影城) v Zhenbeibu, provincii Ningxia, které funguje i jako filmové ateliéry a turistická atrakce.

Kapitola II. Historické a literární souvislosti

II.1 Stručný nástin historického pozadí

Zhang Xianliangův román *Moudrost získaná utrpením* se odehrává v pracovním táboře 60. let, tedy v době, kdy se celá země zmítá v chaosu, (který pak kulminuje za Kulturní revoluce). Tento chaos není způsoben jen Velkým skokem, ale předcházelo mu celé desetiletí nepříliš úspěšných ekonomických reforem a politických kampaní, které přivedly celou Čínu ke společenskému a hospodářskému rozkladu. Text románu často zmiňuje různé historické události a politické kampaně prvního desetiletí vlády komunistické strany, stejně jako i můj výklad a citace, proto si v této kapitole stručně zrekapitulujeme tuto dobu.

Počáteční období obnovy Číny a získání politické kontroly nad obyvatelstvem

Období od založení Čínské lidové republiky v roce 1949 až do roku 1957 bylo z hlediska hospodářského rozvoje etapou obnovy a růstu. Z formálního hlediska se Čína zařadila do tehdy vznikajícího tábora socialistických zemí a začala zavádět centrálně plánované a řízené hospodářství s důrazem na industrializaci. Zároveň však dochází k drastické reorganizaci státní moci, armády, soudnictví atd. a ideologické manipulaci obyvatel.

Nejvyšším orgánem státní moci v ČLR se stala ústřední lidová vládní rada, která vytvořila ostatní nejvyšší státní orgány – státní administrativní radu, lidovou revoluční vojenskou radu, Nejvyšší lidový soud a Nejvyšší lidovou prokuraturu. Hlavou komunistické strany, předsedou vlády a zároveň armády se stal Mao Zedong. Předsedou státní administrativní rady byl jmenován Zhou

Enlai. (Glunin, 1974 str. 281) Vládnoucí komunistická strana se prohlásila za stranu založenou na zásadách marxismu-leninismu, avšak jádro její ideologie spočívalo v Mao Zedongových spisech.

Důležitým rysem období obnovy a konsolidace byla Mao Zedongova strategie jednotné fronty. Pro úspěch socialistické revoluce bylo třeba, aby Komunistická strana Číny získala co nejširší okruh spojenců, nevyjevovat své dlouhodobé cíle a přesně vymežit své nepřátele. Tento přístup se odrážel i ve společném programu ústřední lidové vládní rady, kde bylo stanoveno, že nová státní moc v Číně je „demokratickou diktaturou lidu,“ v němž rolnictvo, drobní obchodníci a národní buržoazie se přidalo k vládnoucí dělnické třídě. Čas však ukázal, že nově vzniklý stát nebyl diktaturou proletariátu, ale komunistické strany, a ne všechny společenské vrstvy podílející se na vládě, si byly rovné. Politické postavení té či oné třídy mohlo být podle potřeby rychle predefinováno a z příslušníků „lidu“ se přes noc stali „nepřátele lidu“ (Twitchett, 1987 str. 79)

Obnova národního hospodářství, zdevastovaného dlouhotrvající válkou proti Japonsku s následující válkou občanskou, byla zároveň spojená s přeměnou společnosti a společenských vztahů podle marxisticko-leninské revoluční teorie. V souladu s teorií o dělení národa na „lid“ a jeho nepřátele, bylo obyvatelstvo podle původu a majetku rozděleno do několika tříd: do kategorie „lid“ byla kromě dělníků a řemeslníků zahrnuta ještě i tzv. „třída drobné národní buržoazie“ (minzu zichan jieji 民族资产阶级). Majetek nejbohatší třídy tzv. „úřednické a buržoazní třídy“ (guanliao zichan jieji 官僚资产阶级) byl v roce 1949 znárodněn a její příslušníci, kteří neemigrovali, buď s Čankajškem na Taiwan či do USA, byli často obviněni z vlastizrady a fyzicky zlikvidováni (tak jako Zhang Xianliangův otec). Ze zkonfiskovaného soukromého majetku a kapitálu velkoburžoazie vznikl státní sektor, jenž se stal hlavní materiální základnou KS, a měl výsadní postavení a regulující vliv na národní ekonomiku. KS Číny tak nejen získala kontrolu nad výrobou a rozdělováním nejdůležitějšího zboží, ale v jejich rukou se ocitly i největší banky a železniční doprava.

Komunistická strana a metody šíření jejího vlivu

Komunistická strana Číny měla sice zpočátku určitou autoritu, neboť skoncovala se zkorumpovanou kuomintangskou vládou a sjednotila Čínu, čímž dostatečně režim legitimizoval svou moc v očích vzdělanecké elity ve městech. Aby si však zajistila větší politickou stabilitu potřebnou pro společenskou přeměnu a modernizaci, potřebovala proniknout do všech sfér společenského života a aktivně mobilizovat různé vrstvy obyvatel. K tomu jí sloužily masové organizace jako dělnické odbory, ženské organizace, mládežnické organizace, debatní kroužky apod. (Twitchett, 1987 str. 68).

Velmi specifickou metodou šíření vlivu bylo pomocí různých ideologických kampaní (yundong 运动). Po uplynutí tříletého období určeného k obnově ekonomiky, KS Číny začala zrychlovat tempo společenské přeměny a zahájila celou řadu náhlých a pečlivě zinscenovaných masových hnutí a kampaní. Cílem těchto kampaní bylo, aby široké masy přijaly za své nové ideologické hodnoty, které strana šířila pomocí plakátů (da zi bao 大字报), debatních kroužků prostřednictvím místních aktivistů. (Chesneaux, 1979 str. 36) Celonárodní kampaně začínaly zprvu nenápadně: nejprve byly abstraktně pranýřovány jisté špatné prvky chování (často ve formě novinového článku). Tyto charakterové vady byly pak nalezeny u jednotlivců, kteří se tak stali oběťmi, s nimiž bylo nakládáno standardním způsobem. Vybrané oběti kampaní byly pak ponižovány a veřejně ostouzeny na shromáždění veřejné kritiky a sebekritiky za účasti tisíce diváků. Odsouzení měli sloužit jako varovný příklad. (Fairbank, 1998 str. 404)

Udržování společenského pořádku mělo na starost Ministerstvo bezpečnosti (Gonganqu 公安局), jehož hlavou byl generál Luo Ruiqing 罗瑞卿 (1906 – 1978), a výkonná a nenápadná tajná policie. Zpočátku se zaměřovali na

potlačení ilegálních obchodů a organizací (obchod s opiem, herny, prostituce), později hlavně na potírání politických oponentů (agentů Kuomintangu, skutečných i domnělých). Jedním z prvních významných represivních opatření se stalo hnutí na likvidaci kontrarevolucionářů na přelomu roku 1951 a 1952 namířené proti agentům Kuomintangu, tajným spolkům, případům sabotáže a proti veřejným nepřátelským projevům vůči lidové vládě. Odhaduje se, že při kampani na odstranění nepřátel padlo na 800 000 obětí; někteří byli popraveni, jiní uvězněni nebo posláni na převýchovu do pracovních táborů. (Chesneaux, 1979 str. 41)

Během období obnovy byly rovněž položeny základy pro šíření oficiální politické propagandy. Zejména „Lidový deník“ (Renmin Ribao 人民日报) se stal ústředním listem komunistické strany, podával její oficiální hlediska a informoval občany o probíhajících kampaních. (Chesneaux, 1979 str. 38) V oblasti vzdělávání nastal odklon od humanitních věd a začal se dávat důraz na vědecká a technická studia. Studium marxismu se stalo povinným na všech stupních a školách. Významným způsobem kontroly společnosti se stala organizace lidí do „pracovních jednotek“ (danwei 单位).

Venkov a pozemková reforma

Tak jako ve městech byly likvidovány nežádoucí ekonomické vztahy a vrstvy obyvatelstva, na venkově bylo v roce 1950 pomocí „pozemkové reformy“ (tudi gaige 土地改革), pod hesly „osvobodit výrobní síly v zemědělství a „pokračovat na cestě k industrializaci“ zrušeno vlastnictví půdy založené na údajném feudálním vykořisťování a půda byla dána do vlastnictví rolníkům. Do kategorie „lid“ byly na venkově zařazeny čtyři kategorie společnosti: „bezzemci“ (gu nong 雇农), „chudí rolníci“ (pin nong 贫农), „střední rolníci“ (zhong nong 中农) a „bohatí rolníci“ (fu nong 富农). (Bakešová, 2003 str. 9) Tzv. rolnické brigády vytvořené z místních aktivistů a rolníků pod

vedením zvláštních skupin vyslaných komunistickou stranou z měst se pak snažily zmobilizovat celé vesnice proti páté třídě – svým nepřátelům „statkářům“ (dì zhu 地主). Na tzv. schůzích „vylévání hořkosti“ rolníci vyjadřovali svou nenávist k statkářům a odhalovali jejich prohřešky. Statkáři byli poté potupně veřejně vlečeni ulicemi a bití, v horším případě odsuzování k dlouholetým nuceným pracím nebo popraveni. (Lu, 2004 str. 43) Jejich půda a majetek byla zkonfiskována a přerozdělena mezi chudé rolníky. Pozemková reforma, v jejímž průběhu dostalo asi 300 milionů bezzemků a chudých rolníků zdarma 47 milionů hektarů půdy a bylo vyvražďeno několik milionů statkářů, trvala dva a půl roku a byla dovršena na jaře 1953.

Masové kampaně ve městech

K hlavním cílům Komunistické strany ve městech patřilo nastolení veřejného pořádku, obnovení průmyslové výroby, potlačení inflace a snížení nezaměstnanosti. Na rozdíl od venkova, s jehož správou měli komunisté již letité zkušenosti, byli na města nepřipraveni. Nečekaně rychlé vítězství v boji s Kuomintangem¹⁷ s sebou přineslo i řadu problémů. Strana měla akutní nedostatek osob, které by dosadila do státní správy, a které by byly schopny vést důležité průmyslové podniky a nemohla tedy získat úplnou kontrolu nad městy ihned v roce 1949. To byl jeden z důvodů, proč komunistická vláda zpočátku s příslušníky drobné národní buržoazie a bývalými úředníky kuomintangu spolupracovala (na rozdíl od velkoburžoazie) a ponechala podstatnou část z nich na svých místech. Nicméně na nejdůležitější administrativní posty a do klíčových podniků byli dosazováni členové strany, aby tam prováděli politický dozor a aby se seznamovali s provozem a řízením. Nespolehliví pracovníci a bývalí úředníci Kuomintangu byli pozvolna odstraňováni a nahrazováni nově

---

17 Na počátku občanské války v roce 1946 komunisté předpokládali, že potrvá až 20 let než se jim podaří dobít celou Čínu. (Twitchett, 1987 str. 71)

vyškolenými stranickými kádry především z řad studentů a městské mládeže. (Twitchett, 1987 str. 74)

Důležitým nástrojem upevňování moci ve městech byly ideologické kampaně. Jednou z prvních ideologických kampaní, která byla v Číně vyhlášena, bylo v roce 1951 "hnutí proti třem zlům" (san fan 三反运动) - proti korupci, plýtvání a byrokratismu ve straně, masových organizacích, státních úřadech a armádě. Záhy se však zvrhla v rozsáhlou čistku namířenou proti bývalým úředníkům KMT ve státní správě. Po celé zemi byly zřizovány lidové tribunály s právem vynášet rozsudky smrti. Veřejná soudní shromáždění byla často provázena popravami zastřelením odsouzených před zraky početného zástupu.

Téměř současně proběhla kampaň „proti pěti zlům“ (wu fan yundong 五反运动) útočící na buržoazii, která byla do té doby tolerována. Oproti první kampani byla mírnější, neboť jejím cílem bylo buržoazii pouze zastrašit a získat od ní vysoké finanční příspěvky. Ve výsledku toto hnutí národní buržoazii silně zasáhlo a podlomilo její ekonomické a politické postavení. (Glunin, 1974 str. 289)

1953 – 1957

Od roku 1953 se začala realizovat generální linie strany pro přechodné období, která dávala důraz na postupnou kolektivizaci v rozmezí tří pětiletěk. Tento plán vycházel z čínských podmínek a respektoval velkou zaostalost země. Na léta 1953 – 1957 byl vyhlášen 1. pětiletý plán hospodářské rozvoje podle sovětského vzoru, který kladl důraz zejména na těžký průmysl a na investice do energetických zdrojů. Jedním z úkolů 1. pětiletky bylo i znárodnění zbývajících soukromých průmyslových podniků a obchodních firem.

Kolektivizace zemědělství

Pokračovalo opatrné „združstevňování zemědělství“ (nongye hezuohua yundong 农业合作化运动). Nejdříve byli rolníci vyzváni k zakládání skupin vzájemné pomoci, přičemž ale zůstalo zachováno soukromé vlastnictví půdy. Druhou přechodnou formou byla družstva nižšího typu, do kterých byli rolníci přinuceni vložit veškerou svou půdu a vybavení a oplátkou dostali výtěžek odpovídající počátečnímu vkladu. Ve finální fázi budování družstev, v družstvech vyššího typu, přešla půda do kolektivního vlastnictví a všichni rolníci pracovali za mzdu, nehledě na množství vložené půdy a majetku. Na konci roku 1956 bylo 96% všech čínských rolníků členy družstev nižšího typu. Kolektivizace byla potom urychlena během jednoho roku a v dalším roce, 1958, nastoupila etapa tzv. lidových komun. Kolektivizace zemědělství bylo jedním z nejdůležitějších počínů tohoto období; díky ní se vládnoucí straně podařilo dostat pod kontrolu rolníky a zajistit výkup obilí a potravin za centrálně stanovené nízké ceny, aby mohli nasytit dělníky ve městech a průmyslových centrech.

Rok 1955 byl zlomem v dalším vývoji Číny. Probíhající kolektivizace nepřinesla kýžené zemědělské výnosy, což vyvolalo ve vedení KS dvě protichůdné reakce. Skupina kolem Liu Shaoqiho 刘少奇 družstva rozpouštěla a znovu pozemky rozparcelovala, zatímco skupina kolem Mao Zedonga, jejíž koncept kolektivizace se podařilo později prosadit, byla pro maximální urychlení procesu združstevňování pomocí všeobecné politické mobilizace rolníků.

Podobné urychlení kolektivizace probíhalo i v průmyslu ve městech. Státní sektor se rozšířil o zbývající, v předchozím období ještě nezestátněné podniky drobné a střední buržoazie. Podle oficiální verze v lednu roku 1956 v rámci „přeměny národní buržoazie“ (gao chao 高潮) kapitalisté „požádali“ o kolektivizaci svého majetku a vznikly tak obří celky, které sdružovaly řadu

podniků, obchodní firmy i řemeslná družstva. (Bakešová, 2003 str. 53) Za předaný majetek byly bývalým majitelům pravidelně vypláceny dividendy a bylo jim umožněno zapojit se do veřejného života.

V roce 1956 byla dokončena socialistická transformace, tj. znárodněn soukromý majetek a združstevněno zemědělství, a proto převládal ve vedení názor, že socialismus zvítězil nad kapitalismem a byl nastolen zcela nový směr vývoje společnosti. Panoval předpoklad, že i když třídní boj ještě rozhodně neskončil, nepřátelé socialismu byli zbaveni ekonomického zázemí a třídní boj tedy dohasínal. I když po prvé pětiletce zůstávaly výrobní síly celkově na nízké úrovni a rychlého tempa rozvoje bylo dosahováno za cenu velkého vypětí a plýtvání materiálních i lidských zdrojů, byl přijat ještě ambicióznější, Mao Zedongův sociálně ekonomický plán zrychleného vývoje – ve skocích. Jeho cílem bylo „osvobodit“ výrobní síly, aby vyvedly Čínu v krátké době z hospodářské, vědecké a kulturní zaostalosti. (Twitchett, 1987 str. 123) Dalším důležitým bodem bylo zapojení čínské inteligence a vědeckých pracovníků do modernizace Číny a rozvoje průmyslu. Mělo být zvýšeno jejich početní zastoupení ve straně, neboť stejně jako rolníci a průmysloví dělníci byli dle představ čínských komunistů součástí téhož proletariátu.

Kampaň „Ať rozkvétá sto květů“ v letech 1956 – 57

Aby strana získala intelektuály pro spolupráci v ekonomické oblasti, hodlala jim zaručit více práv, respektovat jejich názory a dát jim větší míru svobody akademickým kruhům. Pod heslem „ať rozkvétá sto květů, ať spolu soupeří sto škol“ (bai hua qi fang, bai jia zheng ming 百花齐放, 百家争鸣)¹⁸, které slibovalo zlatý věk intelektuálního rozkvětu, začala v květnu 1956 kampaň

---

¹⁸ První částí hesla je fráze, kterou Mao Zedong použil již v r. 1951 během diskuse s divadelními pracovníky. Druhá polovina je klasickou čínskou frází z období Jara a Podzimů a Válčících států (770 – 221 př.n.l.), kdy spolu soupeřily různé filozofické školy a směry

zaměřená na intelektuální a akademické kruhy. Intelektuálové měli získat větší volnost ve vyjadřování svých názorů v oblasti umění, literatury a vědy, a zároveň byli vyzváni ke konstruktivní veřejné kritice nadřazených partajních kádrů. Zatímco vědci a inženýři se jali zpochybňovat kompetenci stranických činitelů pro řízení vědeckého a technického rozvoje, spisovatelé reagovali zpočátku zdrženlivěji. Když se však v polovině roku 1956 ozvali, zaútočili na politické nešvary mnohem příměji než kdokoli jiný. Povídkami uveřejněnými v oficiálních časopisech, jako byla například Lidová literatura (renmin wenxue 人民文学), po sovětském vzoru zobrazovali mladé idealistické a vynalézavé lidi, oddané komunistickým idejím, jak se ve snaze vybudovat lepší společnost, musí potýkat s lhostejnými, neschopnými a opatrnými stranickými byrokraty. Touto tvorbou upozorňovali na propastný rozdíl mezi čínskou realitou a vysněnou komunistickou společností, zejména byrokratizmem a zakrýváním problémů. (Goldman, 1987 str. 245)

Počátkem roku 1957 Mao Zedong v projevu nazvaném „O správném řešení rozporů uvnitř lidu“ (Guanyu zhengque chuli renmin neibu maodun 关于正确处理人民内部矛盾) vystoupil s analýzou socialistické společnosti. Podstatou projevu byla myšlenka, že i v komunistické společnosti mohou existovat rozpory a to dvou typů: rozpory mezi námi a našimi nepřáteli a rozpory uvnitř lidu. Naprostá většina soudobých rozporů spadala (podle Mao Zedonga) do kategorie rozporů uvnitř lidu (rozpor mezi státem a zájmy soukromokapitalistických podnikatelů, rozpor mezi státem a inteligencí vychovanou starou kapitalistickou společností a vztahy národnostních menšin ke státu) a byly tudíž řešitelné „demokratickými metodami,“ tj. pomocí diskusí, kritiky, přesvědčování a výchovy. Zásadnější rozpory, mezi lidem a nepřáteli, prý byly odstraněny již během revoluce a těsně po ní. Tento projev stál na počátku „Hnutí za nápravu stylu práce“ (zhengfeng yundong 正风运动), jejímž terčem byl „byrokratizmus“ (guanliao zhuyi 官僚主义), „sektářství“ (zongpai zhuyi 宗派主义), a „subjektivismus“ (zhuguan zhuyi 主观主义), jinými slovy „tři pohromy“ (san hai 三害). V podstatě se ale jednalo o útok hnutí proti příliš

přísným administrativním omezením, jež brzdila výrobu. (Chesneaux, 1979 str. 76) Faktickým terčem kampaně se stali straniční funkcionáři. V rámci této kampaně a současně probíhající kampaně *At' rozkvétá sto květů* byli vyzváni funkcionáři jiných politických stran, příslušníci inteligence i soukromí podnikatelé ke kritice zkosnatělého byrokratismu (tak jak to již dělali spisovatelé v první fázi). (Bakešová, 2003 str. 58) Intelektuálové s kritikou zpočátku váhali, neboť si nebyli jistí, nakolik je tato výzva míněna upřímně, či je to gesto, popřípadě past. (Fairbank, 1998) Když se však odhodlali vystoupit s kritikou, jali se soudit nejen byrokratické zlovyky, ale i stranu samotnou kvůli jejímu samozvanému privilegovanému postavení. Požadovali demokratické zapojení jiných stran do vlády a jejich nezávislost na komunistické straně Číny. Nakonec byla zpochybněna i správnost a relevantnost Mao Zedongových myšlenek na poli historických a společenských věd a dokonce komunistický systém jako takový. „Hnutí Sta květů“ ukázalo, že navzdory letité indoktrinaci, důležitá část stranických i nestranických intelektuálů se nevzdala západního proliberálního myšlení, zavedeného do Číny v dobách Májového hnutí. Ve svém výsledku „Hnutí za nápravu stylu práce“ posloužilo zejména k zastrašování a vynucování poslušnosti, neboť z vlivných míst byli odstraněni všichni, kteří měli sklon samostatně myslet, a na jejich místa byli dosazeni ti, kdož neodmlouvali a souhlasili s výstavbou socialismu ve skocích. (Bakešová, 2003 str. 60) Tak jako v minulých kampaních, ti kteří opakovaně a halasně odsoudili oběti, si polepšili na žebříčku stranické hierarchie, někdy dokonce obsadili místa svých obětí.

Kritika komunistického systému se obrátila proti kritizujícím samotným. Obrat v politickém ovzduší nastal ihned po zveřejnění Mao Zedongova projevu „O správném řešení rozporů uvnitř lidu,“ jež na rozdíl od původní verze měl za to, že v Číně dosud existují kontrarevoluční živly a jejich projevy musí být v zárodku potlačeny. Zároveň byly omezovány možnosti kritiky podle šesti kritérií. Pod praporem hnutí, které neslo název „Boj proti pravičákům“ (fan you pai douzheng 反右派斗争) byl zahájen boj proti činitelům nekomunistických stran a příslušníkům inteligence (stranickým i bezpartijním). I když byli napadáni ti, jež v předchozích kampaních nejpřímočařeji vyjadřovali svůj

kritický názor, hlavním terčem byla starší generace levicových spisovatelů, jako například Ding Ling (丁玲 1904 – 1986) nebo Feng Xuefeng (馮雪峰 1903-). Byli považováni za nebezpečné, neboť by svým vlivem a spisovatelským uměním mohli nepříznivě ovlivňovat veřejné mínění, a jak předchozí kampaně prokázaly, zdaleka ne ve všem souhlasili se stranou. „Boj proti pravičákům“ zasáhl celou Čínu, neboť každá pracovní jednotka měla odhalit ve svých řadách 5 procent pravičáků. Vina se prokazovat nemusela, stačilo obvinění. Ti, jež byli označeni za pravičáky, byli souzeni svými kolegy i rodinami, donuceni k doznání a museli provést ponižující sebekritiku. Při politických čistkách v rámci „Boje proti pravičákům“ padlo za oběť ideologickému boji mnohem více lidí než kdy předtím. Odhaduje se, že 400 000 až 700 000 intelektuálů bylo zbaveno svých míst a odesláno na venkov do pracovních táborů, kde se měli zbavit kritického myšlení při vyčerpávající fyzické práci. Intelektuálové byli takto vyčleněni a izolováni od zbytku obyvatelstva a ti, jež by je snad chtěli podporovat, byli zastrašeni hrozbou ztráty zaměstnání, tváře a cti.

„Velký skok“ (Da yue jin 大跃进)

V roce 1958 na druhém zasedání VIII. sjezdu KS Číny schválila strana novou generální linii, která razila heslo: „...s vynaložením všech sil jít stále vpřed a budovat socialismus podle zásady více, rychleji, lépe a hospodárněji,“ zkráceně „rychleji a hospodárněji“ (duo kuai duo sheng 多快多省). Mělo být urychleno tempo sociálních přeměn a výstavby ekonomiky. (Glunin, 1974 str. 348) Národní hospodářství se nemělo dále vyvíjet plánovitě v pětiletkách, ale v cyklech skok – regulace – skok, přičemž nově vytyčené cíle byly značně vysoké a nereálné jako „dohnat a předejít Velkou Británii (ganshang Yingguo chaoguo Yingguo 赶上英国超过英国) v průmyslové výrobě. Obrovského rozvoje zaostalého čínského hospodářství mělo být dosaženo „kráčením po obou nohách“ (rang liang tiao tui zoulu 让两条腿走路), tj. současným rozvojem průmyslu i zemědělství. V principu měla i nadále zůstat

klíčovou průmyslová výroba, ale základnou všeho mělo být zemědělství, neboť plánované zvýšené výnosy měly nejen zásobit celou Čínu potravinami, ale z prodaných přebytků úrody do zahraničí měly být navíc importovány stroje a průmyslová technologie.

Centrální roli v programu „Velkého skoku“ měl sehrát početný čínský lid, ve kterém mělo být dobře cílenou ideologickou kampaní znovu probuzeno revoluční nadšení, díky němuž a několika letům houževnaté práce změni tvář Číny k nepoznání. Hesla jako „odvaž se myslet, odvaž se konat“ (gan xiang gan gan 敢想敢干) měla uvolnit kreativní energii a povzbudit široké masy, aby se chopily iniciativy. Ve skutečnosti šlo hlavně o propagaci práce s vypětím všech sil a nad stanovené úkoly, přičemž odměňování podle odvedené práce bylo označeno za „buržoasní přežitek“ (Glunin, 1974 str. 352)

Ústřední místo ve „Velkém skoku“ bylo určeno „lidovým komunám“ (renmin gongshe 人民公社), jež začaly prvně vznikat mezi dubnem a červnem roku 1958 slučováním zemědělských družstev, která se v předchozích letech příliš neosvědčila. Lidové komuny měly několik charakteristických rysů: jednak byly velké (skládaly se asi z 2 000 domácností), jednak byly společné, neboť půda, nářadí, příbytky, domácí zvířata a veškerý soukromý majetek přešel do skupinového vlastnictví. V komunách panoval princip všeobecného rovnostářství: bylo zavedeno bezplatné stravování ve společných jídelnách a odměna za práci byla rozdělována nikoli podle odvedené práce, ale na hlavu v rámci „pracovní skupiny“ (zu 组).

Později, koncem roku 1958, když se přestalo dostávat peněz na mzdy, se jich rolníci museli vzdát a pracovat pouze za stravu. Komuny, které byly zakládány jak na vesnici, tak i ve městech, se měly stát základními stavebními jednotkami socialistické společnosti a zahrnovat všechny výrobní i nevýrobní sféry. To znamená, že do sféry jejich vlivu spadala zemědělská výroba, průmysl, správa, obchod, vzdělání i vojenské záležitosti, zdravotnická péče atd. Vedle

komunizace společnosti zároveň probíhala i její militarizace podle vzoru Lidové osvobozené armády. Byly zakládány lidové milice pod heslem „v jedné ruce držet pušku, v druhé motyku“ (yi shou na qiang, yi shou na chu 一手拿枪, 一手拿锄). Po vzoru armády bylo práce schopné obyvatelstvo sdružováno do několika malých brigád, které tvořily výrobní brigádu (velkou brigádu).

Během roku 1958 přicházely z provincií optimistické zprávy a hlášení o dosažených výsledcích a dobré úrodě. Vláda proto na jednání v Beidaihe v srpnu 1958 usoudila, že obilní problém byl díky politice „Velkého skoku“ v podstatě vyřešen a schválila plán na rychlé řešení problémů průmyslu. Všechny síly měly být vrženy na výrobu oceli, neboť množství vyrobené oceli bylo v socialistickém světě ukazatelem průmyslové vyspělosti. Ve městech i na venkově se začaly masově zřizovat malé vysoké pece. V některých pecích tavili kvalifikovaní dělníci, ale u domácích tavicích pecí a dmychadel s objemem několika málo krychlových metrů, pracovali naprostí laici. Podařilo se sice zvýšit výrobu oceli z 5,4 miliónu tun na 13 (v roce 1959), avšak 40% (tj. téměř všechna ocel z malých pecí) byla naprosto nepoužitelná. Navíc si lidé naházeli do pecí i zemědělské nářadí a hrnce, aby splnili plány tavby, které jim pak chyběly na polích i v domácnostech a asi 90 miliónů rolníků bylo odvedeno od svého zaměstnání na polích. (Glunin, 1974 str. 358)

Již na podzim 1958 se jasně ukázaly výsledky „Velkého skoku“. Na venkově začala krize způsobená komunizací, neboť rolnictvo bylo krajně nespokojeno s likvidací veškerého soukromého vlastnictví půdy, místních trhů a peněžních výplat. Odvedením miliónů rolníků na výrobu oceli a k jiným projektům nezůstal na venkově dostatek pracovních sil a na mnoha místech byla špatně sklizena bohatá úroda roku 1958. Ani stát nedokázal zásobit města potravinami a surovinami. Politika „velkého skoku“ přivedla zemi k chaosu, způsobila dezorganizaci průmyslové i zemědělské výroby a podstatně snížila životní úroveň. Naplno se následky chybné politiky projeví v následujících letech. Pro nedostatek surovin byla omezena průmyslová výroba a kvůli

nedostatku potravin byla část městského obyvatelstva přesídlena na venkov. Potíže se vyostřily živelnými pohromami, které postihly některé produktivní oblasti. Odhaduje se, že v roce 1960 v důsledku podvýživy zemřelo na 20 miliónů lidí.

Kapitola II.2 Literárně-historický kontext

Stručné shrnutí hlavních proudů literatury období po Kulturní revoluci

Osmdesátá léta

Období těsně po Kulturní revoluci se vyznačuje především snahou vyrovnat se a přehodnotit její dědictví, jak na poli politickém, tak i literárním. Nástup Deng Xiaobinga v roce 1978 k moci a obrácením čínského vývoje směrem ke „Čtyřem modernizacím“¹⁹ (si ge xiandaihua 四个现代化) přinesl jisté změny i v literárním světě. Spisovatelé a literární kritici, jež byli během předchozích let nespravedlivě pronásledováni a vězněni, byli nyní propuštěni a rehabilitováni. Některým, jako například Ba Jinovi (巴金 1904-2005), Ai Qing (艾青 1910-96), Ding Ling (丁玲 1904-86) a Wang Mengovi (王蒙 1939-), se podařilo navázat na svou původní kariéru a získat nazpět svou prestiž. Jiní jako Zhang Xianliang si ji teprve museli vydobýt. Z ideologického hlediska zůstávali spisovatelé marxisté. Věřili, že po dobách temna Kulturní revoluce, nastává „Nová éra literatury“ (xin shiqi wenxue 新时期文学). Wang Ning tuto éru (od roku 1976 do konce 80. let) definuje a charakterizuje jako období mnoha různých kulturních i estetických směrů, nikoli jednoho dominantního. Modernistické prvky se mísily s post-moderními, avantgardními i realistickými. Literatura tohoto období rovněž vedla dialog s literaturami jiných zemí, zejména se západem a snažila se začlenit mezi soudobou světovou literaturu. (Wang, 2008 str. 5)

Toto období bylo oproti minulým mnohem pragmatičtější, neboť pozornost vládních kruhů se soustředila spíše na ekonomiku a materiální zájmy než na třídní boj

---

19 Čtyři modernizace měly proběhnout v zemědělství, průmyslu, vědě a technice a v obraně. Žádná z těchto modernizací ale neslibovala politické reformy. Čína se nadále držela těchto čtyř základních principů: socialistické cesty, diktatury proletariátu, vedoucí úlohy strany, marxismu-leninismu a Mao Zedongova myšlení. (Fairbank, 1998 str. 450)

jako za Kulturní revoluce. Politické uvolnění přineslo nebývalý rozvoj věd a umění, i když byl periodicky tlumen různými kampaněmi. I v literatuře se autoři řídili principem „hledat pravdu na základě faktů“ (shi shi qiu shi 实事求是) a usilovali o to, aby porozuměli moderním dějinám a osudu Číny. Docházelo sice i ke kritice mocenských struktur, nicméně autoři, coby marxisté věřili v obrození komunistické strany a lepší budoucnost Číny. Z hlediska literárních stylů a technik literatury počátku 80. let zprvu nedocházelo k velkým inovacím, ale spíše navazovala na předrevoluční literaturu 50. a 60. let a starší moderní literaturu.

Hlavními literárními proudy konce sedmdesátých let a počátku let osmdesátých byly „Literatura jizev,“ (shanghen wenxue 伤痕文学) a „Reformní literatura“ (gaige wenxue 改革文学). (Hong, 2007 str. 293) Doménou „literatura jizev“ se staly zejména kratších prozaické útvary jako povídka či novela. Jejich autoři na vlastních kůži zažili Kulturní revoluci a jejich díla sloužila jako literární svědectví oné hrůzné doby a jejich tragického osudu. Mezi nejznámější díla tohoto proudu patří například Lu Xinhuaova (卢新花, 1954) povídka „Jizva“ (Shanghen 伤痕), Zhang Xianova (张弦 1933- 97) „Paměť“ (Jiyi 记忆) či Cong Weixiho (从维熙 1933-) „Rudé Magnólie pode zdí“ (Da qiangxiade hong yulan 大墙下的红玉兰). Autoři sice otevírali v minulosti tabuizovaná témata, jinak však byl tento literární proud kritizován kvůli sentimentálnímu tónu a zjednodušujícímu pohledu na svět. Jiní kritici měli výtky vůči recyklaci vypravěčských technik socialistického a revolučního realismu. (Chi, 2000 str. xxv)

„Reformní literatura“²⁰ se stejně jako „literatura jizev“ zabývala nedávnou historií, tj. Kulturní revolucí, ale více než osud jedince ji zajímal její negativní vliv na vývoj a modernizaci Číny. Tak jak to žádaly kulturní orgány, nerozebírala chyby minulosti, ale zobrazovala nadšené vlastence, kteří aktivně bojují proti zkostnatělým strukturám a účastní se soudobých společenských reforem. Typickými reprezentanty tohoto žánru byli například Jiang Zilong (蒋子龙 1941-) s povídkou „Manažer Qiao

---

²⁰ O tématice „reformní literatury“ více v kapitole I.

přebírá funkci“ (Qiao changzhang shangren ji 桥厂长上任记) či zmiňovaná Zhang Xianliangova novela „Mužský styl.“

Navzdory ocenění a uznání, jež „literatura jizev“ a „reformní literatura“ došla u kritiků v Číně i v zahraničí, z hlediska vývoje čínské literatury tyto styly nepředstavovaly nic převratného. Ale tvořily hlavní proud a základnu pro další rozvoj a modernizaci čínské literatury. (Chi, 2000 str. 140)

V polovině 80. let se počaly více prosazovat experimentálnější literární směry jako „zastřená poezie“ (Menglong shi 朦胧诗), „literatura hledání kořenů“ (xungen wenzue 寻根文学) a „avantgardní škola“ (xianfeng 先锋派). Tyto literární směry se sice také vyrovnávaly s dědictvím minulosti, ale na rozdíl od hlavního proudu, si uvědomovaly problém v mnohem širších souvislostech a komplexněji. Na rozdíl od optimistických autorů hlavního proudu se stavěli váhavě k oslavovaným ekonomickým reformám a pochybovali i o správnosti a jedinečnosti samotného komunistického režimu. Většinou se jednalo o generaci spisovatelů, jež dospívala během Kulturní revoluce, často i o bývalé příslušníky Rudých gard, či mládeže poslané na převýchovu na venkov.

„Zastřená poezie“ (Menglong shi 朦胧诗) bývá pokládána za jeden z prvních modernistických počínů čínské literatury 80. let. Její nejvýznamnější představitelé, jako Bei Dao (北岛 1949 -), Gu Cheng (顾城 1956-93) a Shu Ting (舒婷 1952-), vnesly do hlavního proudu čínské literatury, který se stále nesl v realistické tradici, osvěžení v podobě subjektivního lyrického tónu a individuálního excentrického hlasu. Jejich přínos se nedotýkal jen literárních otázek, ve kterých revoltovali proti zavedeným poetickým normám, ale měl výrazné politické konotace. Na rozdíl od spisovatelů hlavních proudů, byli čím dál skeptičtější ohledně ideologických hesel a záměrů vůdců své doby. Jejich debaty se zabývaly tématy jako obrazné myšlení a nezávislost literatury na politice. Někteří členové poetického směru „zastřené poezie“ (například Bei Dao)

proto vzbudili proti sobě nevoli a byli kritizováni v různých kampaních (např. politické kampani „proti duševnímu znečištění“²¹) (qingchu jingshen wuran 清除精神污染)).

„Literatura hledání kořenů“ se zprvu objevila jako reakce na šablonovitou a opakující se „literaturu jizev“ a „reformní literaturu.“ Jedním z jeho hlavních představitelů a autorem jejího manifesta je Han Shaogong, (韩少功 1953-). Jeho článek „Kořeny literatury“ (wenxue de gen 文学的根) publikovaný v roce 1984 na sympóziu v Hangzhou vyjadřoval stěžejní myšlenky hnutí: a to hledání sama sebe v jádru svého národa a kultury. Druhým kardinálním tématem sympózia a „literatury hledání kořenů“ bylo, jak se vymanit a překonat hranice zavedených uměleckých a estetických norem své doby. (Chi, 2000 str. 110)

Představitelé tohoto směru a jejich reprezentativní díla, jako Ah Cheng (阿城 1949-) a „Šachový král“ (Qiwang 棋王), Mo Yan (莫言 1956-) a „Rudý čirok“ (Hong gaoliang 红高粱), Jia Pingwa (贾平凹 1952-) a „Prudký“ (fuzao 浮躁) a Shan Haogong a „Tatínek, tatínek, tatínek“ (Ba ba ba 爸爸爸爸), Zhang Chengzhi 张承志 1948-) a „Černý hřebeč“ (Heijunma 黑骏马), se na rozdíl od autorů „literatury jizev“ či „reformní literatury“ nezaobírali reálnými politickými problémy ani morálním hodnocením, ale spíš nestálostí a proměnlivostí lidského života a lidského osudu. (Chi, 2000 str. 111) Jejich styl se nedá označit ani za tradicionalistický, ani modernistický, neboť využívali prvků obojích. Zdůrazňovali expresivnost a barvitost čínského jazyka a upřednostňovali intuitivní přístup ke zvolené látce. Byli zastánci návratu k přírodě a přirozenosti, ke kulturním kořenům, tj. starověké filozofii a mýtům. Jejich cílem bylo „najít své kořeny, abychom mohli vést dialog se světem,“ tj. pomoci začlenit autentickou čínskou literaturu, aby se stala součástí světové.

Ve stejné době, tedy v polovině 80. let, se prosazuje i „avantgardní škola“ (xianfengpai 先锋派). Zatímco „literatura hledání kořenů“ se snažila vyrovnat

---

21 Zahájena na podzim roku 1983 Hu Qiaomuem s podporou Deng Xiaopinga. Hlavními cíly v literatuře byl Bei Dao, Dai Houying a Jia Pingwa. Byli obviňováni z toho, že jsou ve vleku buržoazního liberalismu. Nakonec vyvázli bez tvrdších postihů. (McDougall, 1997 str. 337)

s omezujícími možnostmi realismu, avantgardní spisovatelé odmítali nejen realismus, ale i utopistické vize „literatury hledání kořenů.“ Distancovali se od ostatních literárních směrů a objevovali nové formy a způsobu sebevyjádření, někdy až na hranici únosnosti. Líčení různých perverzností a násilí, včetně sadismu a kanibalismu, mělo poodhalit temné stránky současné Číny. Často experimentovali s vypravěčskými formami a inspirovali se literární směry západní literatury jako například formalismem, symbolismem, psychoanalýzou atd. Hlavními představiteli této experimentální školy se stali Han Shaogong a jeho díla „Žena, žena, žena“ (Nü, nü, nü 女女女), Zhang Chengzhi a „Zelená noc“ (Lü ye 绿夜), spisovatelka Can Xue (残雪 1953-) a její „Ulice žlutého bláta“ (huangni jie 黄泥街), Yu Hua (余华 1960-) a „1986“ (yi jiu ba nian 一九八六年) a „Jiný druh reality“ (xianshi yi zhong 现实一种) a v neposlední řadě i Zhang Xianliang a *Zvykání si na smrt*²².

---

²² Viz kapitola I.

Literatura vysokých zdí

Část Zhang Xianliangova díla, jako například novela *Mimóza*, romány *Polovina muže je žena*, *Strom osvětlení* a námi analyzovaná *Moudrost získaná utrpením*, se odehrává v prostředí pracovních táborů a tak bývá řazena do tzv. „Literatury vysokých zdí“ (Da qiang wenxue 大墙文学). Ačkoli „literatura vysokých zdí“ v sobě sdružuje díla rozličných žánrů a kvalit, která by se jistě dala zařadit i do jiných literárních směrů 80. let, například „literatury jizev,“ spojuje je téma pracovních táborů. Zatímco na předchozích stránkách jsme nastínili hlavní směry a vývoj čínské literatury v 80. letech, cílem této podkapitoly je představit tematicky podobná díla námi analyzovanému Zhang Xianliangově románu *Moudrost získaná utrpením*.

Název „literatura vysokých zdí“ vznikl podle časopisu „*Vysoké zdi zevnitř i zvenku*“ (Da qiang nei wai 大墙内外), který vydával Šanghajský úřad pro pracovní převýchovu mezi říjnem 1988 a červnem 1990. Byl zasvěcen reportážní i fikční literatuře z prostředí čínských pracovních táborů. (Kinkley, 1991 str. 83) Název „literatura vysokých zdí“ se poté natrvalo ujal nejen v čínských periodikách, ale převzali jej i Philip F. Williams and Yenna Wu pro svou studii čínských pracovních táborů *The Great Wall of Confinement*,²³ kde tuto literaturu přehledně rozdělili podle žánru a typu autorství.

Do první kategorie řadí literaturu faktu, jako jsou paměti, deníky, sbírky dopisů, autobiografie a svědecké výpovědi bývalých vězňů. Mezi nejvýznamnější autory a díla patří například Peng Yinghanovy (彭银汉 1927-) „*Koncentrační tábory pevninské Číny*“ (Dalu jizhongying 大陆集中营, 1984), Wumingshiho (无名

---

²³ Viz bibliografie

氏) „*Trest moře: Zápisky z koncentračního tábora v Xiashaxiangu*“ (Hai de chengfa: Xiashaxiang jizhonying shilu 海的惩罚: 吓傻想集中营实录 1985), Song Shanovy (宋珊) „*Rudé zdi, šedé zdi*“ (Hong qiang, hui qiang 红墙灰墙, 1986), Cong Weixiho (从维熙) trilogie „*Směrem k chaosu*“ (Zou xiang hundun 走向混沌, 1989) a Zhang Xianliangova *Moudrost získaná utrpením*²⁴. Tento typ literatury se vyznačuje největší autentičností a nejvyšší svědeckou hodnotou. (Williams, 2006 stránky 155-157)

Do druhé kategorie „literatury vysokých zdí“, taktéž faktografické, řadí Wu a Williams reportáže, různé novinářské články a rozhovory zaznamenané autory, kteří sami buď ve vězení nebyli, anebo píšou výhradně o třetí osobě. Tento typ psaní často pochází od autorů, kteří se jinak věnují beletrii jako již zmiňovaný Wumingshi či spisovatelka Wang Anyi (王安忆 1954-). Wang Anyi napsala pro časopis „*Vysoké zdi zevnitř a zvenku*“ reportáž „Šest dní na Javorovém hřebeni: Záznam rozhovorů z ženské brigády pracovní-převýchovného tábora v Baimaolingu“ (Fengshu ling liu ri: Baimaoling nü lao jiao dui caifang jishi 枫树岭 六日- 白茅岭 努劳教队采访纪实) (Williams, 2006 str. 73) Další reportáže pocházejí z per erudovaných novinářů například Hu Pingovy (胡平*1947) „Čínské oči“, (Zhongguo de mouzi 中国的眸子) nebo Liu Binyanova (刘宾雁 1925-2005) slavná reportáž z roku 1985 „Druhý typ oddanosti“ (Di'er zhong zhongcheng 第二种忠诚), ve které podle očitého svědectví jednoho vězně je popsána poprava kuomintangského válečného zajatce. Jeho jediným proviněním bylo, že se nechoval dostatečně uctivě ke svým dozorcům. (Williams, 2006 str. 85)

Tento typ literatury byl v 80. letech velice populární. Ačkoli často poskytoval cenné faktické informace o pracovních táborech a jejich vězních, Williams upozorňuje, že některé reportáže a články mohou být zkreslené či ideologicky zabarvené. Rozhovory mezi novináři a vězni probíhaly často pod

---

24 Většina západní kritiky řadí *Moudrost získaná utrpením* mezi literaturu faktu. Má diplomová práce však s touto teorií nesouhlasí.

dozorem příslušných orgánů a tak byli vězni nuceni zdůrazňovat pozitivní aspekty vazby a zlehčovat ty negativní. Někteří autoři navíc sami papouškovali oficiální stanovisko vlády a komunistické strany o užitečnosti a úspěšnosti pracovní převýchovy v boji za snižování kriminality. (Williams, 2006 stránky 157-158)

Třetím typem „literatury vysokých zdí“ jsou romány psané bývalými vězni. V porovnání s tematicky podobnými díly „literatury jizev,“ jsou tyto romány daleko propracovanější, mají sevřenější formu a více smyslu pro historické události a souvislosti. Patří sem například fiktivní paměti Wumingshiho „*Rudí žraloci*“ (Hong sha 红鲨, 1989) Wang Ruowangův (王若望, *1917) autobiografický román „*Hladová trilogie*“ (Jí'e sanbuqu 饥饿三部曲), či Cong Weixiho „*Krvavé magnólie pod vězeňskou zdí*“ (Daxiang xia de hong yulan 大墙下的红玉兰, 1979).²⁵ Autoři těchto románů se zabývají podobnými a tématy, jaká nalzáme i v Zhang Xianliangově románu *Moudrost získaná utrpením*. Častým námětem těchto románů je destruktivní vliv nejpoužívanějších represivních nástrojů totalitní moci, tj. úmorné manuální práce, ideologické převýchovy a hladu, na lidské tělo, psychiku vězně a mezilidské vztahy.

Typická „literatura vysokých zdí,“ at' už to jsou paměti, vzpomínky, deníky, autobiografie nebo romány často funguje jako výpověď nebo svědectví jednoho z nejchaotičtějších a nejtragičtějších období čínských dějin. Nejčastěji zachycuje období trvající od roku 1957 - 1976, tj. od politické kampaně proti pravičákům do konce Kulturní revoluce. Literatura vysokých zdí“ si bere na paškál zejména čínské pracovní tábory, které jsou jakýmsi zmenšeným obrazem společnosti a kde veškerá svévole a zločiny totalitního režimu se vyjevovaly v celé své síle a obludnosti. „Literatura vysokých zdí“ se snaží ukázat naprosté pohrdání totalitního režimu lidským životem a zároveň zobrazit v plné síle všechny hrůzy a nevyslovitelná utrpení, jehož byli vězni pracovních a převýchovných táborů účastníky a svědky.

---

25 Zhang Xianliangova *Moudrost získaná utrpením* by rovněž měla být řazena do této kategorie.

Kapitola III. Představení díla, které je předmětem studia

III.1 Název románu

Název díla nemá pouze bibliografickou funkci (tj. neslouží pouze k odlišení jednoho literárního textu od druhého), ale ve vztahu k významové struktuře textu má funkci především poznávací – poskytuje čtenáři výchozí informaci pro interpretační přístup k textu, pomáhá mu orientovat se v jeho významové výstavbě. (Lederbuchová, 2002 str. 329) To platí i o titulu díla, jež je předmětem této studie. Název Zhang Xianliangova románu „Moudrost získaná utrpením“ (Fannao jiushi zhihui 烦恼就是智慧)²⁶ je část buddhistické citátu. V buddhistickém pojetí znamená „zhihui“ 智慧 „moudrost“ ve smyslu „osvícení“ nebo „poznání“ a „fannao“ 烦恼 jsou myšlenky a činy (jako chtivost, rozkoše, poblouznění, pýcha, nedůvěra, atd.), které dráždí city a myšlení živých bytostí a tím v nich působí zmatek a soužení. Celý citát zní „vymanit se z vlivu pozemských starostí, to je pravé poznání“ 断绝烦恼就是智慧 a odkazuje k osvícení historického Buddha Šákjamuni, který prehnul z domova od světských starostí a vydal se hledat cestu, jak překonat utrpení a najít duševní klid. Nakonec při meditaci pod stromem Bódhi prohlédl rozmanitá pouta, která jsou základem věčného koloběhu znovu zrození a pochopil pravdu o strasti, jejím původu a cestě vedoucí k jejímu zničení. (Ren, 1991 stránky 312,322)

To, co v Zhang Xianliangově názvu chybí, je část „vymanit se/zbavit se.“ Zhang Xianliang si pohrává s různými významy a možnostmi interpretace, jak tohoto citátu, tak i významy slova „fannao“, jež v běžné čínštině znamená „mrzutosti.“ Martýrium prožité v čínském pracovním táboře během dob nejtvrdějších komunistických represí lze stěží označit jako pouhé „fannao“ v buddhistickém pojetí pozemských starostí. Vězňům ani příliš mnoho tužeb nezbylo, kromě těch základních jako se najíst, odpočinout si a vyspat se. Z názvu díla a filozofických

---

²⁶ Doslova „Pozemské starosti, to je osvícení/prozření“

úvah, které se v románu hojně vyskytují, je zřejmé, že se Zhang Xianliang zabývá vzájemným vztahem mezi utrpením a prozřením. Zejména, zdali prožité utrpení (v autorově případě pobyt v pracovním táboře), může napomoci člověku v cestě za poznáním a zmoudřením. Zhang Xianliang sice nenabízí jednoznačnou odpověď, přesto lze román „Moudrost získaná utrpením“ interpretovat jako literární ztvárnění protagonistovy strastiplné cesty, po níž došel k určitému pochopení situace a poměrů v tehdejší Číně a především podstaty komunistického režimu.

III.2 Analýza specifické formy - román ve formě deníku

Zhang Xianliangův román „Moudrost získaná utrpením“ má dvě roviny: román v sobě slučuje „autentický deník,“ psaný v pracovním táboře na počátku šedesátých let a doplňující a vysvětlující „komentář,“ který byl napsán v letech devadesátých. Zatímco zápisky v původním deníku jsou zhuštěny do několika hesel, která připomínají kryptické kódy, „beletrizovaný komentář“ doplňuje informace, které nemohly být součástí deníkových záznamů. Součástí autorské strategie je snaha vytvořit dojem autenticity; jsou přiloženy fotografie původního deníku, psaného narychlo črtanými znaky a v beletrizovaném komentáři se autor snaží namáhavě rozpomenout a interpretovat význam původních fragmentárních a heslovitých zápisků.

Kapitoly jsou v románu řazeny chronologicky a každá začíná zápisky z původního deníku. Na dalších stránkách následuje jejich „beletristické rozvedení“ psané o 30 let později. Román svou formou – chronologickým řazením a výstavbou založenou na vrstvení motivů připomíná tradiční čínskou historiografickou literaturu, která má stále vliv i na autory 20. století. (Mühlhahn, 2004 str. 113) ²⁷

Můžeme například najít určitou podobnost mezi Zhang Xianliangovým románem a *Letopisy jara a podzimu* (Chunqiu 春秋)²⁸, které také jen stroze vyjmenovávají chronologický sled událostí a podobají se i rozsahem záznamů (1 – 47 znaků). Oproti tomu později vzniklé komentáře²⁹, které se staly součástí knihy, jako *Kung-jang Kaoův* (Gongyang zhuan 公羊传), *Ku-liang Čchuův* (guliang zhuan

---

27 Mühlhahn bohužel neuvádí žádné příklady, ale odkazuje například na *On Autobiography and self-narration in China* Stephena W. Durranta

28 Jsou kronikou státu Lu a zahrnují události v rozsahu let 721 – 481 př.n.l.. Jsou tradičně připisovány Konfuciovi.

29 Staly se známé za dynastie Han, ale zřejmě vznikly dříve

穀梁传), a *Komentář Cuoüv* (Zuo zhuan 左传) jsou delší texty, které vykládají a rozvíjejí stručné záznamy kroniky.

Román svou strukturou a stylem připomíná i další tradiční historiografickou formu: „chronologické líčení autobiografických událostí“ (zishu nianpu 自书年谱), která vzkvétala od 14. století. Letopisecká autobiografie se podobá deníku, ale je psána retrospektivně a základní jednotky nejsou dny, ale měsíce nebo roky. Nejdůležitější události jsou zaznamenány postupně v chronologickém pořádku. Podobně jako v Zhang Xianliangově románu, první osoba je téměř nepřítomná, subjektivita vyprávění je překryta soustředěním se na události. I když se objevuje líčení osobních zážitků, charakteristickým je neosobní styl. Záměrem těchto tradičních forem je podat „objektivní popis událostí“ založených na faktech. (Muhlhahn, 2004 str. 113)

Mühlhahn se domnívá, že Zhang Xianliang, když psal román „Moudrost získaná utrpením“ se inspiroval tradičními autobiografickými formami, aby zachytil léta prožitá v pracovním táboře a oživil potlačené vzpomínky a hlas, který předtím musel mlčet. (Muhlhahn, 2004 str. 114)

Román „Moudrost získaná utrpením“ začíná zápisky kopírující původní deník. Délkou se zpočátku vejdu na jeden řádek. U prvního zápisu stojí: „11. července: Budování základů, přeprava hrud“ 七月十一日, 基建运土坯. I když beletrizovaný komentář explicitně říká, že se jedná jen o stavbu domu, ve skutečnosti se hovoří v o nucených pracích v pracovním táboře a o mobilizaci rolníků v rámci „Velkého skoku.“ Cílem kapitoly není pouze realisticky zaznamenat události onoho dne, ale rovněž poukázat na skryté a širší souvislosti. V tomto případě na to, že cílem nucených prací není něco vybudovat, ale pouze lidi fyzicky zničit a otupit jejich myšlení, aby je bylo možno lépe ovládat.³⁰

---

30 Více k tomuto tématu v kapitole IV. „Převýchova prací“

Podobný vztah nalzááme i mezi hesly a komentářem ve druhé kapitole. 13. července si Zhang Xianliang učinil zápisek: „Demontoval kangu v přístřešku pro kachny“ (Zai yazi peng chai kang 在鸭子棚拆炕) a „dokončil chvalozpěv „Rudá záře navždy září““ (tengwan yong fang hong guang 誉完 “永放红光“). Zde autor využívá původních krátkých hesel k několika účelům: za prvé, ukazuje, že v bývalých kachních přístřešcích nenocují kachny, ale vězni a to v naprosto nelidských a nehygienických podmínkách. Zároveň líčí, jak Komisař tvrdohlavě a za cenu mnoha životů, přetvořil původně idylickou jezernatou krajinu na neúrodná pole plná plevelu. Zhang Xianliang se tak kriticky vyjadřuje k nesmyslnosti některých projektů nového režimu a nedostatku úcty k lidskému životu.³¹ Na místo očekávaného chvalozpěvu na Komisaře, náčelníka pracovního tábora, se čtenář dozvídá o Komisařově neupřímnosti. Zatímco vězni hladoví a jsou živi z polévek z trávy, Komisař má každý večer tajně kachnu.

Podobnou významotvornou roli nese vztah mezi „autentickými“ deníkovými záznamy a pasážemi, v nichž jsou tyto záznamy rozvíjeny. Tento vztah je rovněž klíčový pro porozumění díla. V těchto „záhlavích“ jsou obsaženy motivy, které jsou současně hlavními motivy příslušných kapitol. Vztahy mezi těmito motivy jsou založeny na principu paralelismu v širším slova smyslu, přičemž může jít o vztah založený na identitě stejně tak jako na protikladnosti. Díky tomuto vztahu (resonanci mezi motivy) vznikají významy, které nejsou nesené lineárním dějem. Struktura kapitoly (záznam + komentář) tak není nepodobná struktuře kapitol pozdně-míngského a raně-qíngského literátského románu opatřeného tradičními komentáři. (Doležalová-Velingerová, 4 (1988-89) stránky 137-57)

Obsahem „komentáře“ nejsou jen autorovy vzpomínky či osobní zážitky, naprostá většina událostí má veřejný a politický přesah. „Moudrost získanou utrpením“ nelze tedy brát a číst jako Zhang Xianliangovy paměti či autentický deník (tak, jak jej čte naprostá většina badatelů) ale jako román, tj. fikční formu, která využívá sobě vlastních literárních prostředků. To, že Zhang Xianliang pro obžalobu totalitního

---

31 Více k tomuto tématu v kapitole VII. „Dehumanizace člověka“

režimu zvolil deníkovou formu románu, není jistě náhoda. Román „Moudrost získaná utrpením“ je sice součástí vlny memoárové literatury, která se vypořádává s hrůzami a utrpením prožitých v pracovních táborech, (viz kapitola II.2) ale vede s tímto typem textů jakýsi dialog. Memoárová literatura má funkci soudce, neboť se z ní má společnost dozvědět pravdu o pracovních táborech, kterou oficiální autority zatajují. Autoři těchto děl se vyjadřují bez oklik a zbytečných příkras. Literární umění pak ustupuje ve prospěch bezprostřednosti záznamu a věcné informativnosti. (Mocná, 2004 str. 98) Zhang Xianlianga s memoárovou literaturou spojuje motivace, nicméně jeho způsob vyjádření, tedy vyjádření prostřednictvím literárního díla, je mnohem působivější.

III.3 Okolnosti vzniku původního deníku jako výchozího textu

V úvodu románu „Moudrost získaná utrpením“ Zhang Xianliang prohlašuje, že jeho dílo je založeno na autentickém deníku, který si vedl během svého prvního nuceného převýchovného pobytu v pracovním táboře na odlehlém severozápadu Číny v Ningxia. Deník začíná 11. červencem 1960 a končí 20. prosincem téhož roku. Časově tedy spadá do období, kdy občané celé Číny strádali z důvodu krutého hladomoru, jenž nastal následkem chybné politiky „Velkém skoku.“

Vzhledem k tomu, že deník vznikl v pracovním táboře v dobách největších komunistických represí, každé psané i vyřčené slovo v něm podléhalo přísné cenzuře a autocenzuře. Deník svou stručnou heslovitou formou jakoby zaznamenává každodenní život v pracovním táboře. Podle Zhang Xianlianga původní deník nemohl být nic víc než osnovou, aby v případě jeho zabavení, nemohlo být nic použito proti autorovi. Zápisky nesměly obsahovat nic inkriminujícího, nic ideologicky nesprávného, proto jejich autor pečlivě rozvažoval každé slovo, které do deníku zanesl:

而记日记的时候我首先想的并不是今天发生了什么事和我今天有什么想法值得记下来，却是我在日记本上千万不能记下哪些事和哪些想法。
(Zhang, 1994 str. 3)

Při psaní deníku první věc, na kterou jsem myslel, nebylo, co se ten den stalo, nebo které myšlenky by stálo za to si zapsat, ale naopak jsem myslel na to, které názory a události za žádnou cenu zapsat nesmím.

Zhang Xianliang v předmluvě románu uvádí, že jeho (původní) deník nebyl typem modelového deníku, který by zaznamenával něčí úspěšnou ideologickou převýchovu, tak jak bylo v šedesátých letech v Číně častým zvykem.³² Zároveň však

---

³² Viz kapitola III.3 “Memoáry a historické biografie 50. - 60. let“

nechtěl, aby se deník v případě zabavení, stal „inventářem mrtvého muže.“ (Zhang, 1994 str. 6)

Je obtížné přesně určit důvod, proč si autor tehdy psal deník, když se jednalo o tolik nebezpečnou aktivitu a když se musel omezit jen na heslovité zápisky. Zdá se však, že pero, které zde ztělesňuje akt psaní, mu poskytlo určitý pocit kontinuity existence a vzpomínky na já z doby před převýchovou:

这是支外国名牌钢笔，在一块破破烂烂的东西中闪闪发光。我握着他，他仿佛本身就有着温度。它提醒我，我还曾经生活在另外一个世界。有时，那个世界也会在我脑海中出现，但是显现得极为虚无缥缈，并且徒然引起我莫名的忧郁。而钢笔却指点我还能利用在那个世界中获得一种技能在这个世界做些什么。在一切求生的办法都用尽了之后，它就对我发出来自另外一个世界的引诱。(Zhang, 1994 stránky 3-4)

Mé pero bylo z dovozu a mezi tím vším haraburdím se třpytilo. Když jsem ho držel, jakoby hřálo. Připomínalo mi, že jsem kdysi žil v jiném světě. Někdy jsem si na ten svět vzpomněl, ale připadal mi hrozně nereálný, navíc mi způsobovalo nevysvětlitelný zármutek. Zároveň mi pero připomínalo, že mohu využít umění, které jsem naučil v tamtom světě, ve světě současném. Po té, co jsem vyčerpал veškeré jiné metody, jak zůstat na živu, zavolalo na mě pero z jiného světa.

Podle Yomi Braester bylo v Zhang Xianliangově případě psaní deníku určitým druhem komunikace. Nikoli s jinou osobou, ale se svým druhým já, se svou vlastní autorskou personou. Zhang Xianliang využíval psaní deníku k tomu, aby si připomněl sám sebe jako svobodného spisovatele, jímž před internací byl. (Braester, 2003 str. 151) Traumatické zážitky z pracovního tábora nejenže vnímal jakoby by se odehrály v nějakém jiném světě, ale navíc někomu, jehož identita byla rozcupována na kousky manipulací a převýchovou. Akt psaní deníku představoval pokus uchovat si identitu čínského intelektuála.

Mezi napsáním deníku a napsáním a vydáním románu „Moudrost získaná utrpením“³³ uběhlo třicet let. I po tak dlouhé době cítil autor morální povinnost znovu popsat své zážitky. Jednak proto, že původní deník považuje za jediné svědectví toho, jak bylo jeho mládí promarněno tvrdou prací a nesmyslnou převýchovou. Druhým důvodem je, že čínská vláda se nikdy oficiálně neomluvila za svá represivní opatření a kruté přečiny, jako bylo například internování nevinných občanů v pracovních táborech či spuštění Kulturní revoluce. Díla z prostředí pracovních táborů mohou být vnímána jako reakce na tendenci čínské vlády zakrývat a přecházet svá pochybení. Právě z těchto děl se může zbytek čínské společnosti dozvědět pravdu o tehdejší době, pracovních táborech a ideologické převýchově. Pravdu, kterou si jinak strana dodnes nechává pro sebe. (Muhlhahn, 2004 str. 112)

---

³³ Vydán v Číně v říjnu 1992

III.4 Distribuce témat

Kapitola/ Čas	Dominantní téma/ Hlavní motivy
1 11.7.1960	Důvody pro psaní deníku Budování základů – uvedení do situace, stavba domu, práce v rýžovém poli
2 12.7.1960	Stavba domu, hroudy - převýchova prací; vězeňská hierarchie – dělníci a intelektuálové „Třídění rostlin“ – snížení přidělů potravin, jedení travin, vězni s „uchovávací hodnotou“ a status vězně se „zvláštním zacházením“ Učení se od proletariátu – Komisařovy lekce/ manipulace intelektuálů jazykem vs. důležitost pera pro přežití
3 13.7.1960	Rozebírání kangů v přístřešcích pro kachny, nelidské životní podmínky, Nesmyslné přetvoření krajiny – porovnání minulosti a současnosti, Politici vs. kriminální vězni Kachní vejce – odhalena Komisařovy neupřímnosti/ skládání chvalo zpěvu na Komisaře
4 14.7.1960	Vyrývání divokých rostlin – hladovění „v důsledku přírodní katastrofy“, zelená tráva, žlutá země
5 15.7.1960	„Odpočinek“ – shánění potravy, směnný obchod mezi vězni, „Výchova vězňů“ – jejich špatný zdravotní stav, „Double-counter movement“ (双反运动 <i>Shuang fan yundong</i>) – třídní boj proti „špatným lidem,“ pokřivené myšlení intelektuálů
6 16.7.1960	Chvalozpěv na Komisaře - „Rudá záře navždy září“ (永放红光 <i>yong fang hong guang</i>). Teorie poezie za socialismu – „vypůjčit si tělo a přidat duši“ (借体附魂 <i>jie ti fu hun</i>). Báseň „Městská lidová komuna“ (城市人民公社 <i>Chengshi renmin gongshe</i>) Kritika Mao Zedonga a komunismu – jídlo / hladomor
7 17.- 20. 1960	Stěhování do hlavního tábora, přeprava hliněných hrud – ztráta

výsadního postavení - umírání vězňů –
 intelektuálové a manipulace řeči – dva nejdůležitější úkoly:
 dýchání a jedení travové polévky.
 Intelektuálové vs. kriminální vězni – analýza tříd, dělení na lid a
 „nepřátelé lidu“

- 8 21. – 29.7.1960 Přiřazování míst na spaní – „schůze boje“ – poskytování
 informací – Jednocení řepy – obvinění ze sabotáže práce – trest
 „fotografování“ – morální úpadek intelektuálů
 Psané slovo a „úprava dokumentů“ – donášení – kritika
 Intelektuálů
- 9 30.7. – 5.8. 1960 „Večerní program“- divadelní skupina Znovuzrození – svědkem
 románu vedoucího brigády s herečkou – napsání stížnosti do
 Úřadu převýchovy prací / poezie - stejná funkce – využití psaní
 ve svůj prospěch
 Sekání konopí, „Den odpočinku“ – ustanoven sekretářem oddílu –
 setkání s herečkou, která mu udělá návrh – nepochopení – pátrání
 po jídle. Svět přirozenosti X falešný, tragický svět komunismu
- 10 6. – 12. 8. 1960 Intelektuálové a převýchova – lid a jeho nepřátelé - „převýchova
 prací a vzděláváním“ (劳动教养 *laodong jiaoyang*) – rozdíl
 mezi „převýchovou prací“ a převýchovou prací a vzděláváním“ –
 političtí vězni /intelektuálové a kriminální vězni/ dělníci –
 Pravičáci - Nový člověk – kritika intelektuálů – manipulace řeči –
 „absolvování / promoce“ – Zhu Zhengbang – hlad = smrt
 dřevěným nožem
- 11 13.-17.8.1960 Vliv převýchovy na lidský charakter – kritika celé Číny – útěk/
 není kam - pracovní tábor jako obraz celé Číny – vzájemný
 dohled, vzájemné udávání/ vzájemné osočování – zemřel muž,
 který spával vedle Zhang Xianliang – pocit viny - strach ze smrti
 – hlad – kritika intelektuálů
- 12 20.-27.8.1960 - Strategie přežití - Hladomor - Dělení jídla – Důvěra a nedůvěra
 – Zhang Xianliang ustanoven tajemníkem skupiny
- 13 28.-29.8.1960 Rozhovor s Ma Weixiaiem – slova - koncept dobra a pravdy –
 pravda o hladomoru – metoda převýchovy obyvatelstva –
 intelektuálové a jejich úmysl převychovat se za každou cenu a

donášení na ostatní

- 14 30.-31.8.1960 Funkce systému centralizovaného zemědělství a přidělu – „snižování a nahrazování tykvovitou zeleninou a zeleným“ – – kritika Mao Zedonga – jedení drobných živočichů (myši, žáby, ropuchy, ještěrky atd.) – intelektuálové a jejich „vědecké snažení“ – příběh s historikem a jedovatou ropuchou – úpadek místo evoluce, jak hluboko Čína klesla – hon na krávu – intelektuál, který zemřel v důsledku přejedení se nezralou kukuřicí – znalosti intelektuální vs. proletariátu
tresty za krádež jídla – „fotografování“ – hladomor horší než fyzické tresty
- 15 1.-4.9. 1960 Kontrola myšlení – nedůvěra ke slovům – kampaň „Řada podle smýšlení“ (重排反应 *Zhong pai fanying*) – nastupování do řady podle správnosti myšlení – možnost pro vězně projevit se „jako lidské bytosti“ – Ma Weixiaova teorie „správného myšlení“ – Uvnitř a venku – stejný systém kontroly myšlení, není kam utéct – Zhang Xianliangův útěk z vězení – přejedení se melouny
- 16 5.-8.9.1960 Rozpad společnosti – hladomor a ztráta lidskosti – zničení rodinných vztahů – věžňova sebevražda během návštěvy jeho manželky a dcerky po té, co se do sytosti najedl, protože nechtěl zemřít jako hladový duch

Navzdory opakování a mísení motivů v rámci celku díla autor pojednává postupně tři hlavní metody, jakými totalitní moc v té době získávala absolutní kontrolu nad vybranou skupinou obyvatel. Kdybychom měli tyto okruhy nějak blíže pojmenovat, lze hovořit o následujících cílech práce:

1. Kapitoly 1 a 2 se zabývají především převýchovou prací
2. Kapitoly 2, 5, 7, 8, 10, 11, 13 a 15 jazykem totalitní moci
3. Kapitoly 2, 3, 5, 7, 12, 14 a 16 dehumanizací lidské bytosti

Z tohoto důvodu je analýza románu rovněž rozvržena do tří kapitol, které se kryjí s výše uvedenými celky.

KAPITOLA IV. PŘEVÝCHOVA ČLOVĚKA PRACÍ

Převýchova prací je v románu „Moudrost získaná utrpením“ tematizována již od první kapitoly, kde je zasazena do kontextu a širších souvislostí. Jak již bylo řečeno, děj Zhang Xianliangova románu se odehrává během roku 1960, tedy v době, kdy už bylo jasné, že Mao Zedongova politika „Velkého skoku“ (*Da yue jin* 大跃进)³⁴ nejenže nepřinesla slibované ekonomické zlepšení, ale významně zhoršila život rolníků. Rok 1959 totiž přinesl méně příznivé počasí a „rolníci pochodující po poli, aby zvítězili v revolučním boji“, či pracující na stavbě veřejných děl jako byly nové silnice, továrny, města, či zavlažovací kanály, nedokázali sklídit všechnu úrodu. I když v mnoha oblastech zůstal lidem jen zlomek obvyklých zásob obilí, vláda dále zvyšovala požadavky na množství obilovin, které měli vesničané odvádět státu a nařídil pokračovat v politice „Velkého skoku“, což vyústilo v hladomor, který postihl prakticky celou zemi. (Fairbank, 1998 str. 413) Tato dobová situace autorovi slouží jako pozadí, na němž se odehrává děj románu.

Součástí „Velkého skoku“ byla mobilizace celého čínského národa, který měl během dvou až tří let mimořádnými pracovními výkony pomoci přetvořit Čínu v moderní vyspělou společnost. (Chesneaux, 1979 str. 85) Na skutečnost, že obrovské pracovní nasazení a převýchova se týkala celého čínského národa včetně vězňů, Zhang Xianliang v románu upozorňuje tím, že vytváří paralelu mezi celonárodní mobilizací rolníků a vězňů pracovního tábora:

“基建“, 就是盖房子。我们都不知道在肚子都吃不饱的时候, 在犯人接二连三死亡的时候为什么劳改农场要这么起劲地盖房子。七月, 在西北地区是个农时比较闲散的季节: 秋作物正在生长, 夏作物已经受获。若干年前, 农民们总是利用这个时候休养生息, 在柳荫下, 在小河边, 把自己疲劳的身躯安放在生育他们的土地上。过去的骚人墨客就是从这种书面中看到农民的悠闲和自得, 而在失意和受到挫折的时候吟出《归去来兮》

的诗篇；农村似乎永远是中国人向往的乐园。可是自农村实行公社化后，一年三百六十五，农民们再也没有一天轻松的日子。我们劳改农场的犯人更不用提了。体力劳动既然是改造人思想的唯一有效手段，那就是要像病人服药一样，一天也不能中断。(Zhang, 1994 str. 7)

„Budování základů“ je prostě stavba domu. Nevěděli jsme proč, když hladovíme, a když vězni umírají jako mouchy, nás pracovní tábor tak mobilizuje ke stavbě domu. Pro rolníky na severozápadě je červenec relativně období zahálky: podzimní úroda je zasazena a letní sklizena. V minulosti rolníci využívali tohoto období k tomu, aby načerpali nových sil. Ve stínu vrb na břehu potůčku složili svá znavená těla na zem, která jim přinášela obživu. Básníci hořkosti a vznešení muži tuše a inkoustu dob minulých v takovýchto obrazech viděli chvíle rolníkova volna a spokojenosti, a zejména v obdobích frustrace a nezdaru si recitovali báseň „Návrat do starého domova.“³⁵ Venkov jakoby odjakživa byl pro Číňany vytouženým rájem. Ale od té doby, kdy se z vesnic staly zemědělské komuny, neměli rolníci během 365 dní v roce ani jeden den odpočinku, natož pak my vězni v pracovních táborech. Jestliže je těžká fyzická práce považována za jediný účinný způsob, jak ideologicky převychovat vězně; pak je to jako když nemocný bere lék, ani jeden den nelze vynechat.

Slovní spojení „budování základů“ Zhang Xianliang neužívá pouze k tomu, aby popsal, jak vězni v pracovním táboře staví dům, ale zároveň tímto výrazem odkazuje k budování „základních odvětví hospodářství“ (jiben jianshe 基本建设),³⁶ pro jejichž uskutečnění byl čínský národ mobilizován. Aby bylo jejich výstavba urychlena, byl v rámci „Velkého skoku“ zmobilizován celý čínský národ (včetně politických vězňů) a využit jako levná pracovní síla k otrocké práci. Jedním z nejvýznamnějších znaků této mobilizace mas, jež se v Zhang Xianliangově románu překrývá s převýchovou vyčerpávající prací bylo, že v očích strany byla

---

35 Tao Yuanming (*365 – 427), básník Šesti dynastií, z rodiny s úřednickou a literární tradicí. Několikrát nastoupil do úřední služby, ale aby se nezpronevěřil svým zásadám, pokaždé ji opustil a vrátil se do ústraní na venkov. Tam strávil většinu svého života, kde vedl tichý venkovský život, členěný jen sledem ročních do a polních prací. Jeho dílo tvoří jeden z vrcholů reflexivní lyriky v čínské literatuře, je považován za největšího představitele pěti slabičného verše. Základním tématem jeho poezie je otázka smyslu života a vztahu jedince ke společnosti. Nejtypičtějším básnickým prostředkem je obraz krajiny, spojovaný s motivem návratu na venkov a s motivem krátkosti lidského života a nekonečnosti koloběhu života přírody. (Průšek, 1967 stránky 328-29)

36 Budování ekonomiky – projekty organizované v různých sektorech národní ekonomiky ke zvýšení stálých aktiv, např. stavby továren, dolů, železnic, mostů, zavlažování zemědělské půdy, stavba domů, instalace strojů a výrobních zařízení, nákupy lodí, dopravních prostředků atd.

práce absolutní hodnotou nadřazenou lidskému životu. Zhang Xianliang líčením poměrů v pracovních táborech, současně charakterizuje i situaci na čínském venkově, když staví do ostrého protikladu pastorální výjevy ze života rolníka v období před agrárními reformami a vznikem komun (minulost) a jejich současnou situaci. Těžká práce neměla změnit pouze vězně, ale celý čínský národ.

Zhang Xianliang se ve svém románu rovněž poukazuje na paradoxní proměnu vztahu čínského intelektuála k venkovu a rolnictvu. Zatímco v minulosti byl pro vzdělance venkov rájem, inspirací či místem, kam se může stáhnout z veřejného života v dobách politického chaosu, nepokojů či perzekuce, nový režim učinil z venkova prostor, kam umístil pracovní lágry, které se staly pro intelektuály peklem. Venkov tak pro čínské intelektuály není ztělesněním poklidného života v ústraní, kde by mohli po vzoru Tao Yuanming žít v souladu s přírodou a přirozeným rytmem života, nýbrž místem, kam režim odstraňuje politické protivníky či osoby, které jsou z nějakých důvodů za protivníky považovány. Pomocí politické výchovy a těžkou prací se je snaží buď zlikvidovat, nebo zlomit a přeměnit v bezmocné bytosti poslušně se podřizující novému režimu.

Zhang Xianliang v románu „Moudrost získaná utrpením“ postupně představuje různá zaměstnání, jež vězni museli v rámci převýchovy vykonávat. Při líčení pracovních aktivit zároveň odhaluje aspekty převýchovy, jež nejsou na první pohled zjevné. Často užívá dobová klišé a výrazy běžné v prostředí pracovních lágrů, přičemž je uvádí na pravou míru. V první kapitole například líčí práci, označovanou jako „přemisťování hliněných hrud“ (运土坯 *yun tupi*):

天气好，活儿也好。所谓盖房子，严格的说来不过是用水把泥土贴合在一起，在搭上几根木头，顶上用芦苇盖住，砌成一个四方形的可以遮风挡雨的空间而已。。。。。“运土坯“，又是最简单的体力劳动。当砖头的土坯并不需要烧炼，用铁锹真从地里挖起来晒干更成，所以每块土坯都是呈极不规则的多边形，实际上只能称作土块。一块干土块有七公斤到十公斤重。我每次只能背三块，至多四块。我整个人连皮带肉不过四十四公斤重，三四块土坯已相当于我的全部体重。除了我的皮肉，

我还要再背上一倍重量，走五十米到一百米路。(Zhang, 1994 页 10)

Pokud bylo počasí dobré, práce byla taky dobrá. To, čemu se říkalo stavba domu, přísně vzato, neznamenal nic jiného než slepit dohromady vodou hliněné hroudy, přidat pár trámů a navrch položit rákosí jako střechu. Tím vznikl čtvercový prostor, který vás sice ochrání před větrem a deštěm, ale nic víc...“Převážování hrud“ je tou nejjednodušší prací. Hliněné cihly není třeba vypalovat, jen se rýčem vyrýpou ze země a nechají vysušit na slunci. Následkem toho mají cihly nepravidelný tvar, ve skutečnosti se dá hovořit pouze o hliněných hroudách. Jedna vysušená hrouda váží sedm až deset kilogramů. Najednou jsem mohl nést tři, nanejvýš čtyři takové hroudy. Já sám jsem vážil 44 kilo i s opaskem, takže tři nebo čtyři hroudy měly stejnou váhu jako já. Kromě své váhy jsem na zádech táhl ještě jednou tolik a musel s tím ujít padesát až sto metrů.

Na první pohled popisuje Zhang Xianliang metodu, jak se staví dům a jeho vzhled a vlastnosti. Jak podotýká Phillip F. Williams, tento typ staveb se běžně vyskytoval v mnoha pracovních táborech severozápadní Číny a údajně byl koncipován podle snadných, starověkých postupů obvyklých v odlehlých, chudých vesnicích. (Williams, 2006 str. 54) Vězni tyto domy stavěli jednak pro svou vlastní potřebu, ale též pro vězně budoucí.

V druhé kapitole se Zhang Xianliang vrací ke stejnému tématu – popisu stavby primitivních obydlí. Při tom odkrývá účel a cíle převýchovy těžkou prací:

今天仍然是运土坯。运土坯在“基建“中是最低级的杂活儿，只要有腿有手会走路的人都能干，完全不需用脑子，没有技术性，也没有什么责任，又是在干地上走，所以，可以说我现在是在双倍地享受。虽然脊背磨烂了，骨头硌得疼，但那自有皮肉去抵挡它。而且那怎么能叫作疼呢？那不过是“轻微的痒“罢了。(Zhang, 1997 页 16)

Dnes ještě stále přepravuji hroudy. Převážování hrud je při „budování základů“ tou nejpodradnější a nejméně komplikovanou prací. Kdokoli, kdo má nohy a ruce a umí chodit, to může dělat. Vůbec není třeba používat mozek, není potřeba žádné zvláštní techniky, ani nemáte žádnou zodpovědnost, a navíc máte nohy v suchu. Takže se dá říci, že se mi dostalo dvojnásobného požehnání. Ačkoli jsou má záda rozedraná do krve, a kosti mě bolí, jak se o sebe dřou,

stále ještě mám kůži, která mě chrání. Ostatně, copak se tomu dá říkat bolest? Tohle není nic než „slabé svědění“³⁷.

Podle Mu Fushenga, nemělo být hlavním smyslem pracovních táborů a nucených prací ani trestání ani výroba, ale ideologická převýchova těch občanů, jež se provinili nesprávným myšlením. Političtí vězni (zejména příslušníci „buržoazní třídy“) se měli dle oficiální rétoriky přiučit smysluplné manuální práci proto, aby se stali užitečnými a začlenili se do nové společnosti. Jinými slovy smysluplná manuální práce měla blahodárně působit na myšlení vězňů, aby si uvědomili svou příslušnost k proletariátu. (Mu, 1963 str. 25) Bezmyšlenkovitým a monotónním taháním těžkých hrud, při kterém se vězňům sdírá kůže z těla, se nejen ničemu novému nepřiučí, avšak „uvědomí si“ své nízké postavení ve společenské hierarchii:

会拿瓦刀当大工人的犯人，一定在外面就是熟练的体力劳动者；当小工的多半是知识分子，是右派分子，历史反革命或其他思想犯——这样的人进了劳改队只会干纯体力的，不需要技术的活儿。(Zhang, 1994 页 18)

Vězni, hlavní dělníci, kteří uměli pracovat se zednickou lopatou, byli i „venku“ zručnými pracanty. Většina pomocných dělníků bylo z řad intelektuálů, pravičáků, kontrarevolucionářů s reakční minulostí či jiných politických vězňů. Tito lidé po zařazení do pracovní brigády mohli vykonávat jen čistě manuální práci, která nevyžadovala žádné zvláštní dovednosti.

Fyzicky a manuálně málo zdatní političtí vězni neměli žádné předchozí zkušenosti se stavbou domu a tak byli nuceni vykonávat jen ty nejpodřadnější činnosti. To jen dále znásobovalo jejich pocit vlastní nedostatečnosti a vyloučení ze společnosti, jež jim vnutila komunistická strana, když je zařadila do kategorie „nepřátelé lidu“.³⁸

---

³⁷ Zhang Xianliangova poznámka, že má „stále ještě kůži, která ho chrání,“ je narážkou na komunistické heslo a motto převýchovy o přerodu v „Nového člověka.“ Tento motiv je zřetelněji přítomen v pasáži, která hovoří o práci v rýžovém poli, proto mu bude věnováno více pozornosti tam.

³⁸ Komunistická strana Číny vyňala určité kategorie obyvatel, jako statkáře, bohaté rolníky, kontrarevolucionáře, úřednicko-buržoazní třídu a příslušníci Kuomintangu a jejich spoluvínky, a

Dalším významným znakem mobilizace širokých mas během „Velkého skoku“ (v pracovních táborech při převýchově vězňů prací) bylo umělé stanovení pracovních cílů. Přílišný důraz pracovního tábora na plnění příslušné pracovních kvót, vedlo k tomu, že se vězni nestarali o kvalitu ani výsledek své práce:

运土坯的只管把土坯搬到墙旁边就行。这快土坯能用不能用，那是别人的事。在劳动中，犯人们从来是只管自己这道工序的，因为他已投入这道工序就仅仅是这道工序的一种工具，他没有必要考虑下道工序的需要。

Nosiči hroud se zajímali jen o to, aby dopravili hroudy ke zdi a to bylo vše. To, zda jsou hroudy použitelné nebo ne, byla už starost někoho jiného. Při práci se vězni starali jen o svůj dílčí pracovní úkol. Vězeň vykonávající svou práci se stal toliko nástrojem této práce, nemusel uvažovat nad tím, co je potřeba v další fázi. (Zhang, 1997 str. 16)

Při nesplnění předepsané denní kvóty vězni hrozil fyzický trest, nebo ještě hůře, že mu budou sníženy již tak nedostačující přiděly potravin. Logicky se tedy nestaral o kvalitu ani o výsledek své práce, ale pouze kvantitu. V rozporu s oficiální tezí o přínosnosti fyzické práce, těžká práce vězně nenaučí žádným novým dovednostem, ale jen otupí jeho myšlení. Při převýchově se má vězeň toliko stát nástrojem strany a bez přemýšlení plnit její rozkazy (ať už je smysl stavby jakýkoliv).

---

později i Pravičáky, z kategorie lidí. Učinila je předmětem „diktátu proletariátu,“ což se v Číně rovnalo uvnitř i venku pracovních táborů „terorizaci“. (Kinkley, 1991 str. 94)

Zatímco v předchozích ukázkách Zhang Xianliang prostřednictvím popisu stavby primitivních obydlí akcentuje zejména nekonečnost a fyzickou úmornost těžkých prací, na jiném místě se metaforicky vyjadřuje k povaze a účelu převýchovy:

在“基建”中，那瓦刀的叫作“大工”，运土坯的叫作“小工”，还有一些小工是给大工打下手的合泥，云泥，递土坯的犯人。房室的一面面土墙都是用不规则的多面体砑成的，这些像钻石似多面体土块完全靠泥才能粘合得起来。(Zhang, 1994 页 17)

Během „budování základů“ ti s dělnickou lopatkou se nazývají „hlavní dělníci“. Těm, co přepravují hroudy, se říká „pomocní dělníci“. A ještě je tam pár trestanců, kteří pro hlavní dělníky míchají bláto, přepravují a podávají hroudy. Hliněné zdi domu jsou poskládané z velkého počtu nepravidelných mnohostranných hrud, a tyto mnohostranné hroudy hlíny, podobající se svou nepravidelností diamantům, drží pohromadě jen bláto.

Společnost, jak to metaforicky vyjadřuje líčení stavebního procesu, je složena z „hlavních dělníků, kteří vládnou nástrojem“ a z „pomocných dělníků“, kteří poslouchají a dělají pomocné práce. „Hlavní dělník“ se zednickou lopatou reprezentuje komunistickou stranu vyzbrojenou ideologií, která se snaží postavit novou společnost z nestejně smýšlejících lidí (v Zhang Xianliangově metaforickém obrazu zeď z nestejnoměrných „hrud hlíny.“ Stejně jako se ze z nepravidelných hrud staví dům, tak se z převychovaných občanů vytváří nová společnost, jejíž členové se poslušně podrobují vůli totalitního režimu. Tyto asociace vytváří zejména slovo „nepravidelný“, ale i „nesprávný“ (bu guize 不规则), jež může označovat jak tvar předmětů, tak i myšlení, či chování vězňů. Vězeň procházející převýchovou, má jako „nepravidelná hrouda připomínající svým tvarem mnohostěnný diamant“ potenciál, se stát kvalitním produktem, pokud se oddá straně, aby jej zformovala. Jak upozorňuje Williams, toto je základní předpoklad teorie převýchovy; člověk a lidský život sám o sobě má nízkou hodnotu. Tu získává teprve tehdy, pokud svůj život a osobnost odevzdá do rukou všemocné komunistické strany, která jej jako tvárnou hlínu přetvoří k obrazu svému. (Williams, 1991 str. 149)

Trvanlivost stavby z hlíny, která v Zhang Xianliangově románu představuje společnost složenou z převychovaných občanů, Zhang Xianliang v následující pasáži ironicky zpochybňuje:

有一则嘲笑不负责任的建筑工人的笑话说：房室盖好后，工头吩咐他的伙计“伙计！把墙扶住，等我去领了工钱才能放手。....但在劳改农场这样干可不行，不但干活儿没有工钱可领，谁砌的墙倒了谁就会比墙还倒霉。“破坏生产”的帽子马上就会给你加上。怎么办？那只好拼命用泥来糊。“齐不齐，一把泥“，这是大工们的建筑秘诀 (Zhang, 1994 str. 17)

Existuje vtip o nezodpovědném stavebním dělníkovi. Když je dům postaven, řekne mistr svým kumpánům: „Chlapi! Podpírejte tu zeď a nepouštějte ji dřív, než vyberu peníze.“ (...) Ale v pracovním táboře to takhle nejde. Nehledě na to, že za vykonání práce nic nedostanete, pokud někomu zeď spadne, tak bude mít ještě větší smůlu než ta (zřícená) zeď. Bude okamžitě obviněn ze „sabotáže výroby.“ Co dělat? Nezbyvá než se snažit ze všech sil a (zeď) slepit dohromady blátem. „Zdali drží nebo ne, je jen v blátě,“ to byla tajná formule hlavních dělníků.

Líčení procesu stavby a výsledné stavby domu má tedy též i alegorickou rovinu; Komunistická strana nakládá s lidmi jako se stavebním materiálem. K ničemu se nehodící nerovnoměrné hroudy hlíny (tedy lidé smýšlející ideologicky nesprávně), jsou poslepováni (převychováni) tak, aby z nich bylo možné vytvořit stavbu – novou společnost. Životnost a funkčnost takto vytvořené společnosti (v Zhang Xianliangově metafoře domu z hrud hlíny postavený závisí na množství použitého „bláta,“ kterým jsou nepravidelné hroudy navzájem propojovány a zarovnány. Zhang Xianliang v románu „Moudrost získaná utrpením“ hojně využívá jazykových hříček založených na homofonii. Na přítomnost jazykové hříčky a tedy i metaforického čtení upozorňuje časté opakování některých slovo. V tomto případě častý výskyt slova bláto a tohoto materiálu (ni 泥) odkazuje na základní myšlenku převýchovy vězňů pracovních táborů začínající homofonním výrazem „ni“ – „poslušně se podrobit nepřízni osudu či špatnému zacházení; (ni lai shun shou 逆来顺受). (Williams, 2006 str. 108) Zdali bude převýchova občanů a z nich složená nová společnost stabilní, závisí jen na tom, zdali se pokorně podrobí nepřízni svého osudu.

Kapitola V. Jazyk totalitní komunistické moci jako téma Zhang Xianiangova románu

V.1 Jídlo a jeho pojmenování v jazyce jako nástroje kontroly a ovládnutí člověka

Jedním ze stěžejních témat románu *Moudrosti získaná utrpením* je jídlo, respektive jeho nedostatek. Jídlo ve formě drasticky odměřovaných přidělů a udržování vězňů ve stavu permanentní hladu byly velice efektivní metody čínského komunistického režimu kontroly a ideologické převýchovy lidí. Zhang Xianliang na tyto praktiky totalitního režimu v románu odkazuje tak, že využívá různé dobové politické slogany a hesla v takovém kontextu, že čtenář má možnost rozšifrovat jejich skutečný význam. Vězni jakoby na oplátku mluví vězeňským žargonem, který odhaluje pravý stav věcí.

Jedním z prvních hesel mluvících o jídle, jsou přírodní katastrofy, přiděly potravin a hladomor:

因为天气好，于是领导上向我们宣布的“由于自然灾害使得农业连年减产，所以要实行“低标准瓜菜代”“这种说话从不能令人信服。但怀疑尽管怀疑，也不会有一个人去向领导要求解释。人家都做出一副深信不疑的样子繁重的体力劳动中用参与的生命来改造自己。很多年后，我们才知道在那整整的三年中全体中国人为什么都一起陷入饥饿的深渊。(Zhang, 1994 页 9)

Protože počasí bylo tak pěkné, bylo těžké uvěřit stranickým propagačním věstníkům, ve kterých stálo, že „zemědělská produkce klesla kvůli přírodním katastrofám, kterými byla [Čína] v minulých letech postižena, a proto musí být „snížen standardní přiděl potravin a nahrazen jedlou trávou a tykvemi.“ Ať to bylo jakkoli pochybné, nikdo si netroufal žádat po vůdcích vysvětlení. Všichni předstírali, že tomu bezvýhradně věří a veškerou zbývající životní energii vložili do vlastní převýchovy. Až po mnoha letech jsme se

dozvěděli, proč celé ty tři roky byl celý čínský národ až na dně propastí hladomoru.

Zhang Xianliang v románu *Moudrost získaná utrpením* často hovoří o počasí. Ne náhodou se zmínky o krásném počasí vyskytují zároveň se slovy hladomor a přiděly potravin. Jakou mají tedy souvislost? Formulace, že „zemědělská produkce klesla kvůli přírodním katastrofám, kterými byla [Čína] v minulých letech postižena“ paroduje oficiální vysvětlení komunistické vlády, proč celou Čínu v letech 1959 až 1961 postihl hladomor. Přestože hladomor, v jehož důsledku zemřelo na 20 miliónů lidí, zapříčinila KS Číny nesmyslnými zemědělskými reformami a politikou „Velkého skoku“, alibisticky svalila veškerou vinu na živelné pohromy. Ty však nebyly rozsáhlejší než v jiných letech a postihly jen některé oblasti Číny. (Bakešová, 2003 str. 69) Aby si zachovala čistý štít, eufemisticky pojmenovala léta hladomoru jako „Tři roky přírodních katastrof“, či „Tři roky hospodářských potíží“ případně „Tři hořké roky.“ Takovéto eufemistické výrazy se vyskytují v totalitním jazyku velmi často a slouží k zakrývání nepříjemných situací. V tomto případě se snaží zakrýt fakt, že hlavní příčinou hladomoru nebyly nepříznivé klimatické podmínky, ale nezodpovědná politika komunistické strany Číny.

Co znamenalo heslo „snížení přidělů“ a jaké důsledky z něj vyplývaly pro vězně procházející převýchovou, vyjevuje následující ukázka:

在“低标准瓜菜代“的年代，菜食主食而不是副食，人们几乎完全靠吃菜维持生存。为了不混淆视听，我必须说明我们吃的“菜“不是能列入菜谱的蔬菜，而是在植物教科书中才能记载的草本植物。那也相当丰富，和苗田里的杂草一样，各种草都有。(Zhang, 1994 str. 20)

V období politiky „snížení přidělů nahrazovaných tykvemi a zeleninou“, byla zelenina hlavním chodem, nikoli přílohou. Lidská existence byla téměř zcela závislá na zelenině. Abych čtenáře nepletl, musím vysvětlit, že „zelenina“, kterou jsme jedli, nebyla zeleninou z jídelního lístku, ale bylinou v učebnici botaniky. Přesně jako plevel hojně se vyskytující v rýžových polích a také tolik druhů.

Systém přidělů potravin byl po celé zemi zaveden v roce 1958, kdy byla dokončena kolektivizace čínského venkova. Vláda tak získala nejen státní monopol na výkup a distribuci veškeré zemědělské úrody, ale hlavně kontrolu nad životy celého čínského národa tím, že sama určovala, kolik a kdo dostane najíst. Netřeba pak dodávat, že jídlo je jednou ze základních životních potřeb člověka. Výše přidělu vyměřená na osobu byla stanovena na existenční minimum³⁹, které bylo během hladomoru ještě dále snižováno. Politický slogan „snížený standard nahrazený tykvemi a zeleninou“ musí znít čtenáři neobeznámeného s dobovou situací podivně, neboť odkazuje na instrukce vydané komunistickou stranou Číny na to, jak šetřit nedostávajícími se obilninami. V nezkrácené verzi v něm stálo, že: „Příděl obilnin bude snížen, taktéž příděl ostatních plodin. Náhradními potravinami budou zelenina a tykve. Tato dvě politická rozhodnutí budou zkráceně nazývána: „snížený standard nahrazovaný tykvemi a zeleninou.“ Zhang Xianliang tento vcelku optimisticky formulovaný slogan, který i v dobách velkého nedostatku slibuje nasycení, uvádí na pravou míru tím, že zobrazuje skutečnou situaci vězňů. Nejenže, zelenina a tykve tvoří jen přílohu k vydatnějšímu hlavnímu jídlu na doplnění kalorií, ale slibovaná náhražka dokonce nemá se zeleninou nic společného. Jedná se totiž jen o plevel divoce rostoucí v rýžových polích, která musí vězni obdělávat. Čtenář se přitom nikdy nedozví, co se stane a kdo sní rýží z pole. Zhang Xianliang umocňuje již tak hluboký kontrast mezi slibem a realitou i pomocí slov z jiného lexikálního okruhu, jako je jídelní lístek a hlavní chod, vzbuzující představu restaurace. O té si však vězni pracovního tábora samozřejmě mohli nechat jenom zdát.

Další heslo, které souvisí s neexistujícími přiděly potravin, je „vybírání zeleniny.“⁴⁰ 12. července si autor učinil do deníku zápisek „vybírání zeleniny“ (jian cai 拣菜), které následovně rozvedl:

挖野菜的犯人常把草的根须都挖出来交到厨房。他们当然知道挖出的野菜是给自己吃的，但并不因此就更加仔细，因为犯人

---

³⁹ Mezinárodní existenční minimum je stanoveno na 1700 až 1900 kalorií denně, ale v Číně byla tato čísla podstatně nižší. (Fairbank, 1998 str. 398)

⁴⁰ Mu Fusheng, str. 167

挖野菜也是有定额的，连根带土就能增加重量。这就和连土坯的不管砌墙的一样。

“拣菜”，并不是把能吃得和不能吃的草分开，因为凡是挖来的草本植物没有不能吃的，也不是把残枝败叶拣掉，要是你这样做，你便是一个“不会“拣菜的小工而遭到伙夫的臭骂，所谓“拣”，不过是抖掉草上的泥土而已。这种的活儿多么好！比背运土坯还好。(Zhang, 1997 页 21)

Trestanci, kteří vykopávali trávu, ji často předávali do kuchyně i s kořínky. Samozřejmě věděli, že ji sami budou jíst, ale vůbec kvůli tomu nebyli pozornější, neboť i na kopání trávy byly denní kvóty a s kořínky a hlínou vážila více. Bylo to stejné jako s kopáním hrud a nestaráním se, zda z nich jde postavit zed’.

„Vybírání trávy“ rozhodně neznamenal oddělovat jedlé rostliny od nejedlých, protože každá vyhrabaná travina byla jedlá, a ani to neznamenal vyhazování úlomků stonků či poškozené listy. Pokud byste to snad dělali, byli byste považováni za „neschopného“ a kuchař vás seřve. Takzvané „vybírání“ znamenalo jen oklepat hlínu a to bylo vše. Takhle práce byla prostě skvělá! Lepší než nošení hrud.

Heslo, které zpočátku navozuje představu, že trestanci snad měli pro komunální kuchyň vybírat dostatečně velkou a zralou zeleninu a zahazovat shnilou, či nechávat v zemi ještě příliš malé rostlinky, je velmi rychle objasněno. Nejedná se totiž o žádnou zeleninu, jako mrkev nebo ony slibované tykve, ale o byliny a plevel, které divoce rostly všude okolo. Vězni tedy nejen škubou traviny, kterým se honosně říká zelenina, ale v duchu plánovaného hospodářství, musí navíc předně splnit denní kvótu na natrhané množství. Aby se jim úkol podařilo splnit a nebyli potrestáni (bitím, nebo hůře, že jim budou odepřeny přiděly), jsou do své vlastní polévky z trávy a v podstatě jediného jídla, které v pracovním lágru dostanou, házet hlínu a cokoli jiného se jim dostane pod ruku.

V souvislosti s trháním a vybíráním „zeleniny“, si Zhang Xianliang vybavil další praktiku vězňů pracovního tábora: takzvané „pojídání zeleného“ (chi qing 吃青)

记得在另外一个世界里有一则讽刺装活气的穷人的笑话，说的是这个穷人每次吃完饭都要用一块肉皮擦擦嘴，出了门，让别人看了以为他是刚刚吃了肉似的。而在这里，则要看这个犯人的嘴的四周有没有绿色。倘若他的嘴周围涂满了叶绿素，那么他

就和富人一样地被人羡慕或嫉妒了。队长就常常看犯人的嘴来检查这个犯人是不是偷吃了“青”“吃青”这个词容我以后再诠释。聪明的犯人会边吃草边擦嘴，斯文的就像在宴会桌上的绅士。但如碰上心眼儿多的队长就糟了。他会掰开有嫌疑的犯人的嘴唇，像验看牲口年岁似的看他的呀。这里毕竟不是宴会厅，哪来的水给你漱口呢？所以经常是一抓一个准！抓住了“吃青”的，那就要“照相”。(Zhang, 1994 str. 22)

Vzpomínám si na jeden vtíp z venku o chudákovi, který předstíral, že žije v luxusu. Tak tenhle chudák vždy když dojedl, si před tím než šel ven, otřel ústa kouskem vepřové kůže, aby si lidé mysleli, že zrovna dojedl maso. Ale tady (v pracovním táboře), se stačilo podívat, zdali nejsou ústa vězně zelená. Pokud měl na ústech stopy chlorofylu, ostatní ho obdivovali nebo mu záviděli jako nějakému boháči. Vedoucí brigády se často díval do úst vězňů, aby zkontroloval, zda se vězeň potají neživí „zelením.“ Termín „pojídání zeleného“ vysvětlím později. Chytří vězni si při jedení zeleného neustále otírali ústa jako vznešení páni u stolu na hostině. Ale pokud trestanec narazil na příliš horlivého dozorce, tak byl v pěkné kaši! Podezřelému vězni otevřel násilím rty a prohlížel mu zuby stejně, jako když se určuje věk dobytka. Tady koneckonců není žádná hodovní síň, copak se tu snad podává voda k vypláchnutí úst? Takže obvykle šli na jisto. Čhycený „pojídač zelení“ byl pak „fotografován.“

Příděly potravin byly tak malé, že k nasycení samozřejmě nestačily, a protože měli vězni neustálý hlad, snažili sehnat potravu, jak se dalo. Zhang Xianliang odkazuje na praktiku „pojídání zeleného,“ již tradičně využívali čínští chudobní vesničané v dobách neúrody a nedostatku. Pojídání zeleného znamenalo žít se jen plevelem a divoce rostoucími bylinami. To, že se tímto způsobem musí žít občané komunistické Číny, kterým byla slibována hojnost a jídlo pro všechny zdarma, dokazuje, že místo, aby komunismus byl nejvyšším stupněm vývoje, je spíš úpadkem a krokem zpět. Zhang Xianliang vytváří paralelu mezi situací vězně, který má ústa zbarvená zeleně od tajného pojídání trávy a chudáka, který chce předstírat, že žije v luxusu a proto si mastí ústa vepřovou kůží. Zatímco v pracovním táboře se považuje za přepych mít zbarvená ústa chlorofylem, dříve před Novou Čínou bylo za přepych považováno maso. Měřítko luxusu se tedy markantně snížila, neboť v dřívějších dobách by rozhodně nikdo člověka se zelenou pusou nepovažoval za šťastlivce a boháče.

Další hesla, jež souvisí „vybíráním zeleniny“ a „pojídáním zeleného“ jsou „péče“ (zhaogu 照顾) a „uchovávací hodnota“ (baocun jiazhi 保存价值).

可是，我就不用担心。派我给伙夫当下手拣菜，本身就是对我的照顾。今天，我干的活儿并不单调，上午背运土坯，下午拣菜，都是好工作，只有被照顾的犯人，才能收到这样的待遇。享受照顾的犯人一般是有保存价值和有特殊用场的人。
(Zhang, 1994 页 22)

Ale já jsem se nemusel ničeho bát. Tím, že jsem byl poslán, abych pracoval jako pomocník kuchaře a vybíral trávu, už to samotné znamenalo, že je o mne „pečováno“. Dnešní práce nebyla vůbec monotónní, dopoledne jsem přepravoval hroudy a odpoledne vybíral trávu, to jsou obě dobrá zaměstnání. Jen vězňům, o které je „pečováno“, se dostane takového zacházení. Trestanci, které mají to štěstí, že je o ně postaráno, jsou většinou takoví, jež mají „uchovávací hodnotu“ či jsou obzvlášť užiteční.

Zdaleka ne všichni trestanci pracovního tábora jsou si rovni. Přidělením určité práce se zvyšuje, či snižuje šance trestance přežít. Pracovní zařazení se stává nástrojem výběru, kdo přežije. Úplně nejhorším zaměstnáním v Zhang Xianliangově pracovním táboře, je práce v rýžových polích, která se vykonává od úsvitu až do noci, vězeň má od neustálého ponoření noh do bahnité vody nesmírně bolestivý zánět a nemá šanci najít něco k jídlu. Přeprava hliněných hrud je o něco lepší, neboť i když je jednotvárná a křivé hroudy vězni sdírají záda do krve, má alespoň nohy na suchu. Nejlepší prací je být pomocníkem v kuchyni a vybírat trávu. Tato práce může být vykonávána v sedě a vězeň může zároveň ujídat. Podle Zhang Xianlianga měli „uchovávací hodnotu“ ti vězni, jež byli vlivní i venku, jako například straničtí činitelé, či veteráni lidové armády. Další typ vězňů považovaných za vězně první kategorie, byli kvalifikovaní pracovníci, bez kterých by se vedení pracovního tábora jen těžko obešlo, jako například řidič nákladáku, či dozorce pro práci na poli. Pokud je někomu povoleno se živit zeleným, znamená to, že má uchovávací hodnotu a tedy šanci přežít nucenou převýchovu.

Jak komunistická moc může ospravedlnit hladomor a udělat z něj otázku morálky a ctnosti, je vysvětleno na následovném příkladu. Kvůli nedostatku obilí, jsou

vězni nuceni jíst trávu, ovšem Komisař (zde zástupce rétoriky komunistické moci) ji odůvodňuje následovně:

吃野菜过荒年就是咱们劳动人民的本事！王宝钏苦苦菜吃了十八年，终于等来了徐平贵，当上了一品夫人。什么叫野菜！其实那会儿人人都是靠吃野菜过日子的。吃到后来嘴吃馋了，才吃上了细菜。社会细菜是谁吃的？你们是来改造的，不是叫你们来当地主资本家的！所以人人都要吃野菜，吃了野菜才能改造好！（Zhang, 1992 str. 31）

Pojídání divokých travin, aby se přežil hladomor, je vrozená dovednost nás pracujícího lidu! Wang Baoxun jedla plevel osmnáct let, a když se Xu Pinggui konečně vrátil, stala se ženou nejvyššího úředníka. Takže jakápak tráva! Fakticky tenkrát byli všichni odkázáni na trávu, aby přežili. Jedli ji dokud nezačali být mlsný/nenažraný, pak začali jíst vybranější zeleninu. A kdo jí ve společnosti vybranou zeleninu? Vy jste se sem přišli na převýchovu, ne si žít jako statkáři a kapitalisté! Takže všichni tu jedí trávu, jinak se nemůžou převychovat pořádně!

Komisař ospravedlňuje krmení vězňů trávou pomocí příkladu z klasické literatury⁴¹, kterou intelektuálové odjakživa uctívali, a doufá, že je tímto příkladem přivede k poslušnosti. Jazyk totalitní moci často využívá analýzy třídního původu a společnosti, respektive jejího dělení na přátele a nepřátele lidu. V tomto případě jedení trávy a plevelu je znakem morální ctnosti a čistoty charakteristické pro příslušníky oslavovaného proletariátu, zatímco touha po vydatnější stravě je považována za zkaženost a zmlsanost nenáviděné buržoazie, do které byla zařazena většina intelektuálů. Přestože je výše uvedená prűpovídka samozřejmě absurdní, neboť člověk nezbytně potřebuje určité množství kalorií denně pro přežití a koneckonců pracující lid (rolníci) jedl trávu pouze v dobách hladomoru nebo po dlouhé zimě na jaře, kdy ještě nebyly vypěstované jiné plodiny, intelektuálové procházející převýchovou věří Komisařovi každé slovo.

---

⁴¹ V Knize písní je příběh o Wang Baoxun, která byla tak chudá, že aby přežila, musela se žít trávou.

Jazyk využívající třídní analýzy byl nejen hojně používán, ale také velmi účinný:

中国有句古老的成语：“天造孽犹可违，自造孽不可活。”是的，你们自己造下的罪孽必须有你们自己来承担！再卡住喉咙勒紧腰带吃饭能怪谁呢？犯人们一个个自己埋怨自己和互相埋怨起来。真到后来粮食定量越来越少，人员大批死亡是，有的垂死的犯人都懊悔不已：如果那是不那么糟塌粮食，今天仍而会吃的饱饱的，不至于饿死吧。
(Zhang, 1994 str. 31)

Čína má jedno starověké přísloví: „Hříchy nebes můžete klidně přehlížet, ale těch, kterých se dopustíte vy, vás mohou stát život.“ Ano, vy jste zodpovědní za hříchy, jichž se dopustíte! A za znovu sevřené hrdlo a utažený opasek koho máte vinit? My trestanci jsme jeden po druhém vinili sami sebe a pak se začali vinit navzájem. Později, když přiděl obilnin byl stále menší a lidé hromadně umírali, někteří vězni na pokraji smrti ještě nepřestali litovat: kdybychom tenkrát tak neplýtvali obilninami, dnes by bylo jídla do sytosti, nedošlo by to přece tak daleko, abychom umírali hladu.

Způsobem, jakým Komisař hovoří o hříších a vině, upomíná na teorii o třídním původu, podle níž jsou intelektuálové zkažení a špatní z podstaty svého buržoazního původu. Vězni z řad intelektuálů věří, že spáchali zločin a „plýtvali potravinami,“neboť jim bylo vštípeno, že v sobě nesou hříchy předchozích generací. Zhang Xianliang však obrací toto heslo proti intelektuálům, oni jsou skutečně vinni, ale tím, že se nechali zmanipulovat k takovému absurdnímu smýšlení.

Politika přidělů potravin se netýkala pouze vězňů převýchovného tábora, ale kompletně celé čínské společnosti. Zhang Xianliang komentuje dobu, kdy čínské vedení na krátkou dobu od této politiky upustilo:

在社会上提出“放开肚皮吃饭，鼓足干劲生产“的那几个月，劳改农场一度也会实行过粮食不定量，“放开吃“的吃饭制度。到了年底，粮食又造紧张，要重新执行定量制度是，。。。。
(Zhang, 1994 str. 30)

Ve společnosti, když byl na pár měsíců prosazován slogan „nechat břicha, aby se dosyta najedly, a všechno úsilí do výroby vložili“⁴² v pracovním táboře byl načas také zaveden systém neodměřovaného „volného pojídání.“ Na konci roku, když se potravin zase začalo nedostávat, byl znovu zaveden systém přidělu potravin, ...

V době, kdy se román odehrává, tj. během „Velkého skoku,“ si komunistická vláda přála urychlit tempo rozvoje čínského hospodářství a protože se jí k tomu nedostávalo peněžních prostředků, hodlala tento handicap nahradit levnou pracovní silou. K mobilizaci pracovních sil využívala různých sloganů a křiklavých hesel, která se rýmovala a byla lehce zapamatovatelná. Tato hesla nebyla nijak složitá, naopak byla přizpůsobená úrovni vědomí a psychologii nejširších mas tak, aby jim rozuměli i negramotní vesničané. Čínské slovo „pustit, nechat“ (fangkai 放开) s sebou nese konotaci „vypustit dobytek na pastvu“ i jakéhosi revolučního ducha ve smyslu „osvobodit někoho.“ Oboje je samozřejmě zavádějící, lidé nejsou dobytek a heslo „osvobodit břicha“ poté, co byl zaveden systém nuceného výkupu obilí, v podstatě výsměch čínskému rolníkovi. Toto heslo mělo jediný cíl: vyvolat pracovní nadšení. Lid z radosti nad tím, že se jim trochu zvýší přiděly, zapomene na fakt, že za dlouhé hodiny úmorné práce nedostane zapláceno.

Když Komisař zjistil, že se má znovu začít odměřovat veškeré jídlo, místo, aby toto nařízení shora jednoduše oznámil, svolal jednou během snídaně mimořádný nástup. Zatímco vězni stáli v pozoru na nástupišti, nechal prohledat věžeňské příbytky a posbírat nedojedené snídaně.

不一会儿，伙夫们大筐小筐抬出许多人们吃剩的馒头米饭。他叫伙夫把这些东西陈列在谷场中间，面孔气得铁青，提着箩筐痛心的呼天喊地：“造孽啊，造孽啊！你们大家看看，你们大家看看！让你们放开肚皮吃了，你们就给我这么糟蹋粮食！你们知道不知道，一粒米，一

---

⁴² Upřednostňování průmyslové výroby před zemědělstvím, vedlo k malým výnosům v zemědělství a neschopností nakrmit celou zem.

颗粒饭都是农民的血汗啊？就让你这样糟塌？！糟塌阿！你们糟塌阿！从下一顿饭开始，每个人都照着粮食定量吃！（Zhang, 1994 str. 30）

Za nějakou dobu přinesli kuchtíci různé koše plné zbylých mantou a rýže, kterou vězni nedojedli. Nakázal kuchtíkům, aby všechno rozložili doprostřed mlatu a s tváří sinavou zlostí, namířil prst na bambusové koše a zmučeně křičel: „Hřích! Hřích! Všichni se podívejte, všichni se podívejte! Nechali jsme vás jíst bez omezení a vy nám takhle plýtváte s jídlem! Víte, že jedno zrnko rýže, jedno zrnko obilí jsou rolníkova krev a pot? A takhle jimi plýtváte! Hříšníci! Jste hříšníci! Od příštího jídla, každý dostane stanovený příděl!

Plýtvat jídlem v době, kdy ho bylo tak málo a bylo vzácné, se považovalo za hřích, neboť bylo vypěstováno v potu krve oslavovanými rolníky, nejryzejšími představitelé proletariátu. Hladovějící vězni měli být vděční straně a lidovým masám za poskytnutí potravy, takže na plýtvání jimi vypěstovanými plodinami se nahlíželo z ideologického hlediska jako na pohrdání revolucí a úspěchy proletariátu. (Engelhard, 1996 str. 32) Takovéto obvinění z plýtvání vystačilo na trest smrti, takže zmanipulovaní vězni mohli být vděční za to, že jim jen budou opět zavedeny příděly. Přitom ve skutečnosti nikdo jídlem neplýtval. Komisař vězně svolal, sotva si vězni donesli snídani a nestačili ji ještě spořádat.

Jak již bylo zmíněno dříve, příděly jídla byly nejenom velmi malé a většinou ve formě polévky z trávy, ale navíc je vězni dostali dohromady v rámci jedné skupiny. Přípravu na získání svého kbelíku trávové šlichty z komunální kuchyně připomíná bitvu o jídlo:

有时光靠一个值日员还不行，还要派出一两个侦察员。如果这顿饭好，那就全组出动，轮流到大厨房窗口侦探。组长，坐在号子里指挥。深得住气的，如那位黄埔军教的毕业生，一贯是一副脑中自有百万兵的神态，一个个犯人进进出出的给他报汛，兴京剧中的某种场面极为相似。值日员提着桶守候在他旁边，随时做好冲锋的准备。当一个犯人进来向他报告这个大木桶已经达到了那个适当的部位，他就会一声令下，值日员赶紧一阵风的跑出去。与上深不住气的组长，他比值日员还要慌张，窜进窜出，生怕自己的小组吃了亏，却往往最倒霉，打来的总是稀汤。所以，每逢调组的时候，犯人们都要先打听打听这个组长有没有这中眼力。如果有，哪怕他厉害一点也满意。犯人们说得好：“跟着狼吃肉，跟着狗吃屎！”（Zhang, 1994 str. 135）

Situace někdy vyžadovala nespolehat se jen na muže konající službu, bylo ještě třeba vyslat jednoho, dva zvědy. Pokud to vypadalo na obzvlášť dobré jídlo, byla v pohotovosti celá skupina a na střídačku špehovali u okýnka do velké kuchyně. Vedoucí skupiny seděl v baráku a řídil celou akci. Muž, který rozuměl situaci a dokázal si zachovat klid, jako absolvent vojenské akademie v Huanpu⁴³, působil jako by měl za sebou milionovou armádu. Když vězni jeden po druhém pendlovali sem a tam a přinášeli zprávy, působilo to úplně jako nějaký výjev z pekingské opery. Muž ve službě, držel kýbl a čekal po jeho boku, připraven kdykoliv zaútočit. Když trestanec přiběhl se zprávou, že jídlo ve velkém dřevěném sudu dosáhlo správné pozice, jakmile byl vydán rozkaz, muž ve službě bez odkladu vyrazil jako vítr. Velitel skupiny, který se nedokázal ovládat a byl nervóznější než muž ve službě, pelášil sem a tam, strachujíc se o to, aby vlastní oddíl neutrpěl prohru, měl často největší smůlu a zaútočil na nejrůznější polévku. Takže pokaždé, když se oddíly přeskupovaly, první věc, na kterou se vězni vyptávali, bylo, jestli je vedoucí oddílu dostatečně soudný a předvídatý. Pokud byl, ani jim nevadilo, že byl tvrdý, i tak byli spokojeni. Trestanci správně říkali: „Následuj vlka a budeš jíst maso, následuj psa a budeš jíst hovna!“

V pracovním táboře fungovala komunální kuchyně, kde v obrovských hrncích každý den vařili trávovou polévku pro celou věznici. Když byla hotová, přelili ji do ohromných kádí. Každý oddíl vyslal jednoho vězně s kyblíkem, do kterého mu byla nalita polévka pro celou skupinu. Když přišel příliš brzy a kád' byla úplně plná, oddíl dostal svrchní, řidší vrstvu. Nej hustší polévka byla až u dna. Dobře se nasytit, v tomto případě spíš jen získat o něco hustší šlichtu z trávy, však byla otázkou života a smrti. Pro vězně to byla operace na tolik zásadní, že číhání na tu správnou vrstvu polévky, probíhalo jako bojová akce. Důležitost jídla a naléhavost situace je zdůrazněna použitím jazyka a výrazů z vojenského prostředí. Z vězňů ve službě se stávají špehové, či předsunutá hlídka, vedoucí oddílu se proměňuje na vojevůdce řídicího a vyhodnocujícího celou akci. Na fakt, že to není skutečná akce a na její určitou absurdní vypjatost upozorňuje přirovnání celého počínu k výjevu z Pekingské opery. Závěrečné pořekadlo o typech velitelů, navozuje představu ze světa zvířat - smečky vlků a smečky psů a lítý boj o přežití. V čínských pořekadlech jsou typickými vlastnostmi vlka

---

⁴³ Vojenská akademie v Guanzhou, která fungovala v letech 1924 - 1927

chladnokrevnost, krutost a nemilosrdnost, zatímco psu jsou připisovány vlastnosti jako zbabělost a podřízenost.

Zatímco jazyk, kterým je líčeno číhaní na kyblík polévky, připomíná bojovou akci, samotné rozdělování přidělů již dopravených do ubikací, se vyznačuje matematickou přesností a paroduje rovnostářské poměry v lidových komunách:

十八个人就有十八种衡量标准。分这块东西，远远比写诗困难得多。譬如，全组分来三十六斤黄瓜，每人两斤，你不用秤怎样把它们分成十八等份？黄瓜有大，小，好的，差的，新鲜的和不怎么新鲜的差别，这种种方面你都要考虑到。你不摆弄到全组人都点头认可就不能停止操作。人饿着，眼睛也饿着，分到我头量眼花，天上地下都象星星似地飘浮着一根根黄瓜时，组长才会征询大家：“怎么样？大家说！”(...) 立即就抢开了，转眼间十七块黄瓜一抢而光。而我拿到的那一定是别人挑剩下的，因为事先已经规定好了：分东西的人必须最后一个拿。

(Zhang, 1994 str. 132)

Osmnáct různých lidí má osmnáct různých způsobů vážení. Rozdělit jídlo bylo nekonečně těžší než napsat báseň. Například celá skupina dostala 26 ťinů⁴⁴ okurek, to jsou dva ťiny na jednoho. Jak je možné je rozdělit na osmnáct stejných dílů bez váhy? Některé okurky jsou velké, jiné malé, některé jsou dobré, některé špatné, některé jsou čerstvé, některé jsou čerstvé méně. Musíte vzít do úvahy všechny tyto činitele. A budete se s touto operací piplat tak dlouho, dokud všichni nepřikývnu na souhlas. Lidé jsou hladoví, stejně tak i jejich oči. Děním porce tak dlouho, až se mi hlava točí a mám rozmazané vidění, všude na nebi i na zemi se vznášejí okurky jako hvězdy. Dokud vedoucí skupiny se konečně všech nezeptá: „Tak co? Mluvte!“ (...) V mžiku jsou pryč, ve vteřině je sedmáct porcí okurek nenávratně pryč. Kromě té mojí, kterou nikdo jiný nechtěl. Protože předem bylo stanoveno pravidlo, ten kdo rozděluje porce, dostává až naposled.

Přidělováním potravinám a způsobům jejich dělení mezi jednotlivé vězně je v románu „Moudrost získaná utrpením“ vyhrazena celá jedna kapitola. Zhang Xianliang tvrdí, že v jednu dobu existovalo alespoň devadesát různých způsobů, jak jídlo dělit. Zdánlivě jednoduchý proces, rozdělit osmnáct kilogramů okurek mezi osmnáct vězňů,

---

⁴⁴ Čínská váhová jednotka: 1 ťin = ½ kg

připomíná náročnou operaci, kde jediná chyba je otázkou života a smrti, něco jako zneškodňování bomby. V pracovním táboře, kde trestanci jsou vyhladovělí na smrt, panuje nedůvěra. Jídlo se krade bez skrupulí a jeden druhého pochopitelně sleduje jako ostříž. Ve světě, kde normální pravidla neplatí, zní pravidlo, že ten, kdo rozděljuje porce, dostává poslední jako nevědomá parodie na zapomenutou morálku. Posedlost spravedlivým dělením upomíná na rovnostářské praktiky komunistické společnosti. (Kinkley, 1991 str. 80) Koneckonců román se odehrává v době hromadného zakládání komun, kde se lidem jako jediné odměny za práci také dostalo rovnostářského rozdělování potravin při takzvaném bezplatném stravování ve společných jídelnách. (Glunin, 1974 str. 357)

V.2 Ovládání člověka pomocí jazyka totalitní moci a ideologické převýchovy

Jedním ze stěžních témat Zhang Xianliangova románu *Moudrost získaná utrpením* je jazyk čínské komunistické moci. Čína druhé poloviny 50. a počátku 60. let byla zemí, kde čínský komunistický režim začínal nabývat totalitního charakteru. Vítězná komunistická strana, která již pomalu vyčerpala revoluční nadšení lidu (jako například během „Velkého skoku“) i metod brutálního násilí, s nímž se zbavovala svých nepřátel po založení Čínské lidové republiky, počala ještě ve větší míře využívat ke kontrole a manipulaci lidu zbraně nejmocnější – jazyka. Aby komunistická strana zajistila svému režimu dlouhodobou a trvalou podporu, aby se lidé ztotožnili s její ideologií a metodami, bylo nezbytné vytrvale působit na vědomí co nejširších vrstev obyvatelstva. K tomuto účelu využíval komunistický režim různých metod přesvědčování a jazykových prostředků. V této kapitole analyzujeme, jak Zhang Xianliang využívá jazyka čínské komunistické moci a jeho široké škály výrazových prostředků: jako je pojmenovávání politických rituálů či ideologických kampaní, různá dobová hesla ideologické propagandy, slogany, sousloví a epiteta, různé eufemismy, floskule a fráze, k tomu, aby znázornil jejich vliv na myšlení a jednání lidí. Zároveň přitom odhaluje skrytou motivaci a účelovost používání takového jazyka, tj. snahu kontrolovat a zotročit myšlení lidí, zkreslovat realitu, vytvářet atmosféru nedůvěry a strachu, ospravedlnit brutalitu totalitního režimu a mnoho dalšího.

Jedním ze základních pojmů ideologické převýchovy užívaných v době, kdy se román *Moudrost získaná utrpením* odehrává, byly „schůze kritiky a boje“ (pípan douzheng 批判斗争) a „učit se od dělníků, rolníků a vojáků“ (xiang gongnongbing xuexi 向工农兵学习):

“永放红光“的主人公就是我们劳改农场的最高领导，人人称之为“老革命“的农场党委书记。。。党委书记不称为书记而像在军队中一样叫做政委。在我一九五八年刚投入这个劳改农场时，给我印象最深刻的“工农兵“代表人物就是这位老政委。

经过无数次批判斗争，写了几百页自我检查，哀心地表示了要向工农兵学习以彻底改造自己的世界观以后，来到这个世界，突然遇见了一位真正的工农兵代表人物，饥饿的两眼也不自觉地放出光来。(Zhang, 1994 页 24)

Hlavní postavou chvalo zpěvu „Rudá záře navždy září“ nebyl nikdo jiný než nejvyšší velitel našeho pracovní-převýchovného tábora⁴⁵, tajemník strany, kterému všichni říkali „Revolucionář“...Stranického tajemníka nenazývali tajemníkem, ale říkali mu, jak bylo v armádě zvykem, Komisař. Když jsem v roce 1958 nastoupil do zdejšího pracovního tábora, tento Komisař na mě udělal ten nejhlubší dojem jako zástupce třídy „dělníků, rolníků a vojáků.“ Poté, co jsem prošel nesčetnými „schůzemi kritiky a boje“, popsal stovky stránek sebekritikou a poníženě vyjádřil touhu učit se od dělníků, rolníků a vojáků, abych tak radikálně změnil svůj světobzor, jsem dorazil do tohoto světa a v tu ránu jsem spatřil skutečného zástupce „dělníků, rolníků a vojáků.“ I mé vyhladovělé oči mimoděk zasvítily.

Během tohoto bizarního rituálu, jehož název „schůze kritiky a boje“ navozuje válečnou a nenávistnou atmosféru, byli veřejně napadáni a ostouzeni nevinní lidé kvůli domnělým ideologickým přešlapům či „chybnému“ myšlení. Oběti této podívané byly nuceny stát na vyvýšeném pódiu v hlubokém předklonu s kající se hlavou. Straničtí funkcionáři stáli vedle nich a amplionem hlasitě agitovali dav diváků, povětšinou složených ze spolupracovníků či sousedů a známých, ke kritice a urážkám. Politický rituál většinou končil poté, co byla oběť donucena se přiznat k vykonstruovaným obviněním a vyjádřit upřímnou touhu napravit své chybné myšlení. Obvinění z chybného myšlení či politických pochybení bylo záminkou stranických funkcionářů k tomu, aby veřejně zostudili a zničili pověst vážených a vlivných členů společnosti. Neboť skutečnou motivací těchto politických kampaní bylo zničit tradiční hierarchii vztahů ve společnosti a odstranit ze společenského života všechny, jež by mohli ovlivňovat veřejné mínění v neprospěch komunistické strany. Pokud by komunistická strana Číny neničila tradiční vztahy ve společnosti tímto způsobem, musela by o přízeň veřejnosti bojovat. I kdyby se jí

---

⁴⁵ V doslovném překladu stojí „zemědělské farmy,“ ve skutečnosti jde o pracovní tábor, kde většina nucených prací byla zemědělského rázu

podářilo zvítězit, trvalo by to příliš dlouho. Takto mohla strana pouze vyplnit vzniklé vakuum. (Mu, 1963 str. 161)

Co se týče obětí, „schůze boje a sebekritiky“ měly devastující vliv na jejich psychiku; ponížené a zlomené urážkami a křivými obviněními, často z hanby spáchaly sebevraždu. V případě, že byli posláni na převýchovu do pracovních táborů, takto zbavení společenské prestiže a sebevědomí, byli mnohem přístupnější ideologické převýchově (tj. vymývání mozku a kontrole myšlení).

Zhang Xianliang ve výše citované ukázce uvádí na scénu Komisaře, stranického tajemníka a zkušeného revolucionáře, jenž v románu vystupuje jako typický představitel komunistické moci. Jeho promluvy jsou často ztělesněním jazyka totalitní moci a Zhang Xianliang tímto způsobem poukazuje na zničující vliv jazyka totalitní ideologie na intelektuály. Ideologickým heslem „učit se od dělníků, rolníků a vojáků“ odkazuje na Mao Zedongův často opakovaný požadavek, aby se velkoměstští intelektuálové učili od proletariátu a tak čerpali z hluboké studnice vědění lidu. (Lu, 2004 str. 43) Toto heslo je však formulováno natolik vágně, že je lze zneužít téměř k čemukoli.

Jak lze toto heslo „učit se od dělníků, rolníků a vojáků“ zneužít, lze popsat na základě následující ukázky, v níž citujeme Komisařovu teorii o zaživačím ústrojí člověka a dobytka:

不久，犯人们干起活儿来没劲了，躺在工地上的也有，干脆“耍死狗”不出工的也有。这时出现了反动言论，说是人没力气是因为吃多了野菜的原因。但他坚决驳斥了这种谬论：“谁说草没有营养，吃野菜部长力气？牲口就是吃草的，干起活儿来不比谁的劲大？！” (Zhang, 1994 页 32)

Za nedlouho neměli vězni dostatek energie k práci. Někteří jen na pracovišti polehávali, někteří prostě do práce ani nešli a „dělali mrtvé psy.“ V té době se také začala šířit kontrarevoluční teorie, že prý lidé nemají energii, protože jí moc trávy. On [Komisař] tuto

absurdní teorii rozhodně popřel: „Kdo říká, že tráva nemá žádnou výživnou hodnotu, že se z trávy nedá získat žádná energie? Dobytek žere trávu, a když se pustí do práce, cožpak svou silou nepředčí všechny ostatní“?!

Zdravý rozum samozřejmě považuje takovouto analogii za absurdní, neboť lidská trávicí soustava je stavěná jinak než trávicí soustava dobytka. Lidé jsou na rozdíl od dobytka všežravci a nemohou získat všechny potřebné živiny a energii jen z trávy. Smyslem citace Komisařových slov je poukázat na skutečnost, že v prostředí pracovního tábora, který je jakýmsi zmenšeným obrazem dobové čínské společnosti, není důležitá správnost či pravdivost tvrzení, nýbrž především autorita mluvčího. Jakkoli nesmyslné či absurdní výroky, zde o podobnosti lidského a dobytčího žaludku, pokud jsou pronášeny zástupcem komunistické moci (Komisařem), jsou automaticky správné a revoluční. Zatímco relevantní námitka vězňů, že hladoví, neboť nemají z požívání trávy dostatek energie, bude v prostředí, v němž je jazyk znásilňován totalitní mocí označena za kontrarevoluční a nesprávnou, neboť je založena na normálním úsudku, který v prostředí převýchovného tábora (totalitní společnosti) nemá žádnou váhu.

Vězni mají změnit nesprávné myšlení a světonázor tím, že se budou „učit od dělníků, rolníků a vojáků.“ Co se skrývá za tímto vznešeně znějícím požadavkem, bude prozkoumáno na základě následovné ukázky:

这些来改造世界观，改变立场的知识分子，不向他学习又向谁学习呢？经过无数次大大小小的学习会，读书班和批判斗争，所有到来改造的知识分子早都失去了独立思考的能力，失去了自信心。这位工农兵代表人物以他钢铁般粗犷的，不可质疑的逻辑很快就征服了精神极为猥琐和脆弱的知识分子。（Zhang, 1994 str. 32）

Pokud tito intelektuálové, jež měli změnit svůj světonázor a reformovat své postoje, se neměli učit od Komisaře, tak od kohopak? Všichni ti intelektuálové, jež se nesčetněkrát zúčastnili všemožných politických schůzí, studijních schůzí a schůzí kritiky a boje, dávno ztratili schopnost samostatně uvažovat a pozbyli sebedůvěry. Tento typický představitel třídy dělníků, rolníků a vojáků, hrubý a

neomalený, svou neúprosnou logikou rychle zvítězil nad zuboženými a slabými intelektuály.

Ke změně světového názoru měla komunistická strana Číny v 50. a 60. letech spoustu neblaze proslulých metod. Nejrozšířenější z nich a ještě nejmírnější byla metoda ideologického přesvědčování a indoktrinace v rámci k tomu určených schůzí a shromáždění. Vůbec nejčastějšími byly politické schůze a „studijní skupiny“ (xuexi ban 学习班), jež se pravidelně se konaly na pracovištích a školách. Účast byla dobrovolně-povinná. Teoreticky mělo být náplní těchto studijních skupin, především studium různých příruček a věstníků produkovaných komunistickou propagandou a aktivně se účastnit debat, které byly nedílnou součástí studia. Diskuse však sloužily především k tomu, aby se prověřila oddanost jednotlivců komunistickým ideálům. Pokud někdo svými činy nebo slovy vzbudil pochyby, byla proti němu zahájena ostrá kritika a hanobení formou výše zmíněné „schůze kritiky a boje“. Účelem studijních a politických schůzí bylo nejen nepřetržitě sledovat a kontrolovat myšlení lidí, ale vytipovat a poté zastrašit nepřizpůsobivé jedince. (Mu, 1963 str. 155) Takto to probíhalo na svobodě a pokračovalo i po internaci v pracovním táboře.

Jak vyplývá z předchozích ukázek nesprávné myšlení a názory, byly vážným prohřeškem. Co měl tedy hříšník udělat pro svou nápravu? Čím se projevuje správná třídní ideologie, ta proletářská a revoluční, vyjevuje následný Komisařův proslav:

“人是万物之灵，你们知识分子更是万物之灵！所以你们知识分子更应该听话。”这句话常常是他对我们训话的开场白。有一次，因为一个犯人不认罪服法，不服改造，他又向我们专门谈了知识分子应该听话的问题。

“不听话的人就不是知识分子，不配当知识分子！”他气愤地说，“你们看见那拖拉机没有？拖拉机是个铁疙瘩。铁疙瘩也听话哩！今天早上出工，俩拖拉机爬在田头不动窝，一股子工人那里修理，它也不走，拉着倒退。“我叫他们闪开。我上去朝他踢给两脚，工人一发动，它就帮起来了。人嘛，不能像铁疙瘩，叫别人踢着走：要听话，自己走；不能像懒骡一样，打着不走，拉着倒退。” (Zhang, 1994 页 27)

„Lidé jsou duší veškerenstva a vy intelektuálové tím spíš jste duší veškerenstva! Proto vy intelektuálové musíte ještě více poslouchat.“ Touto poznámkou k nám často [Komisař] začínal poučování. Protože jednou nějaký vězeň nepřiznal svou vinu, nepodřídil se zákonu a odmítal se převychovat, znovu nám speciálně vyložil, že intelektuálové musejí poslouchat.

„Ti, kteří neposlouchají, nejsou intelektuálové, nezaslouží si být intelektuály!“ [Komisař] rozzuřeně křičel, „Vidíte támleten traktor? Traktor je hromada železa a hromada železa je také poslušná! Dnes ráno na začátku směny se došplhal na konec pole a odmítal se pohnout. Celá parta dělníků ho tam spravovala a on se stejně nepohnul....“Nařídil sem jim, aby ustoupili. Šel jsem tam a dvakrát do něj kopnul. Když dělníci nastartovali, hned naskočil. No, člověk není traktor, nelze do něj kopat, aby dělal. Musí poslouchat a dělat sám. Není jako linej mul, který když ho mlátíš, tak se zastaví. A když ho táhneš, tak jde schválně zpátky.“

Podmínkou úspěšné ideologické převýchovy bylo zřeknout se buržoazního původu, přiznat se k (domnělým) proviněním a poslušně přijmout trest. Pak teprve měla začít ideologická převýchova. Zhang Xianliang na Komisařově mluvě (která je esencí jazyka totalitního režimu) vyjevuje skutečný význam požadavku nápravy myšlení a jeho paradoxy. Komisař nazývá sice intelektuály „duší veškerenstva,“ (wanwu zhiling 万物之灵), to znamená myslícími a inteligentními tvory, přitom však po nich požaduje slepou poslušnost po vzoru tažného dobytka či hromady železa. Při ideologické převýchově tedy nejde o to, vysvětlit vězni výhody a pokrokovost nového režimu proto, aby sám prozřel a uvědomil si svou chybu. Naopak, převychovávaný se má vzdát samostatného myšlení a omezit svou aktivitu na poslušné plnění rozkazů.

Co dále vyjevuje jazyk totalitního režimu, když po člověku žádá, aby se přerodil v nového člověka?

据他说, 刚来的人, 包括他自己在内, 两条腿都要长“痒疯疙瘩”。他介绍道, 饱含盐矿的生荒地灌上水以后, 腿抱在这样的水里不可避免地要长这种疙瘩。“你们不是讲科学吗? 这就是科学的道理啊! 长疙瘩也是对人的改造, 不长疙瘩就改造不好!” 在犯人出了水稻田, 在渠坝下面痒得乱蹦的时候, 他却站在大渠坝上大笑: “对啦! 对啦! 这样你们就快改造好啦!”

他说的“啦”带有“呢”的音，无法用确切的汉字符号来表达。但可以听出来这个方言音含有一种父亲看到孩子开始学步时的惊喜。所以我们虽然痒得死去活来，但似乎也有点欣慰。最高领导早就向我们知识分子号召：必须脱胎换骨，重新做人。
“既然早脱胎换骨，当然要脱掉一层皮了。(Zhang, 1994 页 30)

Podle něj [Komisaře] se všem nově příchozím, jeho nevyjímaje, musí udělat na obou nohách „šileně svědicí puchýře.“ Obeznamil nás s faktem, že voda, která zavlažuje panenskou půdu, je přesycená solemi a na nohách ponořených do takovéto vody, nevyhnutelně naskočí puchýře. „Vy [intelektuálové] si snad nepotrpíte na vědu? Tak tomuhle se říká vědecký argument! Boláky na nohou slouží k převýchově. Bez boláků se nepřevychováte!“ Když vězni vylézali z rýžového pole ven a samým svěděním poskakovali po břehu kanálu, Komisař jen stál na okraji a hlasitě se chechtal: „Správně! Správně! Takhle se převychováte rychleji!“

Slovo „správně“ vyslovoval spíš jako „spránó“, těžko se to zachycuje písmem, neboť takové slovo (ve spisovném jazyce) neexistuje. Z jeho nářečních výrazů však zaznívalo radostné ohromení, jako když otec pozoruje první krůčky svého dítěte. Proto, ačkoli jsme se samým svěděním zmítali mezi životem a smrtí, cítili jsme i tak trochu radost. Nejvyšší vůdce nás intelektuály již dávno vyzval, abychom se znovu zrodili a začali znovu od začátku. Takže, když se teď máme co nejdříve přerodit, samozřejmě musíme odhodit vrstvu kůže.

Při ideologické převýchově má dojít k tak radikální proměně osobnosti, že je třeba ji vyjádřit původně taoistickým výrazem pro „znovuzrození/nesmrtelnost“ (tuo tai huan gu 脱胎换骨).⁴⁶ Jinými slovy, aby se vězeň převychoval, musí se doslova přerodit v nového člověka. Podle Petra Fidelia, totalitní jazyk nespočívá ve vytváření nových pojmů, nýbrž užívá pojmů tradičních a naplňuje je novým, diametrálně odlišným obsahem. (Fidelius str. 87). Takto činní i Nejvyšší vůdce, když si vypůjčuje tradiční taoistický výraz pro znovuzrození a aplikuje jej na neposlušné intelektuály, poslané na ideologickou převýchovu. Teoreticky má tvrdá práce vést k ideologické převýchově, v praxi však intelektuálové končí s končetinami zbavenými kůže. Zhang Xianliang ve výše citované pasáži, ironicky

---

46 taoisté věřili, že pomocí různých praktik lze dojít nesmrtelnosti

mísí význam rčení ve smyslu „přerodit se,“ jakožto požadavek Nejvyššího vůdce a jeho doslovný význam (zbavit se masa a kostí), když říká: „Nejvyšší vůdce nás intelektuály již dávno vyzval, abychom se znovu zrodili a začali znovu od začátku. Takže, když se teď máme co nejdříve přerodit, samozřejmě musíme odhodit vrstvu kůže.“ Jenže jak je vidět, toto vznešeně znějící heslo je totalitní mocí pouze zneužíváno k manipulaci a ospravedlnění týrání vězňů.

Pro jazyk čínské komunistické propagandy a moci je charakteristická Komisařova poznámka o „vědeckém argumentu.“ Podle Fidelia je třeba nepřehlížet průvodní adjektiva a nově vzniklé kolokace, neboť i když znějí nesmyslně, mají svou výpovědní hodnotu. (Fidelius str. 88) V jazyce totalitní moci je formulace „vědecký argument“ velice žádoucí, nikoli však ve smyslu vědecký jako prokazatelný vědeckým pokusem či svou pravdivostí, ale politickou užitečností. „Vědecký argument“ je v rétorice komunistické moci takové tvrzení, které má patřičný účinek na myšlení, názory a činy veřejnosti. Za „vědecký argument“ je považováno každé tvrzení, jež režim může využít jako mocný nástroj ideologické manipulace. Většinou je to tvrzení, které není jednoznačné, nýbrž jehož význam může být různě interpretován. (Schoenhals, 1992 str. 18)

Podobnou analýzu adjektiv lze provést i na základě následovné ukázky:

“伯达同志说，马克思列宁主义向来告诉我们，无产阶级专政并不是阶级斗争的结束，而是阶级斗争在另一种形式下的继续。只要资本主义制度在世界上还没有完全灭亡，只要资产阶级思想影响还存在，那么就还会有阶级斗争，资产阶级不但要采取各种办法反抗社会主义革命，而且要采取各种办法破坏社会主义建设。” (Zhang, 1994 str. 54)

„Soudruh Boda řekl: marxismus-leninismus nás stále učí, že diktatura proletariátu rozhodně neznamená konec třídního boje, ale pokračování třídního boje jinou formou. Pokud nebyl kapitalistický systém na celém světě úplně odstraněn, pokud má kapitalistická ideologie stále nějaký vliv, tak bude třídní boj pokračovat. Kapitalistická třída nejen že využije třídního boje jako prostředek boje proti socialistické revoluci, ale navíc využije všech možných metod, jak zničit socialistickou výstavbu.“

Ač v čínském jazyce existuje široká škála stylistických prostředků, oficiální mluva totalitní moci (jako různé projevy vysokých stranických činitelů) se vyznačuje „formalizovaným jazykem,“ jež vytrvale používá schválené, politicky správné výrazy. Tyto výrazy se často skládají z kvalifikačních adjektiv, či z adjektiv, která se v kvalifikační mění tím, že jsou užívána v přeneseném významu. Takovýto jazyk se pak stává ve vypjaté míře hodnotící, buď kladně, nebo záporně. Hodnotící postoj umožňuje černobílé vidění světa, jenž je jedním z hlavních principů působení jazyka totalitní moci. Toto černobílé vidění světa je umožněno využíváním opozit. (Koukolík, 2002 str. 116) V naší ukázce jsou takovými hodnotícími adjektivy, slova „socialistický“ (shehui zhuyi 社会主义) a „kapitalistický“ (zichan jieji 资产阶级). Pokud má slovo přívlastek „socialistický“ znamená stejně to, co správný a dobrý. Přívlastek kapitalistický je jeho opozitem a rovná se významu špatný. Myšlení a pocity osoby, jež jsou takovému jazyku opakovaně vystavovány, jsou rovněž výrazně omezeny a zredukovány. (Lu, 2004 str. 49)

Dalším zvláštním a zcela specifickým znakem čínské totalitní moci a jejího jazyka, je stavění se do role rodičů ve vztahu k intelektuálům procházejícím ideologickou převýchovou. Intelektuálové byli sice novým režimem označeni za nepřátele, ale zároveň jakoby stále zůstávali i jeho dětmi, jejichž chování a způsoby se dají ještě napravit. Zhang Xianliang na tento vztah poukazuje v předchozí ukázce, kde Komisař vězně krutě trápí tím, že je nutí do práce ve zdraví škodící voďe rýžového pole. Přitom projevuje otcovský zájem o jejich utrpení, které interpretuje jako znak pokroku v ideologické převýchově. Takže navzdory krutosti, s jakou je s perzekuovanými intelektuály nakládáno, je v pasáži přítomen i prvek jakési dojemné starostlivosti poněkud vrtošivého, autoritativního rodiče, který svým dětem přes veškerou přísnost, stále dává pocit, že jsou členy jedné rodiny. (Zhang, 1997 str. 85) Yenna Wu upozorňuje na podobný metaforický vztah mezi intelektuály a stranou v jiném Zhang Xianliangově díle, povídce „Tělo a duše“, kde Zhang Xianliang píše, že „syn (tj. intelektuál vychovaný stranou) nezavrhně svou matku kvůli tomu, že je zlá.“ Naráží tím na dobové, hojně používané heslo, které později bagatelizovalo pronásledování nevinných intelektuálů během komunistických čistek a kampaní na konci 50. a počátkem 60. let – „matka nespravedlivě plácla

dítě“ (muqin cuo dále haizi 母亲错打了孩子). (Wu, 2006 str. 31) V tomto eufemistickém avšak pregnantním vyjádření nadřazeného vztahu komunistické strany Číny k pronásledovaným intelektuálům, je notná dávka absurdity a zlehčení závažnosti situace. Intelektuálům se v dobách pronásledování dostalo mnohem krutějšího zacházení, než matčina plácnutí.

Komunistická moc používá jazyka manipulujícího s realitou. V předchozí ukázce, tento jazyk zlehčoval závažné a sotva omluvitelné pochybení. V následující ukázce se budeme zabývat podobnou manipulací jazykem: kdy využívá nepřesných a zavádějících zdánlivě sympatických slovních spojení, která neodpovídají realitě.

确切地说，我们现在是在“劳动教养”。“劳动教养”在那时据说是“敌我矛盾按人民内部矛盾处理”的一种政处罚形式。也就是说，政府没有把我们这些本来是敌人的人当敌人对待，而是非常宽大的把我们集中在农场里，让我们学会农业劳动技能，好重新做人。(Zhang, 1994 str. 99)

Abych to upřesnil, nyní jsme procházeli „vzděláváním prací.“ „Vzdělávání prací“ bylo tenkrát považováno za administrativní formu trestu, který řešil „rozpory mezi námi a nepřáteli“ jako „vnitřní rozpory mezi lidem.“ To znamenalo, že vláda s námi nezacházela jako s nepřáteli i přes to, že jsme původně za nepřátele označeni byli. Naopak nás velkodušně umístila do pracovních táborů⁴⁷, abychom se naučili rolnickým pracím a dovednostem, a mohli znovu být lidmi.

Politici vězni neprocházeli obyčejnou „převýchovou prací“ (laodong gaizao 劳动改造), nýbrž „vzděláváním prací“ (laodong jiaoyang 劳动教养)⁴⁸. Na první pohled budí slovní spojení „vzdělávání prací“ dojem, že političtí vězni (intelektuálové) budou

---

47 V čínském originále hovoří Zhang Xianliang o zemědělské farmě, neboť pracovním táborům zabývajícím se zemědělskou produkcí, se tak obvykle říkalo.

48 Rozsáhlý systém koncentračních/pracovních táborů, oficiálně nazývaný „systém převýchovy prací“ (laodong gaizao zhidu 劳动改造制度), byl zřízen krátce po založení Čínské lidové republiky. Měl dvě rozhodující složky: „převýchovu prací“ (劳动改造 laodong gaizao), zkráceně „laogai“, která vznikla v roce 1954 a „vzdělávání prací“ (劳动教养 laodong jiaoyang), zkráceně „laojiao“, která vznikla v roce 1957. (Williams, 2006 str. 2)

vyškoleni k oslavovaným rolnickým pracím, ale skutečný rozdíl spočíval jinde. Zhang Xianliang upozorňuje, že „vzdělávání prací“ byla „administrativní forma trestu.“ To však nebyla pro potrestaného žádná výhoda. Naopak to znamenalo, že provinilec může být poslán do tábora na převýchovu tvrdou prací pouze na základě administrativního rozhodnutí, bez soudního či právního procesu a možnosti se obhájit či odvolat. Většinou byla doba trestu tři roky, ale tento termín mohl být i několikrát prodloužen. (Williams, 2006 str. 10)

Další často užívané fráze čínské komunistické moci, přítomné ve výše uvedené citaci, jejichž podstatu Zhang Xianliang ve svém románu odhaluje, jsou „rozpory mezi námi a nepřáteli“ (dǐ wǒ mǎodùn 敌我矛盾) a „vnitřní rozpory mezi lidem,“ (rénmín nèibù mǎodùn 人民内部矛盾). Odkazují na komunistické dělení společnosti na „lid“ a „nepřátele lidu.“ Společným znakem takovéto kategorizace společnosti je mlhavost a absence přesnější definice jednotlivých složek. Kdo spadá do kategorie „lid“ a kdo do „nepřátel lidu?“ Z Mao Zedongova projevu „O správném řešení rozporů uvnitř lidu“⁴⁹ vyplývá, že do kategorie „lid“ spadají všechny třídy, které „schvalují a podporují socialistickou výstavbu,“ zatímco „nepřátelé lidu se stavějí na odpor socialistické revoluci a podkopávají socialistickou výstavbu.“ (Mao, 1968 str. 22) Důležitější než tato mlhavá definice je, kdo rozhoduje o příslušnosti či nepříslušnosti k lidu? Tímto rozhodčím je samozřejmě vládnoucí komunistická strana, která při odhalení politických odpůrců (jak tomu bylo v případě stranu kritizujících intelektuálů během kampaně „Sta květů“) operativně označí neposlušné občany za „nepřátele lidu.“ Jaký je rozdíl mezi kategoriemi „vnitřními rozpory mezi lidem“ a „mezi námi a nepřítel“? V prvním případě jde o „rozlišení mezi tím, co je správné a co je chybné“, v druhém o „vytyčení dělicí čáry mezi námi a nepřítel.“ (Mao, 1968 str. 24) Pokud jde o metody řešení rozporů mezi lidmi, děje se tak jedině „demokratickými metodami,“ které jsou nicméně definované jako „diskuse, kritika, přesvědčování a výchova.“ Skutečnou povahu těchto „demokratických metod“ Zhang Xianliang odhaluje prostřednictvím svého románu. Rozpory mezi námi a nepřáteli se řeší „administrativními příkazy“ (tj. odesláním do pracovní-převýchovného tábora). V podstatě mezi metodami řešení „rozporů mezi

lidmi“ a řešením „rozporů mezi námi a nepříteli“ není velký rozdíl, spíš je jen otázkou, jak rychle se nepohodlní občané do pracovního tábora dostanou.

Pokud je člověk jednou označen za nepřítele lidu a stane se vězněm pracovního tábora, není lehké se takové nálepky zbavit.

奖惩大会上，逮捕的十个人多数就是这中刑事犯。被逮捕的人和“毕业“都站在谷场前面主席台的前方，受惩罚的人站在左边，被惩罚的人站在右边，以示将微分明。但看那些刑事犯的神气和“毕业“的幸运儿好像没有多少差别。(Zhang, 1994 str. 107)

Na shromáždění odměn a trestů většina z deseti zatčených, byli kriminální vězni. Všichni zatčení i ti, kteří měli „absolvovat“ stáli na mlatu před pódiem. Ti, kteří měli získat odměnu, stáli vlevo a ti, kteří měli být potrestáni, stáli napravo. Aby byl jasně vidět rozdíl. Nezdálo se ale, že by ve výrazu na tvářích kriminálních vězňů a absolvujících šťastlivců byl velký rozdíl.

Jak mohou být vězni procházející „vzděláváním prací“ (tj. převýchovou v pracovním táboře) ještě zatčení a co se stane, když někdo „absolvuje?“ Znamená to, že získá diplom o převýchově a je volný? Ve skutečnosti v těchto dvou protichůdně znějících výsledcích převýchovy nebyl velký rozdíl. Vězeň, který byl zatčen, byl totiž přesunut do „normálního“ pracovního tábora. I tak si ale polepšil, neboť oproti převýchovnému táboru označovaného jako „vzdělávání prací,“ měl soudem pevně stanovenou dobu trestu a jen osmihodinovou pracovní dobu (nikoli od úsvitu do půlnoci). „Absolvent“ převýchovného tábora „vzdělávání prací“ na tom nebyl o mnoho lépe, než jako trestanec. Po „absolvování“ se stejně nesměl vrátit domů. Jediné, co mu zbývalo, bylo zůstat v pracovním táboře nebo jeho blízkém okolí jako zaměstnanec. Podle Philipa F. Williamse má čínská společnost krajně negativní pohled na bývalé vězně a pohrdavě je označuje nálepkami jako „trestanec, který si odpykal svůj trest“ (xingman fanren 刑满犯人) nebo „propuštěný vězeň převýchovy prací“ (laogai shifang fan 劳改释放犯). Bývalí vězni jsou považováni i po opuštění pracovního tábora za spodinu společnosti a za méně než lidi. (Williams, 2006 str. 149) Zhang Xianliang ve svém románu tímto poukazuje na praxi totalitního režimu na naprosto

svévolnou manipulaci s významy slov. Slova ztrácejí své původní významy, respektive je jimi pouze, jak je tomu ve výše uvedeném příkladu, deklarován stav, který ve skutečnosti nenastává. Absolvování neznamená ukončení či završení, nýbrž celoživotní pokračování martýria bez naděje na to, že by bylo nějak časově omezeno.

Názvy určitých kampaní a politických rituálů, jako například „schůze kritiky a boje“, v sobě obsahovaly agresivní jazyk, pracující s emocemi jako nenávist a nadšení. Účelem takového jazyka bylo agitovat dav a vzbudit atmosféru nenávisti k pranýřované oběti.

Jazyk určitých sloganů, jako například „učit se od dělníků, rolníků a vojáků“ je úmyslně vágní, aby se tak dali aplikovat představiteli komunistické moci podle momentální potřeby. V naší ukázce toto heslo využívá Komisař k tomu, aby podpořil svou autoritu správnou třídní příslušností a dodal váhu své (nesmyslné) analogii o dobytku a lidu).

Pojmenovávání určitých komunistických praktik, jako byly „studijní skupiny“, jsou ve skutečnosti eufemismy zakrývající skutečný účel a náplň takovýchto shromáždění obyvatel. Pokud by název skutečně vyjadřoval pravý účel, těchto schůzí, měly by se nazývat shromáždění sledování a zastrašování občanů.

Podobně je tomu u často opakovaných dobových frází, jako například ideologického hesla „změnit svůj světový názor“, které vyzývá intelektuály, aby přizpůsobili své myšlení nové době. Zní sice vzletně, ale jak Zhang Xianliang na Komisařově mluvě a příměrech o poslušnosti po vzoru tažného dobytka ukazuje, vzletná hesla komunistické moci slouží nízkým cílům jejich uživatelů. Manipuluje s myšlením člověka a chce z něj vytvořit poslušný nástroj komunistické moci.

Totalitní jazyk si rovněž často vypůjčuje již zavedená tradiční rčení (Fidelius str. 87), v naší ukázce původně taoistický výraz „znovu se zrodit“ a naplňuje ho novým diametrálně odlišným obsahem. V našem případě novým významem rčení je, že člověk se může přerodit v nového, komunistického člověka pouze tvrdou prací. Totalitní jazyk takto vytváří nedůvěru k jazyku, neboť přestává být spolehnutí na tradiční význam slov.

Totalitní jazyk si může vypůjčovat již hotová rčení, ale také vytváří nové kolokace. Proto je důležité věnovat pozornost i průvodním adjektivům, jako je například

přívlastek vědecký u slova argument. Zatímco normálně přídavné jméno 'vědecký' znamená 'týkající se vědeckých poznatků/ vědecky ověřitelný,' v jazyku komunistické moci (jak vyplývá z naší ukázky) znamená 'politicky užitečný.' Jak upozorňuje Petr Fidelius, přidání průvodního adjektiva, není jen rétorická ozdoba, ale naprosto se mění význam celého sousloví. Tento sémantický posun tradičních významů se „ohlašuje signálem v podobě víceméně ustálených epithet.“ (Fidelius str. 88) V jazyce čínské komunistické moci jsou to ještě například epitheta jako třídní boj, demokratické metody, vzdělávání prací a mnoho dalších. Takovéto nakládání s jazykem ochromuje lidskou mysl tím, že ji bere důvěru ke slovům a přesvědčuje ji, že slova nemají nic společného s realitou. (Fidelius str. 182)

Další způsob, jak jazyk totalitní moci dokáže manipulovat s realitou, je bagatelizace závažných situací a problémů. Například, když pronásledování a týrání vybrané skupiny obyvatel (čínských intelektuálů), je posléze omlouváno a zlehčováno metaforickým srovnáním situace intelektuálů a zlobivého dítěte pomocí frází typu „matka nespravedlivě plácla dítě.“

Na oblíbenou praxi komunistické moci, dělit lid na přátele a nepřátele režimu, a dokonce další členění kategorie nepřátel režimu, v našem výkladu upozorňují výrazy jako „rozpory mezi námi“ a „rozpory mezi nepřáteli.“ Takovéto dělení probíhá podle pravidel, které určuje samozřejmě komunistická strana. Jazyk těchto kategorií manipuluje a zastírá komplikovanou politickou realitu a vybízí ke zjednodušujícímu černobílému vidění světa. Jak je vidět v naší ukázce, tato označení nejsou jen nálepkami, ale spíše autoritativními výroky, na jejichž základě jsou lidé trestáni a natrvalo vyčleňováni z normální společnosti.

KAPITOLA VI. DEHUMANIZACE ČLOVĚKA

Zvířata se v symbolickém významu v čínské literatuře a kultuře objevují od nepaměti. Stačí si jen vzpomenout na čínský astrologický kalendář a jeho dvanáct zvířat symbolizující různé lidské povahy, či nejstarší čínskou antologii poezie *Knihu písní* (Shijing 诗经). *Knihu písní* hojně využívá paralelismu, který na základě určité podobnosti spojuje přírodní obrazy a svět lidí. Například v básni „Kuan-kuan“ (Guanju 关雎) jsou slípka a kohoutek orlovce říčního (mandarínské kachny), známé svou monogamií, symbolem ideálního manželství. Krysa užírající rolníkovo zrna v básni „Kryso“ (Mao shi 毛诗)⁵⁰ je metaforou pro tyranského úředníka dožadujícího se příliš velké části úrody. Zvířecí symbolika hraje významnou roli i v moderní čínské literatuře, například velbloud v Lao Sheho (老舍, 1899-1966) románu „*Rikša*“ (Luotuo xiangzi 骆驼祥子), který poukazuje na dilema a degeneraci člověka v moderním světě. Či polidštění psi v Shen Congowenových (沈从文, 1902–88) povídkách „Tři, tři“ (San San 三三) a „Město u hranic“ (Bian cheng 边城), jež svou nevinností tvoří satirický protiklad ke zkažené lidské společnosti. (Zhou, 1994 str. 69)

Podle Zhou Zuyana v Číně, kde je odjakživa literatura neodmyslitelně spjata s politikou a vládou, bylo symbolické využití zvířat ve vysoké literatuře, často projevem skrytého politického nesouhlasu. (Zhou, 1994 str. 70) Jen v období Kulturní revoluce, kdy byla politická opozice důsledně umlčena a všechny projevy nesouhlasu tvrdě potlačovány, metaforika využívající živočišnou říši, byla v literárních dílech své doby přítomná sporadicky. Pokud se objevila, tak symbolická zvířata byla spíše spojována s mučedníky a hrdiny bojující za revoluční věc. Namísto toho, aby signalizovala politický nesouhlas, vyslovovala spíše politickou konformitu. Za to v literatuře v období uvolnění po Kulturní revoluci, se

---

⁵⁰ Báseň „Kryso“ začíná verši „Kryso, ech ty kryso, nežer mi mé prosol!“ (Vochala, 1987 str. 29)

zvířecí metafory vyskytují v hojnosti. Pomocí zvířecích metafor spisovatelé nejen vypodobňují, ale hlavně odsuzují krutost a nelidskost totalitní vlády. (Zhou, 1994 stránky 69-72)

Podobné užití lze nalézt i v pracích Zhang Xianlianga. Zvířata představující určité lidské vlastnosti se objevují již v jeho dílech z počátku osmdesátých let. Tak například v povídce „Příběh starce a jeho psa“ (1979) je obraz štvání nevinného psa narážkou na pronásledování nevinných lidí během různých politických kampaní. (Zhou, 1994 str. 73). V „Potomcích řeky“ z roku 1982 se opakovaně objevuje básnický obraz hospodářského zvířete, mula, který je zosobněním protagonisty příběhu Wei Tianguie, „jež usiluje o opravdovost a celistvost s oslí neústupností a umíněností vůči ortodoxní ideologii“ (Zhou, 1994 str. 73) Zatímco zvířecí symbolika děl z počátku osmdesátých let (která nejsou situována do prostředí pracovních táborů) značí spíše heroické lidské vlastnosti, pozdější metafory zvířat naopak poukazují na člověka poníženého, až lidskosti zcela zbaveného. V *Mimóze* (1983), která bývá řazena k dílům tzv. „Literatury vysokých zdí,“ se vyhublý a vyčerpaný hlavní hrdina příběhu Zhang Yonglin, právě propuštěný z pracovního tábora, opakovaně vyskytuje v přítomnosti koňů. Zubožení koně, s kterými je nadto nadále velmi krutě zacházeno, tvoří symbolickou paralelu k týraným lidským bytostem v pracovních táborech. (Zhou, 1994 str. tamtéž) Zvířecí metafory se v hojném množství objevují i v často diskutovaném románu *Polovina muže je žena* z roku 1985. Znovu a znovu se vynořují obrazy nevinných, poslušných ocejchovaných ovcí jako symboly nespravedlivého utrpení. Političtí vězni jsou rovněž „ocejchováni“ – poznamenáni prožitým utrpením, které je navíc symbolicky odděluje od ostatních lidí. (Wu, 1992 str. 11)

Podle Zhou Zuyana, jenž se v eseji „Symbolika zvířat a politický nesouhlas“ zabývá Zhang Xianliangovými příběhy zasazenými do prostředí pracovně-převýchovných táborů, je zvířecí symbolika zrcadlem stavu lidství ve světě plném beznaděje. (Zhou, 1994 str. 73) Rozmanité metaforické struktury tvoří i ve zde zkoumaném románu *Moudrost získaná utrpením* obraz podobný. Dobytek, kachny, psi, ropuchy a mravenci jsou záměrně, buď domácí užitková zvířata

zotročená člověkem, nebo živočichové „nižší formy,“ kteří metaforicky reprezentují podrobený a odlidštěný stav bytí vězně pracovně-převýchovného tábora.

V počátečních kapitolách *Moudrosti získané utrpením*, kdy vězni teprve nastoupili na převýchovu do pracovního tábora, (a kdy proces dehumanizace a degradace vězňů tedy začíná) jsou vězňové přirovnáváni k živočichům vyšším, jako jsou zemědělská zvířata. Pro komunistickou společnost mají i stejnou užitečnost. Postupná ztráta lidskosti se na vězních (potažmo čínského národa pod bičem komunistického totalitního režimu) projevuje i z vnějšku, například na jejich stravě. Důsledkem hladomoru (zaviněným stranou) a následným sníženým přidělem potravin, trpěli vězni trýznivým hladem. Ze zoufalství konzumovali různé druhy travin, jako zvířata na pastvě. Situace vězňů je však horší než u pasoucího se dobytka, který se může nasytit, jak je libo. Vězni (a ostatní obyvatelé Číny) mohli v té době jíst pouze to, co jim vůdci centrálně přidělili. Svévolná konzumace z komunálního majetku (jenž v pracovním táboře zahrnoval i plevel na poli) byla pokládána za rozkrádání socialistického majetku a tudíž tvrdě potírána:

而在这里，则要看这个犯人嘴的四周有没有绿色。。。。队长就常常看犯人的嘴来检查这个犯人是不是偷吃了“青”。。。。他会掰开有嫌疑的犯人的嘴唇，像验看牲口年岁似的看他的呀。(Zhang, 1994 str. 22)

Ale tady (v pracovním táboře), se stačilo podívat, zdali jsou ústa vězně zelená...Vedoucí brigády se často díval do úst vězňů, aby zkontroloval, zda se vězeň potají neživí „zelením.“...Podezřelému vězni otevřel násilím rty a prohlížel mu zuby stejně, jako když se určuje věk dobytka.

V této pasáži je metafora dehumanizace člověka, tj. přirovnání vězňů k hospodářským zvířatům umocněna dvěma aspekty. Člověk, jak známo, si na rozdíl od zvířat svou potravu často vaří a jinak kulinářsky upravuje. Pro čínský národ navíc bylo jídlo a jeho příprava vždy v centru pozornosti. Vězni jsou však nejen nuceni z hladu jíst různé druhy travin jako dobytek na pastvě, ale ještě jim navíc dozorcí

kontrolují ústa krajně ponižujícím způsobem. Rozumný člověk navíc ví, že lidé nejsou jen býložravci a potřebují pestřejší stravu než jen trávu, jinak onemocní.

不久，犯人们干起活儿来没劲了，躺在工地上的也有，干脆“耍死狗”不出工的也有。这时出现了反动言论，说是人没力气是因为吃多了野菜的缘故。但他坚决驳斥了这种谬论：“谁说草没有营养，吃野菜部长力气？牲口就是吃草的，干起活儿来不比谁的劲大？！”（Zhang, 1994 页 32）

Za nedlouho neměli vězni dostatek energie k práci. Někteří jen na pracovišti polehávali, někteří prostě do práce ani nešli a dělali „mrtvé psy.“ V té době se také začala šířit kontrarevoluční teorie, že prý lidé nemají energii, protože jí moc trávy. On (komisař) tuto absurdní teorii rozhodně popřel: „Kdo říká, že tráva nemá žádnou výživnou hodnotu, že se z trávy nedá získat žádná energie? Dobytek žere trávu, a když se pustí do práce, cožpak svojí silou nepředčí všechny ostatní?!

Vězni byli každý den nuceni tvrdě pracovat jako tažná zvířata, ale těch si rolníci alespoň vážili. To stejné se ovšem nedá říci o komunistické vládě a jejím vztahu k politickým vězňům. Na rozdíl od vězňů si tažná zvířata mohla alespoň odpočinout a do sytosti se napást. Na vězně měla nesmyslná, neproduktivní manuální práce a hlad otupující účinek a významně snižovala člověku vlastní schopnost logicky uvažovat. Vězni byli v takovémto stavu přijmout i Komisařovu analogii bez otázek.

Vězni se stravovali hůř než dobytek, ale ani jejich ubytování zdaleka neodpovídalo potřebám člověka, jak můžeme vidět z deníkového zápisku z 13. července: „Demontoval kangy v přístřešku pro kachny.“ (Zai yazi peng chai kang 在鸭子棚拆炕) (Zhang, 1994 str. 37) Proč jsou v přístřešku pro kachny kangy? Kachny přece na kanzích nenocují.

鸭子棚的多数建筑当然是鸭子棚。那比我们住的“干打垒”还间陋，只有三面墙，另一面用芦苇扎成的草把拦着，遮得住雨却挡不了风，里面虽然充满了鸭粪臭，空气倒很新鲜。唯一不足的是棚子只有一米半高，人除了睡觉，干什么都必须

须弯着腰。但是，正因为原来住过鸭子，人不能直接睡在潮湿而不满鸭粪的地上，才给犯人们砌了炕。(Zhang, 1994 页 39)

Většina budov tvořící přístřešky pro kachny byly pochopitelně přístřešky pro kachny. Byly ještě primitivnější než naše chatrče z nepálených cihel. Měly jen tři stěny, místo té čtvrté byly trávou svázané rákosy, které sice chránily před deštěm, ale nikoli před větrem. Přestože to uvnitř čpělo kachním trusem, vzduch byl celkem čerstvý. Jedinou nevýhodou bylo, že přístřešky byly jen metr a půl vysoké, takže kromě spaní, musel člověk všechno dělat s ohnutým hřbetem. Ale protože tam původně žily kachny a tudíž nedalo spát přímo na provlhlé zemi poseté kachním trusem, postavili vězňům kangy.

Namísto kachen tu ve zcela nedostačujících životních podmínkách: v primitivních, stísněných a zapáchajících bývalých přístřešcích pro kachny, bydlí vězni. Udržování vězňů ve stavu neustálého strádání, co se týkalo jejich základních životních potřeb, mělo vězňům nejen každodenně připomínat jejich nízké, polozvířecí postavení v nové společnosti, ale rovněž šetřilo vládě finanční prostředky. Rovněž mělo umocnit touhou vězně, aby si vydobyl lepší zacházení pomocí podlézavého chování. (Williams, 2006 str. 109)

Nejenže vláda nechávala trpět vězně v nelidských podmínkách, a při naprosto nedostatečné stravě, vězni byli navíc trestáni způsobem, který dál útočil na zbytky jejich důstojnosti. Po té, co vypravěč, který nikdy v životě nepracoval na poli, při jednocení řepy omylem vytrhal ty největší rostlinky, byl obviněn ze sabotáže a potrestán procedurou, kterou vězni nazývali „fotografováním“⁵¹:

队长的绳子还剩下一截。这截刚好给他那在手里牵着我。
“走！狗日的，跟我走！”我几乎匍匐在地上跟在他的屁股后头。我已经不知道，不关系，不在乎他要把我牵到什么地方去。而他也并没有把我牵到任何其他地方去，只是让我像狗一样跟着他在整个糖葡萄田绕了一周。一边走，一边痛骂我的罪过。(Zhang, 1994 页 75)

---

⁵¹ Jednalo se o proceduru, při které byl provinilý vězeň vystaven v ponižující pozici pro posměch a výstrahu všem ostatním. Vzdáleně to připomínalo pózování před fotografem.

Vedoucímu brigády ještě kus provazu zbyl, přesně tolik, aby z něj udělal vodítko, na kterém mě vláčel. „Pohyb! Prašivej pse, jdi za mnou!“ Skoro jsem se plazil po zemi při snaze následovat jeho zadek. Nevěděl jsem, nestaral se, dokonce mi bylo jedno, kam mě vede. Ale on mě vlastně ani nikam nevedl, jen mě vláčel za sebou jako psa kolem dokola polí s cukrovou řepou. Při chůzi mi hrozně nadával za to, co jsem provedl.

Po tisíce let, jak říká vypravěč, bylo v Číně tradicí, že čínský intelektuál mohl být zabit, ale ne ponížen. Tyto vysoké ideály se vlivem primitivních životních podmínek, hladu a krutému zacházení rychle vytrácely, stejně tak jako schopnost uvažovat, přemýšlet a hodnotit. Kromě toho, být vláčen za sebou na provaze jako pes, zvíře, které v Číně zosobňuje podřízený vztah vůči pánovi, je ponížením dvojitým. Intelektuál ve výše uvedené citaci přijímá trest jako zvíře, bez pocitů hanby či zlosti, což poukazuje na stále hlouběji upadající existenci vězně pracovního tábora.

Kromě hrdosti, další z důležitých charakteristik odlišující člověka od zvířat je jazyk. Jak vyplývá ze zápisku z 15. července „Odpočinek“ (Xiuxi 休息), i ten se vytrácí. V těchto dnech sice vězni nemuseli jít do práce, ale zase nedostávali tři jídla denně, ale jenom dvě. Takže jim nezbývalo nic jiného, než se celý den shánět po něčem k jídlu:

于是，这天最重要的事便是四处找吃的，并且还不能到外面的田野上去找。犯人们倒腾着两条瘦腿鬼影般地在极为有限的范围内晃来晃去像蚂蚁似地交头接耳。你必须学会察颜观色，说不定那个犯人的眼风给你的信号，这个信号正如蚂蚁的亲嘴，告诉你在什么地方有东西吃。(Zhang, 1994 页 49)

Takže o takovém dni bylo nejdůležitější činností shánět všude možné potravu. Navíc se nedalo jít hledat jídlo ven do polí. Vězni se jako stíny duchů pohybovali po tenkých nožkách sem a tam a prošťourávali extrémně omezený prostor skrz na skrz. Jako mravenci sdělující si navzájem informace. Musíš se naučit číst z jejich výrazu. Možná ti tamten vězeň dává očima signál. Tento

signál se podobá mravenčímu polibku, řekne ti, kde je něco k jídlu.

Vězni, kteří v pracovním táboře všemožně shání potravu, aby přežili, jsou přirovnáváni k mravencům. Tak jako nelze rozeznat jednoho mravence od druhého, i pro komunistické vůdce pozbyla osoba své jedinečnosti. Vězni pro své vězňatele také tvoří jen jednolitou, bezejmennou masu. Nejvýmluvnějším znakem odlidštěného postavení člověka v pracovním táboře, je však nepřítomnost slov. Vzájemná komunikace upadla na úroveň hmyzu. Jazyk, nikoli hmyzí signalizace, je přece nástrojem mezilidské komunikace.

Jak vyplývá z analýzy provedené v této kapitole, výrazným motivem Zhang Xianliangova románu *Moudrost získaná utrpením* je dehumanizace člověka. Tato dehumanizace je přímo úměrná stupňovaným represím ze strany komunistické moci. Jakoby vrcholem tohoto procesu popisující úpadek vězňů vlivem dlouhodobého mučení hladem, nesmyslnou fyzickou prací a nepřiměřeně tvrdými tresty, je ztráta logického myšlení, sebeúcty, pocitů i schopnosti komunikovat. Proto Zhang Xianliang v závěrečné části románu symbolicky vyjímá vězně i z přírodního světa a přirozeného řádu věcí:

四周所展现的一切和过去在书本上读到的迥然不同，被诗人，作家，伦理学家，教育家，哲学家，历史学家等等人文科学家们所歌颂的人，竟沦落到如此不堪入目的程度，好像和他们吃的癞蛤蟆没有什么差异。但地球上所有的动物，哪怕是低级动物，他们的生活也完完全全遵循自身的自然规律，没有什么不可理解的地方，只有人，过这样的生活才难以理解。(Zhang, 1994 页 167)

Vše, co se kolem mě odehrávalo, bylo propastně odlišné od toho, co jsem kdy četl v knihách. Humanistický člověk opěvovaný básníky, spisovateli, etiky, učiteli, filozofy, historiky a tak dále, byl nakonec uvržen do stavu bytí nepříliš rozdílného od ropuch, které (intelektuálové) jedli. Avšak život všech zvířat na zemi, byť i na nejnižším stupni vývoje, se zcela řídil svými přirozenými pravidly. Nebylo na tom nic nepochopitelné. Bylo těžké pochopit, proč jen člověk vede takovýto život.

ZÁVĚR

Jak jsme se pokusili ukázat, Zhang Xianliangův román *Moudrost získaná utrpením* není autobiografickým deníkem, který by se omezoval na líčení vlastních zážitků a subjektivních pocitů, tak jako bylo zvykem „literatury jizev“ a zčásti i „literatury vysokých zdí.“ Na základě provedené analýzy se ukazuje, že Zhang Xianliangův román je velice sofistikovanou výpovědí o povaze totalitní moci v Číně v 60. letech, „zlatého věku ideologické převýchovy.“ (Zhang, 1997 str. 83) I když deníková forma působí na první pohled jako něco nahodilého, díky kontrastu kryptických hesel původního deníku a propracovanému komentáři mohl Zhang Xianliang plasticky vystihnout povahu a míru zotročení nejen dobové společnosti, ale především jejího jazyka. Právě kryptičnost původních hesel jakoby dávala tušit šíři a variabilitu možných interpretací, které skýtá jazyk zbavený kontextu a vysvětlení; takový jazyk, jenž ve velké míře využívají právě totalitní jazyky.

Román *Moudrost získaná utrpením* není však jen obžalobou totalitní moci, ale především odhalením mechanismů, jak taková moc na jednotlivce působila. Přitom prostředí pracovního tábora a denní náplň života vězňů v podstatě kopíroval poměry v soudobé společnosti. Pracovní tábor fungoval jako zmenšenina dobové čínské společnosti, kde téměř v laboratorních podmínkách lze pozorovat, jakými způsoby se snažila totalitní moc zbavit člověka veškeré individuality a učinit jej jejím poslušným nástrojem. Zhang Xianliang přitom upozorňuje, že totalitní moc by neměla takový účinek na společnost, pokud by ta nespolupracovala, nepoddávala se jejímu jazyku a nepřebírala ho automaticky za své bez přemýšlení nad jeho implikací.

Jak jsme se pokusili ukázat v příslušných kapitolách naší práce, ústředním tématem Zhang Xianliangova románu je bezesporu jazyk, přesněji řečeno používání, využívání a především zneužívání jazyka ve specifickém prostředí převýchovných táborů, potažmo v celé dobové čínské společnosti. V této souvislosti je důležité zmínit, že podobné nakládání s jazykem či jazyky, je rovněž jedním z důležitých motivů a témat, která jsou neodmyslitelnou součástí moderní literatury v Číně.

Například již zakladatelské dílo moderní čínské literatury, Lu Xunova (鲁迅 1881-1936) povídka "Bláznův deník" (kuangren riji 狂人日记) z roku 1918, je

vlastně rozpravou na téma vztahu mezi jazykem a skutečností. Klasický jazyk, kterým je napsán "úvod" povídky--jenž má podobu vysvětlující poznámky k deníkovým záznamům, jimiž je nesen vlastní příběh "blázna"--Lu Xun kritizuje jako jazyk, který není schopen vypovídat o realitě a podávat pravdivý obraz světa. Naopak hovorový jazyk deníkových záznamů je jazykem, kterým lze podat pravdivou zprávu o světě a společnosti. Platnost deníkové výpovědi je však zpochybněna právě onou úvodní rámcující promluvou v klasickém jazyce, která ji prezentuje jako pouhý výplod pomatené mysli. Lu Xunova povídka tak literárně zdařilým způsobem reflektuje jedno z ústředních dobových dilemat, střet starého a nového pohledu na svět, v celé jeho složitosti a ambivalentnosti. Také Zhang Xianliang ve svém románu poukazuje na situaci, kdy je jazyk nástrojem ovládnutí, autoritativního výkladu, zkreslování či naprosté deformace skutečnosti. Podobně jako u Lu Xuna, i Zhang Xianliang klade do vzájemného kontrastu odlišné jazyky, jazyk propagandy a ideologie a jazyk člověka, jehož životní osudy fatálně poznamenalo právě zneužívání jazyka totalitní mocí. I v tomto případě je účinek díla do značné míry založen na konfrontaci dvou odlišných textů, strohých deníkových záznamů a obšírných komentářů, jejichž poselství je do značné míry odvislé od povahy jazyka, kterým jsou "napsány". S jistou dávkou zobecnění by bylo možné říci, že také Zhang Xianliangův román je literárním ztvárněním bitvy mezi dvojím, protikladným viděním světa, bitvy, která byla bojována za použití jazyka jako jedné z nejtěžších zbraní.

Téma jazyka je významně přítomné nejen na počátku moderní čínské literatury, ale též v díle Zhang Xianliangových současníků. Manipulace s jazykem je například ústředním tématem Han Shaogongova románu „Slovník dialektu Maqiao“ (Maqiao cidian 马桥词典). Na rozdíl od Zhang Xianliangova románu, kde představitelé totalitní moci (ale mnohdy i oběti této moci) za použití specifického jazyka deformují realitu, Han Shaogong poukazuje na zneužití jazyka, jehož smyslem je ideologická interpretace dějin. Jako sérum proti svévolné deformaci dějin a světa Han Shaogongův román předkládá "osobní dialekt", který se osvobozuje z nadvlády autoritativního standardizovaného jazyka. Podobné téma je přítomno i v Zhang Xianliangově románu. I v něm znovu a znovu zaznívá přesvědčení, že "dešifrování" skutečného smyslu zneužitých slov je předpokladem osvobození se z jařma jazyka-nástroje totalitní moci a cestou ke svobodě.

Bibliografie

- Bakešová, Ivana. 2003.** *Čína ve XX. století*. Olomouc : UP v Olomouci, 2003. Sv. II.
- Blunden, Caroline a Mark Elvin. 1997.** *Svět Číny*. Praha : Knižní klub, 1997.
- Braester, Yomi. 2003.** *Witness Against History*. místo neznámé : Stanford University Press, 2003.
- Chesneaux, Jean. 1979.** *China, the People's Republic, 1949-1976*. New York : Random House, 1979.
- Chi, Pangyuan a Wang, David. 2000.** *Chinese Literature in the Second Half of a Modern Century*. Bloomington : Indiana University Press, 2000.
- Doležalová-Velingerová, Milena. 4 (1988-89).** "Seventeenth-Century Chinese Theory of Narrative: A Reconstruction of Its System and Concepts". *Poetics East and West*. 4 (1988-89).
- Engelhard, David. 1996.** *Laodong gaizao and the Representation of Hunger and Intellectualism in the novels by Zhang Xianliang, Cong Weixi and Wang Ruowang* . Leiden : Rijksuniversiteit Leiden, 1996.
- Fairbank, John F. 1998.** *Dějiny Číny*. Praha : NLN, 1998.
- Fidelius, Petr.** *Řeč komunistické moci*.
- Glunin, V.I. 1974.** Přejedod Číny na cestu socialistického vývoje (1949-1957). [autor knihy] autorský kolektiv. *Nejnovejší dějiny Číny 1917 - 1970*. Praha : Svoboda, 1974.
- Goldman, Merle. 1987.** The Party and the intellectuals. [autor knihy] MacFarquahar and J.K.Fairbank. *The Cambridge History of China Vol.14*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987.
- Hong, Zicheng. 2007.** *A History of Contemporary Chinese Literature*. Leiden : Brill, 2007.
- Hsia, C.T. 2006.** Zhang Xianliang as author and hero: A study of his Record of My Emotional Life. [autor knihy] Philip P. and Yenna Wu Williams. *Remolding and Resistance among Writers of the Chinese Prison Camp*. New York : Routledge, 2006.
- Kinkley, Jeffrey C. 1991.** "A Bettelheimian Interpretation of Chang Hsien-liang's Labor-Camp Fiction. *Asia Major*. 1991, Sv. 4.2.

- Koukolík, F. a Drtilová, J. 2002.** Život s deprivanty II. *Základy stupidologie*. Praha : Galén, 2002.
- Král, Oldřich. 2005.** *Čínská filosofie. Pohled z dějin*. Lásenice : Maxima, 2005.
- Lederbuchová, Ladislava. 2002.** *Průvodce literárním dílem*. Jinočany : H a H, 2002.
- Li, Jun. 1991.** Zhang Xianliang and his Fiction. [autor knihy] ed. Bian Yang. *The Time is Not Ripe: Contemporary China's Best Writers and Their Stories*. Beijing : FLP, 1991.
- Link, Perry. 1991.** A Brief Introduction to Chang Hsien-liang. *Asia Major*. TS, 1991, Sv. 4,2.
- Lu, Xing. 2004.** *Rhetoric of the Chinese Cultural Revolution*. Columbia : University of South Carolina, 2004.
- Mao, Zedong. 1968.** *Citáty z díla předsedy Maa*. Peking : Nakladatelství cizojazyčné literatury, 1968.
- . On People's Democratic Dictatorship.
- . **1986.** *The Writings of Mao Zedongs, 1949 - 1976*. Armonk : M.E. Sharpe, 1986.
- McDougall, Bonnie S. a Kam Louie. 1997.** *The Literature of China in the Twentieth Century*. London : Hurst a Company, 1997.
- Mocná, Dagmar a Peterka, Josef a kol. 2004.** *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl : Paseka, 2004.
- Mu, Fusheng. 1963.** *The Wilting of the Hundred Flowers: The Chinese Intelligentsia under Mao*. New York : Frederick A. Praeger, 1963.
- Muhlhahn, Klaus. 2004.** "Remembering a Bitter Past": The Trauma of China's Labor Camps, 1949-1978. *History and Memory*. 2004, Sv. II, 16.
- Nieh, Hualing. 1981.** *Literature of the Hundred Flowers*. New York : Columbia University Press, 1981. Sv. 2.
- Průšek, Jaroslav - Lesný V. 1995.** *Rozpravy. Hovory a komentáře*. Praha : Mladá fronta, 1995.
- Průšek, Jaroslav a kolektiv autorů. 1967.** *Slovník spisovatelů Asie a Afriky*. Praha : Odeon, 1967. Sv. 2.
- Ren, Daowu et. al. 1991.** *Fojiao Wenhua cidian*. Hangzhou : Zehjiang guji chubanshe, 1991.

- Ryšavá, Marta a Hyršal, Josef. 1966.** Doslov. [autor knihy] Yuanming, Tao. *Návraty*. Praha : Odeon, 1966.
- Schoenhals, Michael. 1992.** *Doing Things with Words in Chinese Politics: Five Studies*. Berkeley : Institute of East Asian Studies, 1992.
- Silná, Nataša a Jaroslav Škvařil. 1988.** *Čínská lidová republika*. Praha : Svoboda, 1988.
- Tretera, Ivo. 2002.** *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha a Litomyšl : Paseka, 2002.
- Twitchett, Denis and John K. Fairbank. 1987.** *The Cambridge History of China Vol. 14*. New York : Cambridge University Press, 1987.
- Vochala, Jaromír. 1987.** *Zpěvy od Žluté řeky*. Praha : Práce, 1987.
- Wang, Ning. 2008.** Rethinking Modern Chinese Literature in a Global Context. *Modern Language Quarterly*. 2008, Sv. 61:1.
- Williams, Philip F. 1991.** "Remolding" and the Chinese Labor-Camp Novel. *Asia Major*. 1991, Sv. TS 4,2.
- Williams, Philip F., Wu, Jenna. 2006.** *The Great Wall of Confinement*. London : Routledge, 2006.
- Wu, Daming. 1995.** *Zhang Xianliang: The Stories of Revelation*. Durham : University of Durham, 1995.
- Wu, Jenna. 2006.** Expressing the "inexpressible". [autor knihy] Philip F. a Yenna Wu Williams. *Remolding and Resistance among Writers of the Chinese Prison Camp*. London : Routledge, 2006.
- Wu, Yenna. 1992.** The Interweaving of Sex and Politics in Zhang Xianliang's Half of Man is Woman. *JCLTA*. No.1/2, 1992, Sv. XXVII. , Feb/May 1992.
- . 2006. Traumatic "remolding" in Zhang Xianliang's novels. [autor knihy] Phillip F. a Yenna Wu Williams. *Remolding and Resistance among Writers of the Chinese Prison Camp*. New York : Routledge, 2006.
- www.buddhismus.cz. *buddhismus.cz*. [Online] [Citace: 20. 08 2009.] <http://www.buddhismus.cz/buddha-sakjamuni.html>.
- Zhang, Xianliang. 1994.** *Fannaο jiu shi zhihui*. Shanghai : Xiaoshuo Jie, 1994.
- . 1997. *My Bodhi Tree*. London : Random House UK, 1997.
- Zhou, Zuyan. 1994.** Animal Symbolism and Political Dissidence in Half of Man is Woman. *Modern Chinese Literature*. 1994, Sv. 8.

现代汉语词典. 2002. 现代汉语词典. Peking : FLTRP, 2002.